

১৪১৪
A/L

ন-ন-১৮
১৪১৪

অসমীয়া

কবিতাৰ

কাহিনী

ভবেন্দ্র দত্ত

প্ৰকাশক ॥ ত্ৰিবিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা ॥

॥ লয়াছ' বুক ষ্টল ॥

গুৱাহাটী-১ ॥ অসম

প্ৰথম প্ৰকাশ ॥ চেপ্তেম্বৰ '৬৯

বঁটুপাত ॥ বেণু মিশ্ৰ

॥ ছপাইছে ॥

শ্ৰীকালীচৰণ পাল

নবজীৱন প্ৰেছ

৬৬ গ্ৰে ষ্ট্ৰীট,

কলিকতা-৬

ভিনি টকা মাত্ৰ

স্বৰ্গীয় ভৱানন্দ দত্তৰ অসমীয়া কাব্য সাহিত্যৰ

ওপৰত আলোকপাত কৰা কেইটিমান

মৌলিক দৃষ্টিভঙ্গীপ্ৰসূত প্ৰবন্ধ। এই

আলোচনাই অসমীয়া কাব্য

সাহিত্যৰ নতুন দিশৰ

সূচনা কৰিব বুলি

আমি আশা

কৰিছোঁ।

লয়াছ' বুক ষ্টল

গুৱাহাটী

অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী (১)

আজি কিছুদিনৰপৰা আলোচনীসমূহত অসমীয়া কবিতা সম্বন্ধে নানা ধৰণৰ আলোচনা হ'বলৈ ধৰিছে। বৰ্তমানে আমাৰ সাহিত্যৰ এখন আলোচনীত এনে কিছুমান কবিতা প্ৰকাশ পাব লাগিছে, যিবোৰ অসমীয়া কাব্যমোদীসকলৰ মনত নানা ধৰণৰ খেলি-মেলি আনি দিছে। এইবোৰ কবিতাই সৌন্দৰ্য্য-সন্ধানী বসিক হৃদয়ক কঢ়ভাৰে আঘাত কৰিছে। পুৰণি 'আৱাহন'ৰ যোগেদি অসমীয়া কবিতাপ্ৰাণৰ এক সুকুমাৰ সৌন্দৰ্য্যালোলুপতা আৰু মোহাবিষ্ট ভাৱাশ্লুতা প্ৰকাশ পাইছিল। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ ফলত জাতীয় জীৱনৰ নানা সংঘাতত কবি-চিত্তৰ সেই সপোন ভাগিল আৰু ১৯৪৩ চনত নতুন সম্পাদনাত পুনৰ প্ৰকাশ পোৱা 'জয়ন্তী'য়ে সেই সপোন দেখা নিজানৰ কবিক তীব্ৰভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে। ফলত উদীয়মান কবিসকলৰ মনত এটা উখল-মাখলৰ সৃষ্টি হল। সেই সময়ৰ পৰা কবিতাত এটা বাস্তৱমুখী গতি আৰু পৰীক্ষা আৰম্ভ হল। আকৌ সেই পৰীক্ষামূলক কবিতা প্ৰায়সেই কম-বেছি পৰিমাণে আজিলৈ চলি আছে। কিন্তু দেখা গৈছে, এই ধৰণৰ কবিতাবোৰ অতি দুৰ্বোধ্য হৈ পৰিছে। কবিতাৰ ৰাজ্যত এটা অৰাজকতা আহিছে। বহুতে বাস্তৱতাৰ নামত জীৱনৰ সত্যৰপৰা, জীৱনৰ বহল অনুভূতিৰপৰা, জাতিৰ প্ৰাণসঞ্জীৱনী ফল্গুধাৰাৰপৰা আঁতৰি গৈ আমাৰ দেশত থকা শিক্ষা-ব্যৱস্থাৰ কুফলত আমাৰ বহুতৰ

মনত স্মোৰা নানা ধৰণৰ বিক্লিপ্ত আৰু জীণ নোযোৱা শৃঙ্খলা-বিহীন বিছাৰ সস্তাৰ লৈ ইলিয়টী-ভংগীত কবিতাৰ ফাল্গু উৰুৱা ধৰিছে। সেয়ে আমাৰ জাতীয় আৰু ব্যক্তি-জীৱনৰ গভীৰতম অনুভূতি আৰু অভিজ্ঞতাসমূহক ভেটি কবি এটি সূক্ষ্ম আৰু স্বাভাৱিক দৃষ্টি কবিসকলৰ কাৰণে প্ৰয়োজন হৈছে আৰু আমাৰ জাতীয় কাব্য-সাহিত্যৰ এটা দিগ্‌দৰ্শনৰ আৱশ্যকতাও দেখা দিছে। ব্যক্তিগতভাৱে এই বিষয়ত মোৰো এটা দায়িত্ব আছে, কাৰণ আগৰ দশকত 'জয়ন্তী'ৰ যোগেদি আমি কেইজনমানে মিলি পুৰণি ধাৰাৰ প্ৰতিবাদমূলক আধুনিক কবিতাৰ পাতনি মেলিছিলো। তাৰ বাবে বহুতৰ গালি-শপনিও খাব লগাত পৰিছিলো। কিন্তু আজি এনে এটা অৱস্থা আহি পৰিছেগৈ যে আমি়েই এতিয়াৰ অতি আধুনিক কবি কিছুমানক ওভোতাই গালি পাৰিবলগীয়া যেন হৈছে। এই আলোচনা মেলাৰ গুৰিতে আৰু এটা কথা আছে। ভাতৃপ্ৰতিম শ্ৰীমান নবকান্ত বৰুৱাই তেওঁৰ প্ৰথম কবিতাপুথি 'হে অৰণ্য হে মহানগৰ' প্ৰকাশ হোৱাৰ লগে লগে মোক এখনি উপহাৰ দি তাত লিখি দিছিল "To Dutta Kakaideo—from a heart to a brain". আৰু কিতাপখনৰ এটা আলোচনা লিখিব লাগে বুলি অনুৰোধ কৰিছিল। কিন্তু কিছুদিনৰ পিছত 'নতুন অসমীয়া'ত তাৰ এটা জাননী ওলাল সেইবোৰ **Existentialist** কবিতা বুলি। তাতে মই ভয় খাই গলো। কাৰণ সেই কবিতাবোৰত জানো এই **Existentialism** বোলা 'চিজ'টো আছে? মই একো বুজি পোৱা নাছিলো (আজিও পোৱা নাই)। সেয়ে কৰি ভাইটি (নবকান্ত) আৰু আন পাঠকৰ মনত মোৰ বুদ্ধিৰ স্বৰূপটো নেদেখুৱাটোকে সুবুদ্ধি বিবেচনা কৰি মহাবিজ্ঞৰ মৌনতা অৱলম্বন কৰিছিলো। কিন্তু আজি দেখিছো 'হে অৰণ্য হে মহানগৰে' নতুন কবিসকলক মতলীয়া কৰি তুলিছে। সেইবোৰ কবিতাবেই নানা প্ৰকাশ-ভংগী (অপ্ৰকাশ-ভংগী), নানা ছন্দ আৰু শব্দৰ যোজনা আদি লৈ বহুতে

কবি যশঃপ্ৰাৰ্থী হৈ পৰিছে। দুই দশক আগতে গণেশ গগৈ আৰু যতীন ছুৱাৰ ঠাইলৈ আৰু ভাৰ লৈ (অৱশ্যে দেৱ বৰুৱাক অনুকৰণ কৰা সহজ নাছিল) কবিতাপ্ৰয়াসীসকলে প্ৰায় বাতগ্ৰস্ত অৱস্থা পাইছিলগৈ—যাৰ কাৰণে 'জয়ন্তী' হৈ পৰিছিল একৰকম তিতা ঔষধ। নৱ বৰুৱাই অসমীয়া কবিতাত নতুন আংগিকৰ সৃষ্টি কৰিছে আৰু সেই আংগিকৰ পুৰস্কাৰত পৰিণত কৰিবলৈ গৈ বহুতে কবিতা কুৰুৱীকেই কাব্যৰপৰা বহিষ্কাৰ কৰিব ধৰিছে আৰু তাৰ কাৰণে ইতিমধ্যে তিৰস্কাৰো পাইছে যথেষ্ট। নৱ বৰুৱাৰ গুৰু হৈছে ইংৰাজ কবি ইলিয়ট। তেওঁক দেখি বাকীবোৰেও সপোন সচিতে ইলিয়টকে দেখা হৈছে। ইলিয়টৰ দৃষ্টিত অসম আৰু অসমীয়া জাতি অৱশ্যে নাছিল। গতিকে তেওঁৰ চকুৰে চালে আমাৰ নিজৰ জীৱনটোকে যে দেখা নেযায় সেইটোহে আমাৰ কবিসকলে বুজিব পৰা নাই।

ইংৰাজী কবিতা আৰু সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ অসমীয়াৰ প্ৰাণত অৱশ্যে আধুনিক যুগৰ (ইংৰাজী শাসনৰ পাতনিৰ) পৰাই নানানভাৱে পৰিছে। জোনাকী যুগৰ ইংৰাজী উদাৰনৈতিক আৰু মানৱতাবাদী ভাৱধাৰাই আমাৰ জাতিৰ ন-শিক্ষিত মধ্যবিত্ত যুৱকসকলৰ প্ৰাণত চাঞ্চল্য আনি দিছিল, এক নৱ-জীৱনৰ সস্তাৱনা দেখা দিছিল। শ্বেজপিয়েৰ, মিন্টন আদি আৰু বিশেষকৈ ইংৰাজী ৰোমান্টিক কবিসকলৰ মুক্ত ভাৱাবেগে তেওঁলোকক মুগ্ধ কৰিছিল। ইংৰাজী সভ্যতাৰ আলোকত জীৱন আৰু জগত এক নতুন ৰূপত উদ্ভাসিত হৈ উঠিছিল। কিন্তু এইবোৰ আছিল প্ৰধানতঃ তেওঁলোকৰ কল্পনালোকত। কিন্তু বাস্তৱ সমাজে জীৱনৰ পুৰণি ৰীতি-নীতিৰে ভালকৈয়ে খোপনি লৈ থকা বাবে, বিশেষকৈ সমাজত নাৰীৰ স্থান আগৰ দৰেই থকা হেতুকে তেওঁলোকৰ সৌন্দৰ্য্য-সাধনা, জীৱনৰ উপলব্ধিৰ ভিতৰেদি মূৰ্ত হৈ নুঠি 'ধনবৰ-ৰতনী', 'মিৰি-জীয়ৰী' আদিৰ অনাড়ম্বৰ গাৱলীয়া জীৱনৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰেমৰ কল্পনাৰ

ভিতৰেদি প্ৰকাশ বিচাৰিছিল। আনফালে ধনতান্ত্ৰিক সভ্যতাৰ ছায়াত গঢ়ি উঠা এই নতুন বিশ্বৰ মধ্যবিত্তৰ দৃষ্টি দিগবলয়ে আমাৰ আগৰ সামাজিক বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্ম আৰু নেতিবাচক জীৱনদৰ্শনৰ পৰা মুক্ত হৈ বিশ্ব আৰু জীৱনক নতুন দৃষ্টিৰে দেখিবলৈ আৰু আপোন কৰি লবলৈ বিচাৰিছিল। ব্যক্তিৰ মৰ্যাদা আৰু জীৱনৰ মূল্যবোধে তেওঁলোকৰ মনলৈ এক নতুন জাতীয় আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ প্ৰেৰণা আনি দিছিল। গোটেই অসমীয়া সমাজখনক তেওঁলোকে পুৰণি নানা কুসংস্কাৰৰপৰা মুক্ত কৰি উদাৰনৈতিক মানৱতাৰ ভেটিত গঢ়ি তুলিবলৈ বিচাৰিছিল।

কিন্তু ব্যক্তি আৰু জাতিৰ এই উন্মুখ বিকাশ আৰু নৱ-জাগৰণৰ বাধা আছিল সাম্ৰাজ্যবাদী শাসন আৰু শোষণ। এফালে ন-সভ্যতাৰ পোহৰত দেখা দিলে ব্যক্তিত্ব আৰু সামাজিক আত্ম-প্ৰতিষ্ঠাৰ প্ৰেৰণা। আনফালে থাকিল নিৰ্মম আত্ম-গ্লানিকৰ মনুষ্যত্ব বিনাশক বিদেশীৰ প্ৰভুত্ব। ইয়াৰ ফলত আমাৰ জাতিৰ চিন্তিত উদয় হল জাতীয় স্বাধীনতাৰ প্ৰেৰণা। জাতিৰ আত্ম-গৌৰৱে আমাৰ কবিসকলৰ দৃষ্টি অতীত ভাৰতৰ গৌৰৱৰ ফালে আকৰ্ষণ কৰিলে, বিদেশী সভ্যতাৰপৰা মোহমুক্তি ঘটিল। কবি-চিন্তিত লাগিল সংঘাত। আমাৰ সাহিত্যত দেখা দিলে এটা নতুন স্তৰ, যিটো জোনাকী যুগৰ স্তৰ নহয়। ৰঘুনাথ চৌধাৰীয়ে জাতিৰ সেই প্ৰাণৰ কাকূতি প্ৰকাশ কৰিলে ‘বৰ্ণাশ্ৰম’ কবিতাত—

“আৰ্য্যৰ গৌৰৱ ঘোষি মৰ্ত্য ভূৱনত
বিজেতাৰ হেন্দোলনি সহিছে নীৰৱে।”

আৰু ‘জোন আৰু জোনাকী’ কবিতাত—

“ক্ষুদ্ৰ হৈয়ো চিৰকাল স্বাধীন যিজন
ছুখতেই থাকে প্ৰাণ ধৰি
ভাবি চোৱা সেইজন কিমান মহৎ
পৰাধীন জীৱনত কৰি।”

আকৌ জাগি উঠিল অশ্বিকাগিৰী। স্বাধীনতাৰ প্ৰেৰণাত তেওঁৰ অন্তৰত বাজি উঠিল অগ্নিবীণাৰ স্তব—“এইটো নহয় হাঁহি-ধেমালিৰ ভাগৰ-জুৰুৱা গান, ইয়ে জীৱন মৰণ একাকাৰ কৰা অগ্নিবীণাৰ তান।” অশ্বিকাগিৰীৰ জাতীয়তাবাদী কবিতা আৰু গানে অসমীয়া সাহিত্যত নতুন খলকণি তুলিলে আৰু সেই খলকণিতেই সঁহাৰি দিলে প্ৰসন্নলাল চৌধুৰী, বিনন্দ বৰুৱা আৰু বিপ্লৱী স্তব-শিল্পী জ্যোতিপ্ৰসাদ আদিয়ে। এওঁলোকৰ কবিতাত পৰাধীনতাৰ তীব্ৰ গ্লানি আৰু বেদনা ফুটি উঠিছিল। লগতে ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ গৌৰৱোজ্জ্বল অতীতৰ প্ৰেৰণাত জাতীয় মুক্তিৰ মৃত্যুঞ্জয়ী আবেগ দেখা দিছিল। জীৱন-মৃত্যুৰ সেই সংঘাতত বিপ্লৱী গতিশীল জীৱনৰ ছবি প্ৰতিফলিত হৈছিল। এওঁলোকৰ কবিতাত ইংৰাজী কোনো কবিৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰা নাছিল। জোনাকী যুগৰ উদাৰনৈতিক সংস্কাৰবাদী অসমীয়া স্বদেশিকতাৰ প্ৰভাৱমুক্ত হৈ এওঁলোকে সৰ্বভাৰতীয় মুক্তি সংগ্ৰামৰ প্ৰেৰণাত উদ্বুদ্ধ হৈছিল।

কিন্তু আনফালে জোনাকী যুগৰ প্ৰেৰণাই পৰবৰ্তী যুগতো আমাৰ ডেকা সাহিত্যিক বহুতক প্ৰভাৱান্বিত কৰি ৰাখিলে। ইংৰাজী উদাৰনৈতিক ভাৱধাৰা আৰু ব্যক্তি-জীৱনৰ ঐহিক আবেগৰ মুক্তিৰ প্ৰেৰণাই এওঁলোকৰ শুকুমাৰ মনত গভীৰ হেঁচা পেলালে। এওঁলোকৰ গুৰু আছিল বিশেষকৈ ইংৰাজ কবি শ্বেলী। এওঁলোকে জীৱন আৰু জগতব্যাপী এক প্ৰেমৰ ৰাজ্যৰ সপোন দেখিব ধৰিলে। ডাঃ ভূঞাই গালে—“জীৱন সংগীতময় সৃষ্টি বিতোপন”, ৰত্ন বৰকাকতীয়ে সুন্দৰক আদৰি ললে—“সুন্দৰ তুমি মোৰ পৰাণৰ কোন মলয়াৰ মূছল বা”। জোনাকী যুগত সুন্দৰৰ আৰাধনা যেন শিশুৰ আধাফুটা মাতৰ নিচিনা আছিল। সি আছিল যেন সুদূৰৰপৰা অহা কোনো অজান বাঁহীৰ ৰিগি-ৰিগি স্তব। সি আছিল “ফুটো নে হুফুটোকৈ আধাফুটা কলিটি”। কিন্তু পৰবৰ্তী যুগতো জীৱনৰ উপলব্ধিৰ ক্ষেত্ৰত এই সুন্দৰৰ সাধনা আধা বাস্তৱ হৈয়ে থাকিল।

কাৰণ সমাজ-জীৱনত সুন্দৰৰ প্ৰকাশ নাথাকিলে কবি-চিত্তত সি কেৱল কল্পনা-প্ৰসূত হৈয়ে থাকে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাই যেতিয়া গাইছিল—“সুন্দৰৰ আৰাধনা জীৱনৰ খেল”, তেতিয়া সেই সুন্দৰ আছিল এটা অমূৰ্ত ভাবৰূপ মাত্ৰ। ডাঃ ভূঞাৰ সুন্দৰৰ সাধনাও আছিল কল্পলোকৰ। সি জীৱনৰ গভীৰতম প্ৰদেশত প্ৰৱেশ কৰি সমগ্ৰ চিত্তাকাশ উদ্ভাসিত কৰিব পৰা নাছিল। আনফালে আমি পাওঁ, বহু বৰকাকতী আৰু যতীন ছুৱাক। ছুজনৰ জীৱনতে সুন্দৰৰ দৃষ্টিপাত হৈছিল। কলিকতাত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ঘৰত সাহিত্য আলোচনাৰ ভিতৰেদি বেজবৰুৱাৰ উদাৰ কুসংস্কাৰবিহীন পাৰিবাৰিক পৰিবেশত তেওঁলোকৰ কবি-চিত্ত মুকুলিত হৈছিল। সি আছিল জীৱনৰ এক বিস্ময়কৰ নৱ-আবিৰ্ভাৱ। সমাজ জীৱনৰ, বাস্তৱ জীৱনৰ যত তুচ্ছতা, যত কালিমা পলকতে নাশ কৰি সুন্দৰে দেখা দিলে মোহিনী নাৰী মূৰ্তি ধৰি, যাৰ ছবিয়ে চিৰদিনৰ বাবে তেওঁলোকৰ চিত্ত অধিকাৰ কৰি ললে। সুন্দৰে দেখা দিলে তেওঁলোকৰ জীৱনত ক্ষন্তেকৰ বাবে; কিন্তু লগতে জীৱনৰ সকলো সৌন্দৰ্য্য হৰণ কৰি লৈ গল। বাস্তৱ জীৱনৰ কঢ় আঘাতত ছুৱাই সিপাৰৰ সপোন দেখিলে। বৰকাকতীয়ে নিজৰ ভিতৰতে এখন কল্পলোক সৃষ্টি কৰি সপোন পাহৰি থাকিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ আদৰ্শ কবি শ্ৰেণীৰ সময়ৰ ইংলণ্ডৰ সমাজত সেই প্ৰেম-সঙ্গিনী নাৰী বহুদিন বাস্তৱ আছিল। যৌৱনৰ দোকমোকালিত শ্ৰেণীয়ে কল্পনাৰ প্ৰিয়াক বাস্তৱত হেৰিয়েটৰূপে পাইছিল। আৰু তেওঁৰ জীৱন-দৰ্শনৰ দীক্ষা-গুৰু গডুইনৰ ঘৰত মেৰীক পাইছিল তেওঁৰ কাব্য সাধনাৰ, জীৱন উপলব্ধিৰ প্ৰকৃত সঙ্গিনীৰূপে। কিন্তু অসমত নাৰী সমাজৰ বিশেষ কোনো সামাজিক মুক্তি ঘটা নাছিল। নাৰীৰ পূৰ্ণ মৰ্যাদা আজিও আমাৰ সমাজত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা নাই। সেয়ে এফালে প্ৰাত্যহিক বাস্তৱ জীৱন, আনফালে চিত্ত চমকি যোৱা ক্ষণিকৰ আবিৰ্ভাৱৰ বিশ্বজয়ী স্মৃতি, দুটাৰ কোনো সামঞ্জস্য কৰিব

নোৱাৰাত তেওঁলোকৰ কবি-জীৱন অন্ধ মুকুলিত হৈ থাকিল। সমাজক মুক্ত কৰি সুন্দৰক বাস্তৱ কৰাৰ যি সংগ্ৰাম তাৰপৰা তেওঁলোকে আঁতৰি থাকিল জানোচা সংগ্ৰামৰ সংঘাতত সপোন হেৰাই যায় বুলি। বৰকাকতীৰ বন্ধু চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই সেই সংগ্ৰামত যেতিয়া নামি পৰিল, বৰকাকতীয়ে আঁতৰি থাকিল—

“এৰি কবিতাৰ কুসুমকুঞ্জ, বন্ধু তোমাৰ নললো পাহ”

……“নগলো এবাৰো বাগী দি আঁতৰি কাঁইটৰ সেই বোকালৈ বুলি।”

কাৰণ কি কঠিন বক্তব্যী আছিল সেই সংগ্ৰাম য’ত অস্থিকাগিৰীৰ গানৰ ভাষাত—

“ক্ষত-বিক্ষত অংগ আৱৰি

মুখেদি বক্ত পৰিব বাগৰি

(তোৰ) কলিজাকাণ্ড পৰিব ভাগৰি

তেহে খুলি যাব খিল।

(তই) ভাঙিব লাগিব শিল ॥”

যি প্ৰেৰণাত ইংৰাজ ৰোমান্টিক কবিসকলৰ নৱ জীৱন প্ৰভাত হৈছিল, সি আছিল ব্যক্তি আৰু সমাজ-জীৱনৰ নৱ মুক্তিৰ বাস্তৱতাৰ ভেটিত ৰচিত। মধ্যযুগীয় নানা ৰকমৰ সংকীৰ্ণতাৰ শিকলি ভাঙি যুৰোপৰ নৱ-বিকশিত বণিক শ্ৰেণীয়ে ব্যক্তি-জীৱনৰ মুক্তি আৰু মৰ্যাদা প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছিল; বাণিজ্যৰ সন্ধানত দুৰ্গম গিৰি-কান্তাৰ ভেদি মহাসমুদ্ৰ পাৰ হৈ সমস্ত পৃথিবীকে সামৰি পেলাইছিল। এই জীৱনৰ জয়যাত্ৰা, নতুনৰ সন্ধান আৰু উপলব্ধি, যাৰ কল্পনা শ্ৰেণীপীয়েৰে ওখেলোৱা চৰিত্ৰৰ ভিতৰেদি কৰিছিল আৰু যি কল্পনা তেওঁৰ দিনত মাত্ৰ ট্ৰেজিক আছিল, সি বাস্তৱত ৰূপায়িত হৈ ৰোমান্টিক চিত্তক সূদৃঢ় ভেটি গঢ়ি দিছিল। অজানাৰ আকৰ্ষণ, এড্ভেঞ্চাৰৰ মাদকতা, অসীম নীলাকাশৰ তলত সাগৰৰ ঢৌৰ লগত যুঁজি, ধূসৰ মৰুভূমিৰ বুকু ভেদি কত অজান দেশ আৰু

জাতিৰ কত ৰূপ দেখাৰ বিস্ময়াবিষ্ট দৃষ্টি—বোমাৰ্টিছিজ্‌মৰ এনে যিটি স্বৰূপ, সি অসমীয়া কবি-চিত্তৰ কাৰণে কত অবাস্তৱ আছিল। কিন্তু তথাপিহে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ভিতৰেদি সেই বোমাৰ্টিক অনুভূতি আহি আমাৰ কবিসকলৰো প্ৰাণত কঁপনি তুলিছিলহি। কিন্তু তাৰ বাস্তৱ-বিমুখতাৰ কাৰণে সি হৈ পৰিল কৰুণ বিয়োগান্ত। দেৱ বৰুৱা আৰু গণেশ গগৈ আছিল একান্তভাৱে বোমাৰ্টিক কবি। সাগৰ পাৰি দিয়াৰ সপোন দেৱ বৰুৱাৰ প্ৰাণৰ গভীৰ সুৰ। কিন্তু সাম্ৰাজ্যবাদী শোষণ আৰু মধ্যযুগীয় সঙ্কীৰ্ণতাত আমাৰ সমাজ-জীৱন আৰু ব্যক্তি-জীৱনৰ সম্ভাৱনা এনেভাৱে ৰুদ্ধ আছিল যে সাগৰ পাৰ হৈ নতুন জীৱনৰ সোৱাদ লোৱাৰ কল্পনাতো দূৰবেই কথা, সাগৰ দেখা পোৱাৰ কল্পনাই আছিল কবিৰ পক্ষে অবাস্তৱ। সমাজ-জীৱনত তেওঁলোকৰ দিনত অৱশ্যে অসমীয়া নৱ শিক্ষিত চাকৰি-জীৱি মধ্যবিত্ত পৰিয়ালত ইংৰাজী শিক্ষা পোৱা ছোৱালীৰ গোপন প্ৰাণ-স্পৰ্শ পোৱাৰ সুবিধাও কিছু পৰিমাণে মিলিছিল। তথাপি বাস্তৱতে সেই বোধ আছিল ‘দেৱবাসী’, যাৰ ‘মনৰ মাধুৰীবাণি আৰু শৰীৰৰ শোভা সুকুমাৰ’ আছিল ‘বিলাসী ধনীকৰুণী দেৱতাসকলৰ কাৰণে, আৰু তাতেই আমাৰ বিত্তহীন কবিসকলৰ জীৱনৰ পৰাজয়ৰ দাৰুণ ট্ৰেজেডি। হয়তো কেতিয়াবা সমাজক ফাকি দি কলঙৰ নিজানত কোনোবাৰ বাগদত্তা ‘মনোৰমাৰ জীৱনলৈ গোপন অভিসাৰ ঘটে’, হয়তো কোনো ‘সাদৰী’ৰ ‘গোপন হিয়াৰ নীৰৱ দানে’ অন্তৰত ‘ছন্দ গান’ জগাই তোলে; কিন্তু সি কবি জীৱনত ‘বেজাৰ দুখৰ তেজেৰে ৰাঙলী হেজাৰ ফুল’ হৈ ৰয়। হয়তো এফালে দেশ-মাতৃকাৰ আহ্বানত ‘লুইতৰ বগা পানী’ বঙা কৰি মৰাৰ প্ৰেৰণা আহে; কিন্তু তাৰ লগত ‘মনোৰমা’ৰ খোপাৰ বঙা কৰবীৰ ফুলৰ সুৰতিৰ কোনো সামঞ্জস্য নাথাকে। এই হল দেৱ বৰুৱাৰ ট্ৰেজেডি। আৰু গণেশ গগৈৰ? কোনো মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰে কোনো গাভৰু ছাত্ৰীয়ে সন্ধিয়া হাৰমনিয়ামত গানৰ মাঠৰপৰা শিকা ‘বিলত

তিবেবিবায় পছমৰ পাহি ঐ’ গান গাই কবি গগৈৰ প্ৰাণ বিয়াকুল কৰি যায়—ঠিক ছুৱাক এদিন যিদৰে কৰিছিল আৰু সেই সুৰেই আনি দিয়ে কবিৰ মনত চিৰ বিবহৰ বেদনা। সেই দৃষ্টিত, সেই সুৰৰ লহৰীত নন্দনৰ নব আলোক আহি জীৱন আৰু জগত পোহৰাই তোলে।

“সেন্দূৰীয়া সপোনৰ অনন্ত মাধুৰী ভৰা

দেখিছিলো গুটি গুটি মানিকৰ মিল

বসন্তৰ বা লৈ বকুল বনত গোৱা

শুনিছিলো কোকিলৰ কণ্ঠ অনাবিল।”

সেই ‘দশন মুকুতা পাতি’, সেই কোকিল-কণ্ঠ সংগীতৰ সুৰৰ স্মৃতিকেই বুকুত সাৰটি লৈ ‘উৰুখা পজাত’ বহি বহি কবিতাৰ ‘চোপাকলি গথা’ আধৰুৱা হাৰকেই ৰচি থাকিল, ‘চিৰ ব্যৰ্থ জীৱনত’ বিবহৰ অভিমান লৈ জীৱনৰ ‘শেষশয্যা’ত অপূৰ্ণ প্ৰেমৰ ‘পাপৰি’ ছটিয়াই দিলে।

কল্লিত হলেও অমৃত্যু প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য সাধনাত একাগ্ৰ আন্তৰিকতাই গণেশ গগৈ আৰু ছুৱাৰ কবিতাৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য। সেয়ে তেওঁলোকৰ কবিতাই (বিশেষকৈ গগৈৰ) অন্তৰৰ গভীৰতম তন্ত্রী স্পৰ্শ কৰি অবুজ বেদনাৰ মূৰ্ছনা জগাই তোলে। সেয়ে দুই দশকৰ আগতে তেওঁলোকৰ সুৰে অসমৰ কাব্য গগণ মুখৰিত কৰি তুলিছিল, আৰু আজিও বহু আধুনিক কবি (বিশেষকৈ হেম বৰুৱাৰ) অন্তৰত সেই বোমাৰ্টিক সুৰ ধ্বনিত হৈ আছে; তেওঁলোকৰ বোমাৰ্টিক চেতনাই নিৰ্মম বাস্তৱৰ সংঘাতত আহি হাহাকাৰ কৰি উঠিছে, সপোন ভঙাৰ আক্ৰোশত আধুনিক কবি ইলিয়টৰ দৰেই ছটফটাই ফুৰিছে; জীৱনত, সমাজত, চাৰিওফালে অতিৰঞ্জিতভাৱে কেৱল ব্যৰ্থতাৰ, বঞ্চনাৰ, হতাশাৰ ছবি দেখিছে আৰু তাৰ বিৰুদ্ধে ভাবৰ বুকুত বিদ্ৰোহৰ সৃষ্টি কৰিছে। ফলত আধুনিক কবিতা বেছি ভাগ ক্ষেত্ৰতে অসমীয়া কাব্য-মন্দিৰৰ কালাপাহাৰ হৈ পৰিছে।

বিংশ শতকত ধনতান্ত্ৰিক সাম্ৰাজ্যবাদী সভ্যতাৰ তীব্ৰ সংকটৰ ভিতৰেদি প্ৰথম মহাসমৰৰ দাবানল জ্বলি উঠাত উদাৰনৈতিক ঐহিক মানৱতাবোধৰ বোমাটিক সপোন ভাঙি গল। আন্তৰ্জাতিক বাণিজ্য ক্ষেত্ৰও সংকুচিত হল। সাম্ৰাজ্যবাদী দেশত অৰ্থনৈতিক সংকট ঘটিল, নিবনুৱা সমস্যা দেখা দিলে। আনফালে পৰাধীন দেশসমূহত মুক্তি সংগ্ৰাম ঘনীভূত হৈ উঠিল, কচ বিপ্লৱৰ ফলত বিশ্বৰ শ্ৰমিকৰ মাজত সাংগঠনিকভাৱে বিপ্লৱৰ প্ৰেৰণা বিয়পি পৰিল। উদাৰ মানৱতাৰ কেন্দ্ৰভূমি ইংলণ্ড, বিশ্বৰ বুকুত নব-সভ্যতাৰ পতাকাবাহী ইংলণ্ড, শ্ৰেষ্ঠপীয়ৰ, ৱাৰ্ডছৱৰ্থ, শ্বেলী, বায়ৰণ, কীটছ, টেনিশ্বনৰ গভীৰ হৃদয়বেগৰ সোঁতত নাহুৰি সাঁতুৰি থকা ইংলণ্ড, আৰু সেই ইংলণ্ডৰ প্ৰকৃত জন্মদাতা লণ্ডন নগৰী—হায় লণ্ডন! সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক নানা সংঘাতত মৰহি যোৱা মধ্যবিত্ত ইংলণ্ডৰ জীৱনতকৈ নিদাকণ পৰিহাস আঁকি দিয়া, যাৰ ফলত মধ্যবিত্ত বোমাটিক কল্পনাত লালিত কৰি ইলিয়টৰ তুমি হৈ পৰিলা অবাস্তৱ মৰুভূমি, ইংৰাজ জাতি হৈ পৰিল প্ৰাণহীন, বুদ্ধিহীন ফোপোলা মানুহৰ দল। ইলিয়ট হৈছে revivalist কবি, পলায়নবাদী বোমাটিক কবি। তেওঁ আকৌ ফিৰাই পাবলৈ বিচাৰে বিগত শতাব্দীৰ গোৰৱমণ্ডিত ইংলণ্ডক; বিংশ শতিকাৰ জীৱনত তেওঁ দেখে কেৱল বিফলতা, মূঢ়তা আৰু মনুষ্যত্ব-হীনতা! তেওঁৰ চকুত নপৰে ইংৰাজী সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে নিষ্পেষিত ভাৰতীয় জনসাধাৰণৰ জাগ্ৰত সংগ্ৰাম আৰু নৱজীৱনৰ প্ৰেৰণা। দেখা নাপায়, পৃথিৱীৰ কোণে কোণে মুক্তি-মন্ত্ৰত দীক্ষিত শোষিত জনসাধাৰণৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ সংগ্ৰাম, মানৱ সমাজৰ সকলো গ্লানি আৰু অভিশাপ দূৰ কৰি মানৱতাৰ নতুন উজ্বল ইতিহাস ৰচাৰ সাধনা। তেওঁ দেখা নাপায় তেওঁৰ নিজৰ দেশতেই গঢ় লৈ উঠিব ধৰা শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ সংগঠিত জীৱনৰ ভিতৰেদি নৱ-জীৱনৰ অকণোদয়ৰ ছবি। ব্যক্তি-কেন্দ্ৰিক জীৱন-দৃষ্টিৰ অন্ধ কাৰাগাৰতে আবদ্ধ থাকি তেওঁ সংগঠিত আৰু সংগ্ৰামী জনসাধাৰণৰ জীৱনৰ ছবি দেখিব কেনেকৈ?

কিন্তু ভাৰতবৰ্ষ আৰু অসম? বিংশ শতিকাই ভাৰতৰ ভাগ্যলৈ নতুন ভবিষ্যত, নতুন সম্ভাৱনা আনি দিছে। গত শতাব্দীৰ জড়তা আঁতৰাই নতুন মানুহ জাগিছে, মুক্তি সংগ্ৰামৰ ভিতৰেদি নৱজীৱনৰ প্ৰেৰণা পাই নতুন সৃষ্টিৰ ভেটি ৰচনা কৰিব ধৰিছে আৰু বিশ্বৰ জনতাৰ মুক্তি সংগ্ৰামৰ বিৰাট মিছিলত থিয় দিছে বুকুত বিৰাট আবেগ আৰু চকুত নতুন দৃষ্টি লৈ। সেই জীৱনৰ ছবি আজিৰ অসমীয়া আধুনিক কবিতাত বহু ক্ষেত্ৰতেই ফুটি উঠা নাই। কিন্তু আনফালে সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু ধনতন্ত্ৰবাদৰ বিলাপ ব্যাকুল ইলিয়টৰ অনুকৰণ কৰিবলৈ গৈ তেওঁলোকে এই বিৰাট জনতাৰ জাগ্ৰত জীৱনৰপৰা বিমুখ আৰু বিচ্ছিন্ন হৈ যাব ধৰিছে। ইয়াৰ কাৰণ কি?

অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী (২)

অসমীয়া কাব্য সাহিত্যক পুনৰ নিজস্ব মৰ্যাদাত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ হলে বৰ্তমান সময়ত দেখা দিয়া ক্ষয়িষ্ণু (decadent) ইলিয়টী ভাৱধাৰাপৰা ইয়াক সম্পূৰ্ণ মুক্ত কৰিব লাগিব আৰু বহল জাতীয় জীৱনৰ সৃষ্টিধৰ্মী, বিকাশমুখী চেতনাৰ লগত নিবিড়ভাৱে জড়িত কৰিব লাগিব। বৰ্তমান যুগত নানা সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সংঘাতত জাতীয় চেতনাৰ ব্যাপক পৰিবৰ্তন ঘটিছে। ইংৰাজ শাসনৰ প্ৰথম অৱস্থাত পাশ্চাত্য সভ্যতা আৰু শক্তিয়ে জাতীয় চেতনাক স্তম্ভিত আৰু আত্মবিস্মৃত কৰিছিল, নিজৰ সম্বন্ধে এটা নীচাত্মিক মনোভাৱ আনি দিছিল। কিন্তু লাহে লাহে পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ ব্যক্তি-জীৱনৰ মৰ্যাদা আৰু ঐহিক মুক্তিৰ বাণীয়ে জাতীয় চেতনাক আত্মস্থ কৰিলে, জাতীয় আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ সাধনাত উদ্বুদ্ধ কৰিলে। এই নৱ-মুক্তিৰ পথত দুই বিপৰীত ফালৰপৰা দুটা বিৰাট বাধা দেখা দিছিল—এটা হৈছে আগৰ মধ্যযুগীয় সামাজিক কুসংস্কাৰসমূহ আৰু আনটো বিদেশী শাসকৰ শোষণ আৰু প্ৰভুত্ব। সেয়ে জাতীয় চেতনা দুইমুখী হল—এটা হল সংস্কাৰধৰ্মী, মানৱতাবাদী ঐহিক আবেগৰ মুক্তিকামী ৰোমান্টিক চেতনা, আৰু আনটো হল—পাশ্চাত্য শাসন আৰু সভ্যতাৰপৰা মুক্তিকামী, প্ৰাচীন গৌৰৱ স্মৃতিমণ্ডিত আত্মসচেতন নৱ-জাগ্ৰত সংগ্ৰামী প্ৰাণৰ আকৃতি। প্ৰথমটো ইংৰাজী সভ্যতাৰ উদাৰতাৰ ওপৰত বিশ্বাসী আত্মকেन्द्रিক আৰু বহুক্ষেত্ৰত ভাব-বিলাসী, দ্বিতীয়টো বিদেশী শাসনৰ একান্ত বিৰোধী, আনকি বহুক্ষেত্ৰত পাশ্চাত্য সংস্কৃতিৰো বিৰোধী। প্ৰথমটোৰ প্ৰেৰণা বিশেষভাৱে সাংস্কৃতিক। ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰেৰণাৰ

প্ৰভাৱ তাত গৌণ আৰু বহুক্ষেত্ৰত অবৰ্তমান। দ্বিতীয়টোৰ প্ৰেৰণা ৰাষ্ট্ৰীয় (political)। সাংস্কৃতিক আৰু ললিতকলা সম্বন্ধীয় প্ৰেৰণা তাত গৌণ। তাৰ সাংস্কৃতিক প্ৰেৰণা হয়তো অতীতৰ স্মৃতি-জড়িত নতুবা ভবিষ্যতৰ নৱ-সন্তানৰ আশা সজাত। দুয়োটা প্ৰেৰণাবেই মূল উৎস গুণগতভাৱে এক, অৰ্থাৎ নৱ-শিক্ষিত মধ্যবিত্ত প্ৰাণৰ মুক্তি প্ৰেৰণা-লব্ধ। সেই হিচাবে দুয়োটা প্ৰেৰণা ৰোমান্টিক প্ৰেৰণা আৰু দুয়োটা পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ প্ৰভাৱত উদ্বুদ্ধ। প্ৰথমটোক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল ইংৰাজী নৱজাগ্ৰত ৰোমান্টিক কবিসকলে, দ্বিতীয়টোক কৰিছিল ফৰাছী বিপ্লৱৰ সাম্য-মৈত্ৰী-স্বাধীনতাৰ বাণীয়ে আৰু নৱ-ইটালীৰ জন্মদাতা মেট্ৰিচিনি গেৰিবল্ডিৰ আদৰ্শই।

আধুনিক যুগৰ অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত এই দুই চেতনাৰ ধাৰা অতি স্পষ্ট। প্ৰথম ধাৰাটোৰ প্ৰতিষ্ঠাতা জোনাকী যুগৰ বেজবৰুৱা প্ৰভাৱিত কবি সাহিত্যিকসকল আৰু দ্বিতীয়টো প্ৰথম প্ৰকাশ পায় অগ্নিঋষি কমলাকান্তৰ ভিতৰেদি। প্ৰথমটো বিশেষভাৱে সাংস্কৃতিক আৰু বহু ক্ষেত্ৰত সামাজিক মুক্তি প্ৰেৰণা জন্মা, গতিকে ইয়াৰ জাতীয়তাবাদ একান্তভাবে অসমীয়া আৰু আনফালে ইয়াৰ মানৱতাবাদ বিশ্বজনীন। দ্বিতীয়টো বিশেষভাৱে ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তিৰ চেতনা ধকা বাবে ইয়াৰ জাতীয়তাবাদ অসমীয়া হোৱাৰ উপৰিও মুক্তি সংগ্ৰামৰ ঐক্য আৰু আৰ্য্য-সভ্যতাৰ সমতাৰ ভেটিত মূলতঃ সৰ্বভাৰতীয়। প্ৰথম ধাৰাটোত পাণ্ডু বেজবৰুৱা, চন্দ্ৰকুমাৰ, হেম গোস্বামী, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা, হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা, যতীন ছৰা, সূৰ্য্য ভূঞা, চন্দ্ৰ বৰুৱা, ডিম্বেশ্বৰ নেওগ, দণ্ডি কলিতা, শৈলধৰ ৰাজখোৱা, লক্ষ্মী ফুকন, গণেশ গগৈ, আনন্দ বৰুৱা, কমলানন্দ ভট্টাচাৰ্য্য, দেৱ বৰুৱা, কমলেশ্বৰ চলিহা, ভবপ্ৰসাদ, ভবানন্দ, যতি শৰ্মা আদি। দ্বিতীয় ধাৰাটোত পাণ্ডু কমলাকান্ত, বসু চৌধাৰী, অম্বিকাগিৰী, বিনন্দ বৰুৱা, জ্যোতিপ্ৰসাদ, প্ৰসন্নলাল, নলিনী দেৱী, ভৱনাথ হাজৰিকা, অতুল হাজৰিকা, ধৰণীধৰ, জমিৰুদ্দিন আদি।

অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰথম ধাৰাটোৰ প্ৰভাৱ বেছি ব্যাপক। তাৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান কাৰণ হৈছে বেছি ভাগ কৰিয়েই চৰকাৰী চাকৰিয়াল আৰু কাব্যামোদী (নগৰ-নিবাসী শিক্ষিত মধ্যবিত্ত) সকলো তথৈবচ। গতিকে ৰাষ্ট্ৰীয় চেতনাৰ পৰা বাধ্য হৈ তেওঁলোক আঁতৰি থাকিব লাগিছিল, আৰু সেয়ে সাহিত্যিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনৰ ভিতৰেদি তেওঁলোকে নিজৰ প্ৰকাশ আৰু বিকাশ বিচাৰিছিল। দ্বিতীয়তে এওঁলোকৰ মূল প্ৰেৰণা উদাৰ-নৈতিক আৰু ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক হোৱা বাবে, এওঁলোকৰ চিত্ত প্ৰেম আৰু প্ৰকৃতিৰ পৰশ পিয়াসী হোৱা হেতুকে যশলক্ষ সৌন্দৰ্য্যৰ উপলব্ধি আৰু অলভ্য সৌন্দৰ্য্যৰ কল্পনাবিলাসে এওঁলোকক মুগ্ধ কৰিছিল আৰু নেতিবাচক সংগ্ৰামী প্ৰেৰণাৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিছিল। তৃতীয়তে, ৰাষ্ট্ৰীয় চেতনাই ক্ৰমে ক্ৰমে সমূহীয়া চেতনাৰ আকাৰ ধৰি উঠাত আৰু এই চেতনাই লাহে লাহে মধ্যবিত্তৰ হৃদয়াবেগৰপৰা গৈ বিশেষকৈ কৃষক জীৱনৰ অৰ্থনৈতিক চেতনাৰ লগত জড়িত হৈ পৰিব ধৰাত ৰোমাণ্টিক কল্পনাবিলাসীসকল এই নৱ-ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু অৰ্থনৈতিক জীৱনবোধৰপৰা বিচ্ছিন্ন হৈ পৰিল, আৰু কেৱল মধ্যবিত্ত জীৱনৰ আত্মকেন্দ্ৰিক হৃদয়াবেগেই এওঁলোকৰ কাব্য সৃষ্টিৰ সমল হৈ পৰিল।

ওপৰত উল্লেখ কৰা দ্বিতীয় ধাৰাটোৰ বিকাশ আৰু বিৱৰ্তন মন কৰিবলগীয়া। কাৰণ এই ধাৰাটোৱেহে জাতিৰ সামগ্ৰিক আৰু গভীৰ অনুভূতিৰ ধাৰা, গতিকে বৰ্তমানৰ কাব্য সাহিত্যইও বিশেষভাবে এই উৎসৰপৰাই প্ৰেৰণা আহৰণ কৰিব লাগিব, ইয়াক নানা মূৰ্ছনাত ৰূপ দিব লাগিব আৰু ইয়াৰ সৰ্বাংগীন বিকাশৰ সহায়ক হব লাগিব।

প্ৰথমতে মন কৰিব লগীয়া কথা যে এই জাতীয়তা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয়তাবাদী চেতনা আৰম্ভনিত আছিল নৱশিক্ষিত মধ্যবিত্তসকলৰ প্ৰেৰণা আৰু পাশ্চাত্যৰপৰা অহা গণতান্ত্ৰিক আৰু ধনতান্ত্ৰিক চেতনাৰ দ্বাৰা উদ্ভূত। পাশ্চাত্য সভ্যতা নহা হলে আৰু আগৰ স্বাধীন

অসমৰ আহোম ৰজাৰ শাসন চলি থকা হলে এই নতুন চেতনাৰ উদ্ভৱ কেতিয়াও নহলহেতেন। গতিকে—এই চেতনা মূলতঃ পাশ্চাত্যৰ ভাৱধাৰাৰ একান্ত বিৰোধী নহয়। অৰ্থাৎ প্ৰথমতে পাশ্চাত্যই আমাক শিকালে পাশ্চাত্যৰ গোলামী আৰু একচ্ছত্ৰী শাসনৰ বিৰোধিতা কৰিবলৈ। এই চেতনা পিয়লী ফুকন বা মণিৰাম দেৱানৰ চেতনা নহয়। কাৰণ সাম্য, মৈত্ৰী, ৰাষ্ট্ৰীয় জাতীয়তাবাদ আদি তেওঁলোকৰ চেতনাত নাছিল। অগ্নিঋষি কমলাকান্তৰ বাণীত প্ৰথমে এই নৱ চেতনা মুখৰিত হৈ উঠে—

“জন্মিব সিদিনা শত মেটছিনি তুচ্ছ পৰি থকা শিলৰপৰা
শত গেৰিবল্ডি জনম লভিব, কৰিব পোহৰ ভাৰত ধৰা।”

অৰ্থাৎ কেভুৰ, মেটছিনি আৰু গেৰিবল্ডিয়ে যিদৰে ফৰাছী বিপ্লৱৰ বাণীৰ ভেটিত ইটালীৰ গণতান্ত্ৰিক ঐক্যসাধন কৰিছিল, সেইদৰে ভাৰতবৰ্ষতো এদিন বিচ্ছিন্ন জাতিবোৰক লৈ গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰীয় ঐক্য প্ৰতিষ্ঠিত হব—এয়ে আছিল কবিৰ আশা।

ইংৰাজ শাসনে সমগ্ৰ ভাৰতক এক কেন্দ্ৰীভূত শাসন ব্যৱস্থাত বান্ধি পেলোৱাত ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তিৰ প্ৰেৰণাও স্বাভাৱিকতে সৰ্বভাৰতীয় হল; কিন্তু কেৱল ৰাষ্ট্ৰতেই এই চেতনাৰ ভেটি হোৱা হলে ই নেতিবাচক হলেহেঁতেন, সৃষ্টিধৰ্মী নহলেহেঁতেন। এই সৰ্বভাৰতীয় চেতনাই সাংস্কৃতিক আৰু সামাজিক ভেটি পালে আৰ্য্যসভ্যতাৰ, যাৰ গোৰবে ভাৰতবাসীক আত্ম-বিস্মৃতিৰপৰা মুক্ত কৰি নিজৰ মহত্ব সম্বন্ধে সচেতন কৰিব পাৰিব :—

“কোৱা, শুনো, কাল, কোৱা ৰিঙিয়াই

মনলে আনোহো বিশ্বাস মাতি

সভ্য বলৱন্ত পূৰ্বপিতৃহঁত

আছিল সিদিনা ধৰণীৰ খ্যাতি।

শুণা কাণ পাতি, ভ্ৰষ্ট আৰ্য্যগণ!

বতাহ মাতত আকাশী বাণী।” ইত্যাদি

কমলাকান্তৰ চেতনাৰ আৰ্য্য হিচাবে ভাৰতীয়ত্বৰ গৌৰৱবোধৰ উপৰিও অসমীয়া জাতীয়তাৰ চেতনা অতি তীব্ৰ। ‘জাতীয় গৌৰৱ’ কবিতাত এই চেতনাৰ গভীৰ বেদনাক্লিষ্ট ৰোষ প্ৰকাশ পাইছে। অৱশ্যে তেখেতৰ দৃষ্টিত অসমীয়া জাতীয়তাও আৰ্য্যত্বৰেই এটি প্ৰকাশ মাথোন আছিল। পিচৰ যুগত এই দৃষ্টিৰ অৱশ্যে কিছু পৰিবৰ্তন ঘটিছে।

কমলাকান্তৰ তীব্ৰ জাতীয় চেতনাই কাব্য-ক্ষেত্ৰৰ বাহিৰেও অন্য ক্ষেত্ৰত অসমীয়া চিত্ৰক গভীৰভাৱে অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। যি ৰান্ধসিনী ‘পাহৰণি’ৰ কৰাল গ্ৰাসে অসমৰ বহু পুৰণি গৌৰৱ গিলি পেলাইছিল, সেই গ্ৰাসৰপৰা জাতীয় ঐতিহ্য উদ্ধাৰ কৰিবৰ ঐকান্তিক প্ৰেৰণাই পিছৰ যুগৰ শিক্ষিত ডেকাসকলক অনুপ্ৰেৰিত কৰিছিল। ইয়াৰ ফলতেই পুৰণি অসমৰ সংস্কৃতি আৰু ঐতিহ্যৰ গবেষণাৰ ধাৰা জোনাকী যুগৰপৰাই চলি আহিছে।

আৰ্য্যত্বৰ গৌৰৱৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশ পোৱা সৰ্বভাৰতীয় চেতনাই স্বামী বিবেকানন্দৰ বাণী আৰু সাধনাৰ ভিতৰেদি সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষতে এটা নতুন শিহৰণ আনি দিয়ে। ইয়াৰ ফলত আগৰ যুগত দেখা দিয়া একান্ত পাশ্চাত্য অনুকৰণপ্ৰিয়তা আৰু পাশ্চাত্য উদাৰনৈতিক চিন্তাধাৰা বহুখিনি তল পৰি যায়। জাতীয়তাৰ নতুন আদৰ্শ, জীৱনৰ নতুন মূল্যবোধে দেখা দিয়ে। গীতা আৰু উপনিষদৰ বাণীয়ে ঊনবিংশ শতিকাৰ পাশ্চাত্য ঐহিক জীৱন-বোধক তল পেলাই দিয়ে। যি আদৰ্শই গোখেলৰ নিচিনা নৰমপন্থীসকলক আৰু আমাৰ জোনাকী যুগৰ সাহিত্যিকসকলক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল, সি আছিল পূৰ্ব-পশ্চিমৰ বন্ধুত্বৰ বাণী, নৱ-মানৱতাৰ বাণী, কিন্তু বিবেকানন্দ, তিলক, স্বামী শ্ৰদ্ধানন্দ আদিৰ বাণী হৈছে ভাৰতীয় সাধনাক বিশ্বৰ বুকুত প্ৰতিষ্ঠা আৰু প্ৰসাৰ কৰাৰ বাণী। এই বাণী আত্মাৰ মুক্তিৰ বাণী, ত্যাগ আৰু বৈবাগ্যৰ বাণী, সত্য-শিৱ-সুন্দৰৰ সাধনাত একান্ত আত্ম-নিয়োগৰ বাণী, সেৱা-ধৰ্ম আৰু

কৃষ্ণ সাধনৰ বাণী। ইয়াত ঐহিক সৌন্দৰ্য্যৰ আকৰ্ষণ নাই, ঐহিক হৃদয়াবেগৰ মাধুৰ্য্য নাই, ভোগৰ মোহ নাই। ইয়াৰ লক্ষ্য হৈছে—গভীৰ আমৰণ আত্মাৰ নিগূঢ় ঐশী-শক্তিৰ উদ্বোধন। ইয়াৰ লগত তান্ত্ৰিকতাৰ ভাবো কিছু পৰিমাণে যুক্ত হৈছিল। দেশক মহামায়া, দুৰ্গা মা আদি আখ্যা দিয়া হৈছিল। কৰ্ম আৰু যোগ সাধনাৰ দ্বাৰা আত্মাৰ কুণ্ডলিনী শক্তি জগাই তুলি ভাৰতবৰ্ষক বিশ্বৰ মুক্তিদাতা হিচাবে জগাই তোলাৰ সপোন দেখা দিছিল।

এই ভাবধাৰা অসমৰ বিশেষকৈ চাৰিজন কবিৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশ পাইছে, যেনে—ৰঘুনাথ চৌধাৰী, অম্বিকাগিৰী, নলিনী দেৱী আৰু বিনন্দ বৰুৱা। এই চাৰিজন কবিৰ ভাবাদৰ্শৰ মূলগত ঐক্য আছে। ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ জীৱনৰ মূল্যবোধ ত্যাগ আৰু কৃষ্ণ সাধন—

“নেলাগে তোমাৰ প্ৰভু ঐশ্বৰ্য্য বিভূতি

ৰাজ মুখ সন্মান গৌৰৱ।

দৰিদ্ৰৰ লাওলোটা ভিক্ষাৰ সঁজুলি

সেয়ে মোৰ অতুল বৈভৱ ॥”

বিহগী কবিৰ কাব্যত কালিদাসৰ প্ৰভাৱ অতি বেছি। আনকি বহু ক্ষেত্ৰত তেখেতৰ কবিতাত কালিদাসৰ শব্দ-বিশ্বাসৰো প্ৰভাৱ দেখা যায়। জগত আৰু জীৱন সম্বন্ধে কবিৰ দৃষ্টি ৰোমাণ্টিক নহয়, ই গভীৰভাৱে বিষাদময় আৰু নেতিবাচক। ই কবি জীৱনত ভাৰতীয় দাৰ্শনিক ভাৱধাৰাৰ প্ৰভাৱ। কিন্তু এই দুঃখবাদৰ উৎস হৈছে কবিৰ বাস্তৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতা। কবিৰ মুক্তিকামী মনে পৰবশ্য সমাজৰ নানা ক্ষুদ্ৰতা, নীচতা, কপটতাপূৰ্ণ পদ্ধতি, গ্ৰানি আদি দেখি গভীৰ দুখ পাইছিল, আৰু ইয়াৰপৰা নিজৰ মনক মুক্ত ৰাখি চিৰমুক্ত বিহগী জীৱনৰ লগত আপোন অন্তৰ যুক্ত কৰিছিল—“তেওঁৰ লগতেই এৰি থলো মই মায়াৰ সংসাৰখন।” কাৰণ—

“নহয় ই ঠাই নন্দন কানন

নহয় অমৰাৱতী

আচল পিছল আছে বহু বাট

আছে বহু লটি-ঘটি।”

কবিৰ বিশ্বাস, এই বিহংগসকলৰ নিবাসভূমি হৈছে কবিৰ
বাঞ্ছিত অমৰাৱতী—

“নিতে ফুলে য’ত প্ৰেম পাৰিজাত

নিকুঞ্জ কানন ভৰি

বিতৰে সৌৰভ ধৰি সমীৰণে

পৰাণ শীতল কৰি।

নাই যি দেশত পাপ প্ৰলোভন

নাই বিভীষিকা ভয়

পুণ্যৰ জ্যোতিয়ে যি প্ৰেম নগৰী

কৰি আছে জ্যোতিৰ্ময়।”

বিহগী কবিৰ অন্তৰ অতি পৰশ-কাতৰ আৰু ভাবাবেগপ্ৰৱণ
হোৱাৰ কাৰণে তেখেতৰ কবিতাত তেজস্বিতাৰ অভাৱ দেখা যায়।
সমাজক মুক্ত কৰাৰ, ধৰাত সবগৰ নন্দন বচনা কৰাৰ আশা আৰু
প্ৰেৰণাৰ ইয়াত অভাৱ। তথাপিও কবিতাৰ প্ৰসাদ গুণৰ ফালৰ
পৰা এখেতৰ কবিতা বৰ্তমান যুগত আজি পৰ্য্যন্ত শ্ৰেষ্ঠ। ভাব আৰু
ভাষাৰ ওজস্বিতা আৰু ব্যক্তি, সমাজ আৰু জাতিৰ মুক্তিৰ তীব্ৰ
প্ৰেৰণা অন্বিকাগিৰীৰ কবিতাত পোৱা যায়।

অন্বিকাগিৰীৰ জীৱনাদৰ্শত ভাৰতীয় আদৰ্শৰ ধাৰা প্ৰভাবিত।
এখেতৰ চেতনা বিপ্লৱী। ব্যক্তিগত জীৱনৰ মহত্বৰ উপৰিও এখেতৰ
কাব্যত মানৱ সমাজক আৰু স্বদেশক শোষণ, উৎপীড়ন, বন্ধন
আদিৰপৰা মুক্ত কৰাৰ তীব্ৰ উন্মাদনা ফুটি উঠিছে—

“ই যে মহামানৱতা মূৰ্ছিত হোৱা অতি ঘোৰ অপমান,

ই যে উৎপীড়নৰ ঘৃণিত গৰ্ব গুৰি কৰা অভিমান।”

দেশৰ হকে, মানৱ মুক্তিৰ হকে প্ৰাণ বলি দিয়াৰ ব্যাকুলতাই
এখেতৰ কবিতাক এটা বিপ্লৱী গতিবেগ দিছে; এই কবিতাৰ
আঘাতত মহত্ব, দেশ-প্ৰেমৰ আৰু ত্যাগৰ প্ৰেৰণাত অন্তৰ চকিত
হৈ জাগি উঠে—

“ই যে জীৱনৰ হকে মৰিবৰ হেতু প্ৰাণভৰা অভিলাস।”

“ই যে সুপ্ত জীৱন চকোৱা জগোৱা গুৰু গন্তীৰ তান;

ই যে মানৱ অধিকাৰ হেতু কৰা শৃংখল অভিমান।”

“ই যে শত আঘাতৰ বক্ত ধুউৱা জ্ৰাবণৰ মহাবাণ;

ই যে মাতৃ আদেশ, সন্তান প্ৰাণ দিবলকে বলিদান।”

স্বদেশৰ যি সুন্দৰ ভৱিষ্যতৰ ছবি কবিয়ে কল্পনাত দেখিছে সি
অতি চিত্তাকৰ্ষক আৰু গভীৰ তৃপ্তিদায়ক। লগতে আছে সেই
কল্পনাক বাস্তৱ কৰাৰ বাবে বিৰামহীন অভিযান চলোৱাৰ সংকল্প—

“গোটেই তৃপ্তি মুগ্ধ কৰিছে সোঁ যে ধুনীয়া দেশ,

শ্ৰীতি প্ৰেমালোক ধৌত ধৱল উজ্জল অনিমেৰ।

বিহীন হীনতা নীচতা-ভীৰুতা, বিহীন হিংসা-দ্বেষ,

সেয়েহে আমাৰ মহাসাধনাৰ মহাভিযানৰ শেষ।”

কবিৰ মনৰ গভীৰ প্ৰেৰণা সৰ্বভাৰতীয়। যৌৱনৰ দোক-
মোকালিতে কবিয়ে ১৯০৫ চনৰ স্বদেশী আন্দোলনৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ
হৈছিল। পিছত ১৯২০-২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলনত যোগ দি
কাৰাগাৰৰ কঠিন নিৰ্যাতন ভোগ কৰিবলগীয়া হৈছিল। তৃতীয়
দশকৰ পৰা কবিৰ ৰাজনৈতিক জীৱনলৈ পৰিবৰ্তন আহে আৰু
কংগ্ৰেছ আন্দোলনৰপৰা কবিয়ে আঁতৰি পৰে। ৰাজনৈতিক
ফালৰপৰা ইয়াৰ ভাল-বেয়া ফলাফলৰ বিচাৰ কৰা এই প্ৰবন্ধৰ
বিষয় নহয়। কিন্তু কাব্যৰ ফালৰপৰা এই পৰিবৰ্তনৰ ফল ভাল
হল বুলিব নোৱাৰি। কবিৰ সাংস্কৃতিক আৰু ৰাজনৈতিক এই
দুই প্ৰেৰণা ভিন্নমুখী হোৱাত সৃষ্টিৰ একাগ্ৰতা ব্যাহত হল। লগে
লগে ৰাজনৈতিক চিন্তাধাৰাৰ পৰিধিয়ে শিল্প-দৃষ্টিৰ ব্যাপকতা সীমিত

কৰিলে। ইয়াৰ পিছৰপৰা কবিৰ লিখনীত আগৰ দৰে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ কবিতা আৰু গান আজিলৈকে ওলোৱা নাই। অম্বিকাগিৰীৰ বাৰ্জনৈতিক একমুখীতাই কাব্য-দৃষ্টিত বাধা পোৱা বুলি ডাঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে অতিকৈ আক্ষেপ কৰিছিল আৰু কবিক তাৰ বাবে তেখেতে বহুবাৰ মৃদুভাবে তীব্ৰস্বাৰ কৰিছিল। কবিৰ যি উদাত্ত জাগৰণি মন্ত্ৰ আৰু যি বিশ্বমানৱীয় দৃষ্টি কবিতাত আৰু গানত প্ৰকাশ হৈছিল তাৰ পূৰ্ণ বিকাশৰ পথ এইদৰে বন্ধ নোহোৱা হলে কবিয়ে একাগ্ৰ সাধনাৰ দ্বাৰা অসমীয়া সাহিত্যক আজি ভাৰতৰ বিশিষ্ট সন্মানৰ আসন দিব পাৰিলেহেঁতেন।

নলিনীবালা দেৱীক অসমৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠা মহিলা কবি বুলি দ্বিধাহীন-ভাৱে কব পাৰি। দেউতাক কৰ্মবীৰ বৰদলৈৰ জীৱন ব্ৰতৰ প্ৰভাৱত তৰুণীকালৰপৰাই কবিৰ মনোজগত ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ আৰু দেশাত্মবোধৰ প্ৰেৰণাত উদ্ভুদ্ধ হৈছিল। ভাৰতীয় নাৰী-জীৱনৰ ত্যাগ, আত্ম-নিগ্ৰহ আৰু নিজত্ব বিলোপকৰা আদৰ্শক জাতীয় মহত্ববোধৰ প্ৰেৰণাত নিজৰ আপোন কবি লৈছিল। কাৰণ সেই সময়ত আমাৰ জাতীয়তাবাদীসকলে ভাৰতৰ অতীতৰ সকলোবোৰ কথাকেই এটা মোহদৃষ্টিৰে চাইছিল, সকলোবোৰতেই মহত্ব আৰু জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব অনুভৱ কৰিছিল। পাশ্চাত্য সংস্কৃতিৰ সংঘাতত ভাৰতীয় সমাজৰ নৱ জাগৰণৰ ফলত নাৰী-সমাজতো সেই সময়ত দেখা দিব ধৰা নাৰীত্বৰ সামাজিক ব্যক্তিত্ববোধ আৰু অধিকাৰ-বোধৰ প্ৰেৰণা, নাৰী সমাজৰ সামাজিক বন্ধন মুক্তিৰ আহ্বান, এই মহিলা কবিৰ বাণীত ফুটি উঠা নাই। সাধাৰণভাৱে চালে এইটো আচৰিত হবলগীয়া কথা। কাৰণ ব্যক্তি, সমাজ আৰু দেশ, এইবোৰৰ মুক্তিৰ প্ৰেৰণাই বৰ্তমান যুগৰ ভাৰতীয় আৰু অসমীয়া প্ৰাণৰ সৰ্বতোমুখী প্ৰেৰণা। পূজনীয় পিতৃদেৱৰ আদৰ্শত কবিৰ কোমল হৃদয়ত স্বদেশ-প্ৰেম গভীৰভাৱে শিপাইছিল আৰু দেশৰ বৰ্তমান দৈন্তৰ্যপৰা উদ্ভৱ হোৱা মানসিক গ্লানি দূৰ কৰিবলৈ

ভাৰতীয় সাধনাৰ মহত্বৰ প্ৰেৰণাই অন্য বহু সাধকৰ দৰে নলিনী দেৱীৰো চিত্তাকাশ পৰিপূৰ্ণ কৰি ৰাখিছিল। কবি ৰোমাণ্টিক মুঠেই নহয়; গতিকে ব্যক্তি আৰু জীৱনৰ ঐহিক মুক্তিৰ নৱ-আদৰ্শই ভাৰতীয় আধ্যাত্ম সাধনাৰ আদৰ্শেৰে উদ্ভাসিত কবি-চিত্তত প্ৰৱেশ কৰিবৰ সুবিধাই নেপাইছিল। সেই সময়ৰ ভাৰতীয় বহু কবি দাৰ্শনিক আদিৰ মনত আধ্যাত্ম মুক্তিৰ আদৰ্শ আৰু স্বদেশ মুক্তিৰ আদৰ্শ এক হৈ গৈছিল—জননী জন্মভূমিচ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী এই প্ৰবল ভাবাবেগে গোটেই অন্তৰ পৰিপূৰ্ণ কৰি ৰাখিছিল। জন্মভূমিৰ প্ৰতি হিয়াভৰা প্ৰেমৰ যি নিদৰ্শন নলিনী দেৱীৰ কাব্যত পোৱা যায় সি অতি বিৰল—

“পখী হৈ আকাশৰ বুকুত ফুৰিম উৰি

বাহ লম ওখ বিৰিখত

পুৱতীৰ লগে লগে জগাম তোমাক নিতে

বনৰীয়া শূৰদী গীতত।

আকাশৰ তৰা হৈ ৰ লাগি চাই ৰম

সেউজীয়া শূৰনী জেউতি

জোনাকত মিল হৈ বিমান পথত বৈ

ওৰে ৰাতি কৰিম আৰতি।”

“নদী হৈ পখালিম ছুখনি চৰণ নিতে

মাটি হৈ মিলিম বুকুত

সোণোৱালী মেঘ হৈ ৰঙা হাঁহি বিৰিঙাম

শেঁতা পৰা ছুখনি ওঁঠত।”

ভাৰতীয় সাধনাৰ আধ্যাত্মবাদী আদৰ্শই নলিনী দেৱীক মিষ্টিক কবি কৰি তুলিলে। ইয়াৰ বাবে কবিয়ে ব্যক্তিগত জীৱনত পোৱা নানা ঘাত-প্ৰতিঘাতৰ ফলত আৰু পাৰিবাৰিক জীৱনৰ নানা বন্ধনৰ মাজত বন্ধপ্ৰাণ কবিৰ মুক্তি-পিয়াসী অন্তৰত গুমৰি থকা গভীৰ ব্যাকুলতা আৰু পৰম অতৃপ্তিয়েই বহুখিনি দায়ী। হিন্দু নাৰী-

জীৱনৰ, বোৱাৰী-জীৱনৰ ওপৰত সামাজিক আদৰ্শৰ যি বন্ধন আৰু ব্যক্তিত্বৰ মৰ্যাদানাশী যি কুসংস্কাৰ, তাৰ বিৰুদ্ধে সামাজিকভাবে বিদ্ৰোহ কৰিবৰ, তাৰ সংস্কাৰৰ কাৰণে সংগ্ৰাম কৰিবৰ অনুকূল অৱস্থা কবিৰ বাস্তৱ জীৱনত নাছিল। ইয়াৰ কাৰণে কবিৰ মনৰ অজান কোণত গভীৰ দুঃখবাদ শিপাই গল, আৰু সেয়ে ভাৰতীয় দুঃখবাদী দাৰ্শনিক চিন্তাধাৰাৰ লগত জড়িত হৈ কবিক অসীমৰ চিৰ শান্তি-পিয়ামী জীৱনৰ যাতনাৰপৰা পাৰমাৰ্থিক মুক্তিকামী কৰি তুলিলে।

“দুৰ্বল হৃদয় দেখো পৰিছে ভাগৰি অসহণি জীৱনৰ ভাব।

এন্ধাৰ আকাশ ধৰা এন্ধাৰ জীৱন ঘোপমৰা আউসী নিশাৰ।”

“অশেষ বান্ধোনে দেখো থৈছে মেৰাই তেও প্ৰাণ উদাস আকুল
কোন সুদূৰৰ পৰা মাতিছা নীৰৱে কৰিছা নিতৌ বিয়াকুল।”

“নোৱাৰো সহিব দেখো দুখৰ দহন বুকুৰ পাজৰ খহি যায়,

মৰণ এন্ধাৰে ভৰা পৃথিবীৰ পৰা নিয়া প্ৰভু নিয়া আঁতৰাই।”

হিন্দু সমাজৰ নাৰী-জীৱন সঁচাকৈয়ে “ঘোপমৰা আউসী নিশাৰ” এন্ধাৰে আবৰি আৰু “অশেষ বান্ধোনে” মেৰাই থৈছিল, আৰু তাৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম কৰিব নোৱাৰি কবিৰ “দুৰ্বল হৃদয় ভাগৰি” পৰে। এই যাতনাৰ অৱসানৰ বাবে, পৰকালৰ বাবে মন ব্যাকুল হৈ উঠে। কবিৰ শ্ৰেষ্ঠ মিষ্টিক কবিতা ‘পৰম তৃষ্ণা’তো এই ভাব ফুটি উঠিছে। প্ৰকৃতিক আৰু পৃথিবীক কবিয়ে গভীৰভাবে ভাল পায়। অথচ পাৰ্থক্য জীৱনত কবিৰ গভীৰ অতৃপ্তি।

নাৰী-জীৱনৰ বন্ধনৰ গভীৰ বেদনা কবিৰ অন্তৰত আছিল যদিও, নাৰী-মুক্তিৰ আদৰ্শ সম্বন্ধে কবিৰ অন্তৰত তীব্ৰ অন্তৰ্দ্বন্দ্ব আছিল। সেই সময়ত গোটেই ভাৰতবৰ্ষতেই নাৰীৰ সামাজিক মৰ্যাদা প্ৰতিষ্ঠাৰ আদৰ্শই দেখা দিছিল। ব্ৰাহ্মসমাজৰ সামাজিক উদাৰতাবাদ, বিজ্ঞানাগৰৰ বিধবা বিবাহৰ আন্দোলন, শৰৎচন্দ্ৰ আৰু ৰবীন্দ্ৰনাথৰ লিখনীৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশিত নাৰীত্বৰ নৱ-মৰ্যাদাবোধৰ

আদৰ্শ একালে, আনফালে অসূৰ্য্যম্পশ্যা বধূ, নিজৰ বিলোপী ত্যাগ আৰু সেৱাৰ মূৰ্তি হিচাবে নাৰীত্বৰ পুৰণি আদৰ্শ ইয়াৰ ভিতৰত সোমাই অন্তৰ্দ্বন্দ্বৰ অৱসান বিচাৰিলে। কবিয়ে আধ্যাত্মবাদৰ ক্ষেত্ৰত ৰবীন্দ্ৰ-কাব্যৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল যদিও, নাৰীত্বৰ আদৰ্শ সম্বন্ধে বিশ্বকবিৰ আদৰ্শ অন্তৰেৰে সম্পূৰ্ণভাবে গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিছিল। বিশ্বকবিৰ আদৰ্শ আছিল অন্তঃপুৰৰপৰা বন্দিনী নাৰীক মুক্ত কৰি আনি বিশ্বৰ বুকুত, সমাজৰ বুকুত ব্যক্তিত্বৰ নৱ-মৰ্যাদাৰে প্ৰতিষ্ঠিত কৰা—“বাঁধাৰ পৰ খাওৱা আৰ খাওৱাৰ পৰ বাঁধাৰ” ঘানিৰপৰা মুক্তি দি নাৰীক নিজৰ মৰ্যাদা উপলব্ধি কৰিবৰ সুবিধা দিয়া, যাতে বিশ্বৰ বুকুত থিয় হৈ প্ৰাণ খুলি নাৰীয়ে কব পাৰে—

“আমি নাৰী, আমি মহিয়সী

আমাৰ সূৰে সূৰে বেঁধেছে জ্যোৎস্না বীণায়

নিজাবিহীন শশী।”

কাৰণ ৰবীন্দ্ৰনাথৰ ভাষাত মুক্তিকামী বিবাহিতা নাৰীৰ অন্তৰৰ কথা এই—

“পূজা কৰি বাথিবে মাথায়, সেও আমি নই, অৱহেলা কৰি
পুষিয়া বাথিবে পিছে সেও আমি নহি। যদি পাৰ্শ্বে ৰাখো মোৰে
সংকটেৰ পথে, দুৰুহ চিন্তাৰ যদি অংশ দাও, যদি অনুমতি কৰ
কঠিন ত্ৰতেৰ তব সহায় হইতে, যদি সূখে দুখে মোৰে কৰ সহচৰী,
আমাৰ পাইবে তবে পৰিচয়।”—জীৱ পত্ৰ।

নাৰী-জীৱনৰ আদৰ্শ সম্বন্ধে কবিৰ অন্তৰত এই দ্বন্দ্ব থকাৰ বাবে নাৰী হিচাবে নিজৰ জীৱনত যি অন্তৰৰ অভিজ্ঞতা, সেইটো কবিতাত বিশেষভাবে ৰূপায়িত হোৱা নাই। নাৰী-জীৱন সম্বন্ধে কবিৰ আজিলৈকে এটা কবিতাও প্ৰকাশ হোৱা নাই। সিদিনা মাত্ৰ লিখা ‘নাৰী’ নামৰ কবিতা এটা এতিয়াও অপ্ৰকাশিত অৱস্থাত আছে।

কবিৰ ‘সন্ধিয়াৰ সূৰ’ত প্ৰকাশ পোৱা গভীৰ দুঃখবাদ আৰু

পৰলোক পিয়ালী চিত্তই ব্যক্তিগত আৰু জাতীয় জীৱনৰ পৰিবৰ্তনৰ সোঁতত পৰিবৰ্তিত হৈ ক্ৰমে আশাবাদী হৈছে আৰু পাৰ্থিব জীৱনৰ স্বৰ্গীয়তাৰ ছবি দেখিছে। কবিৰ দ্বিতীয় কাব্য-পুথি ‘সপোনৰ সুৰ’ত জাতীয় মুক্তি প্ৰেৰণা তেজস্বিতাবে প্ৰকাশিত হৈছে—কবি-চিত্তৰ ওপৰত ববীন্দ্ৰ-প্ৰভাবে এইবোৰ কবিতাক দৃষ্টিৰ ব্যাপকতা, ভাষাৰ স্বচ্ছন্দতা আৰু সারলীলতা আৰু আবেগৰ মানৱমুখিতা দান কৰিছে—

“উত্তীৰ্ণত জাগ্ৰত ববে প্ৰতিধ্বনি উঠে বাৰে বাৰে অন্তস্থল ভেদি
ভাহি যায় শত দ্বিধা, শত বান্ধোনৰ আজুৰি ছিগিব খোজে
সবল বাহুৰ দৃঢ় লোহাৰ শিকলি;
জ্বলি উঠে জ্বালাময় বিষ বহি শিখা
ৰোধে তাক কাৰ শক্তি—লাগে মুক্তি! মুক্তি!”

‘ভাৰতী’ কবিতাত—

“আকৌ উঠিবা তুমি কৰি স্নান মহাজলধিত
অৰুণ কিৰীটি পিন্ধি নৱ প্ৰভাতৰ
সুনীলবসনা কুমাৰী ভাৰতী আই...
ৰচিবা আকৌ তুমি দেৱতা বাঞ্ছিত
পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ স্বৰ্গ ভাৰত ভূমিত...”

১৯৪০ চনত গুৱাহাটীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ওপৰত পুলিচৰ যি নিৰ্মম লাঠি চালনা হয়, তাত দেশৰ নৱজাগ্ৰত ডেকা-গাভৰুৰ যি নিৰ্ভীকতা, দেশাত্মবোধ আৰু সংগ্ৰামী ঐক্য কবিৰ দৃষ্টিত উদ্ভাসিত হৈছিল তাৰেই প্ৰকাশ হয় ‘মিলন আত্মতী’ কবিতাত—

“প্ৰাগজ্যোতিষৰ পুৱা অৰুণৰ সোণালী জেউতি লাগি—
অসমৰ বুকুৰ তৰুণ-তৰুণী নীৰৱে উঠিছে জাগি
জননী পূজাৰ তৰুণ ভক্তে যাচিলে আজলি হৃদয়-বক্তে
প্ৰাগজ্যোতিষৰ চৰণত দিলে ৰঙা শোণিতৰ লেখা...”

কবিৰ মানৱমুখী হৃদয়ে নিজৰ অনুভূতিক ক্ৰমে বিশ্বমানৱৰ হৃদয়ৰ লগত সংযোগ কৰাৰ পথত আগুৱাব ধৰিছে। দ্বিতীয় মহা-যুদ্ধত মানৱতাৰ যি ধ্বংসলীলা তাৰ ধিক্কাৰ কবিৰ বাণীত ধ্বনিত হৈছে আৰু বিশ্বৰ শান্তিৰ কাৰণে কবিয়ে ভাৰতবাসীক জাগিবলৈ আহ্বান জনাইছে—

বিশ্বৰ শান্তি স্থাপনত ভাৰতেই ভবিষ্যতে পথ দেখুৱাই যাব লাগিব—

“তেজৰঙা ধৰাতল, তেজৰঙা বায়ু, তেজৰঙা পানী সাগৰৰ
তেজপিয়া দানবৰ তেজৰ পিয়াহ আৰ্ত শিশু নাৰী যুৱকৰ।
বিশ্বৰ কল্যাণ সূত্ৰ, শান্তিৰ সাধনা, ছিগি গল পায় পৰশত
সিদিনা শুনিব বিশ্ব বাণী ভাৰতৰ ত্যাগময় চিৰতপস্তাৰ।
জগতক যুগ দীক্ষা দিব ভাৰতীয়ে মহামন্ত্ৰ বিশ্ব কল্যাণৰ।”

‘সপোনৰ সুৰ’ৰ পাছত কবিৰ দৃষ্টিত আৰু পৰিবৰ্তন আহিছে। দেশৰ মুক্তিত, নিজৰ জীৱনৰ সামাজিক প্ৰতিষ্ঠাত, দায়িত্বপূৰ্ণ সামাজিক মঙ্গলৰ কামত নিজক নিয়োগ কৰিব পৰাত মানৱ জীৱনৰ ওপৰত গভীৰ বিশ্বাস আৰু অন্তৰত নৱ প্ৰেৰণা আহিছে। কবিয়ে কথা-প্ৰসঙ্গত নিজেই আপোন মনে কোৱা শুনিছো, “মই আৰু পৰকালৰ মুক্তিৰ বাবে কাতৰ নহওঁ। মুক্তিৰ স্বাদ মই এই জীৱনতে পাব ধৰিছো। মোৰ অন্তৰত আজি ধ্বনিত হব ধৰিছে ববীন্দ্ৰনাথৰ সেই কবিতাকাকি—‘মৰিতে চাহি না আমি সুন্দৰ ভুবনে, মানবেৰ মাঝে আমি বাঁচিবাহে চাই।’” কবিৰ চিন্তাকাশত এই নতুন বহণ লগাৰ ফল হিচাবে কবিৰপৰা ভবিষ্যতে অসমীয়া সাহিত্যই নতুন ধৰণৰ মানৱতাবাদী, আশাবাদী, শান্তিকামী সামাজিক মুক্তি-চেতনাৰ উদ্বুদ্ধ কবিতা আশা কৰিব পাৰি।

এই প্ৰসঙ্গতে আৰু এগৰাকী বিশিষ্টা মহিলা কবি শ্ৰীযুতা ধৰ্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱাণীৰ বিষয়ে ছাৰ কোৱা প্ৰয়োজন। এখেতৰ কবিতাত ভাবাবেগৰ উচ্ছ্বাস নাই—আছে নিৰৱচ্ছিন্ন শান্ত সুৰ।

এখেত ছুখবাদী নহয় যদিও, ব্যক্তিগত জীৱনৰ সুদীৰ্ঘ কষ্টাৱস্থা আৰু স্বামী বিয়োগৰ দৈহিক আৰু মানসিক নিকাৰ ভুঞ্জিব লগা হৈছে। সকলো ছুখ-যাতনা তল পেলাই কবিৰ নিভৃত অন্তৰত এক অপৰিসীম তৃপ্তি বিৰাজ কৰিছে। কেৱল ভগৱদ্বিশ্বাসী হোৱা স্বত্বেও বহু চৌধাৰী আৰু 'সন্ধিয়াৰ সুৰ'ৰ কবি নলিনী দেৱী গভীৰ ছুখবাদী। এইটো নিঃসন্দেহে কব পাৰি যে বিবাহিত জীৱনৰ ভিতৰেদি লাভ কৰা নাৰীত্বৰ মৰ্যাদা আৰু আপেক্ষিক মুক্তিৰ পোহৰে কবিৰ হিয়াৰ উজলাই ৰাখিছিল, জীয়াই থকাৰ তৃপ্তি আনি দিছিল। তেখেতৰ কৈশোৰত আমাৰ সমাজত আৰু বিশেষকৈ পতিগৃহত সাধাৰণতে স্ত্ৰীৰ ব্যক্তিত্বৰ কোনো মৰ্যাদা, নিজৰ সুখ-ছুখৰ কোনো পাৰিবাৰিক আৰু সামাজিক স্বীকৃতি নাছিল। নাৰী সমাজেও সেই অৱস্থাকে বিশ্বনিয়ন্তাৰ বিধান বুলি নীৰৱে মানি লৈছিল, নিজকে সেই অৱস্থাৰ লগত খাপ খুৱাই লোৱাটোকে নাৰীত্বৰ আদৰ্শ বুলি ধৰি লৈছিল। কিন্তু কবিৰ স্বামী আছিল নৱশিক্ষিত, বেজবৰুৱা, বি. এ. জগন্নাথ আদিৰে উদাৰনৈতিক, মানৱতাবাদী আৰু সমাজ সংস্কাৰবাদী আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্রাণিত। তেখেতে নিজৰ পত্নীক স্বামীৰ সেৱাৰ পুণ্য লাভৰ সুবিধা দি নিজে স্বামীদেৱতাকপে আত্মপ্ৰসাদ লাভ কৰা ধৰণৰ মানুহ নাছিল। তেখেতে পত্নীক ব্যক্তিত্বৰ মৰ্যাদা দিছিল, পত্নীৰ হৃদয়ানুভূতিক সন্মান কৰিছিল, অন্তঃপুৰ আৰু ৰান্ধনীশালতে কবিক বন্ধ কৰি নাৰাখি বাহিৰৰ জগততো বিচৰণ কৰিবৰ সুবিধা দিছিল। এইটো আগভাগত নিশ্চয় কবিৰ আশাতীত আছিল আৰু তাকে পাই, নাৰীত্বৰ মৰ্যাদা লাভ কৰি হৃদয়ত নিবিড় শান্তি লভিছিল, যাৰ দীপ্তি আৰু গৰিমাই জীৱনৰ সকলো যাতনাক তল পেলাই কবিৰ চিন্তাকাশত বিৰাজ কৰিছিল আৰু কবিৰ সৃজনী প্ৰতিভাই এক অনুকূল পৰিবেশত ঠন ধৰি উঠিব পাৰিছিল।

ধৰ্মেশ্বৰী দেৱীৰ অন্তৰ গভীৰভাবে জাতীয়তাবাদী। তেখেতে

অসমৰ প্ৰধান জাতীয় যোদ্ধাসকলৰ, যেনে তৰুণ ফুকন, ছুই বৰদলৈ, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আদি নেতাসকলৰ বিয়োগত শোকৰ কবিতাবে তৰ্পণ কৰিছিল।

ধৰ্মেশ্বৰী দেৱী মিষ্টিক কবি নহয়; কিন্তু আনসকলৰ দৰেই আধ্যাত্মবাদী আছিল। স্বামীৰ স্বাধীন জীৱিকা থকাৰ কাৰণে আৰু কবিৰ অন্তৰত জাতীয় ভাবৰ প্ৰেৰণা থকাৰ কাৰণে সেই পাৰিবাৰিক পৰিবেশত কবিয়ে সেই সময়ৰ নগৰীয়া মধ্যবিত্ত হাকিমনী, ইন্সপেক্টৰনী আদিৰ মানসিকতাৰ বিপৰীত স্বতঃস্ফূৰ্ত আন্তৰিক প্ৰেৰণাতেই জাতীয় ঐতিহ্যৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধাশীল হব পাৰিছিল আৰু সেই শ্ৰদ্ধাই আধ্যাত্মবাদৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশিত হৈছিল।

ওপৰত আলোচনা কৰা কবি কেইজনৰ কাব্যৰ প্ৰেৰণাত কেইটামান সাধাৰণ লক্ষণ আছে; যেনে—(১) দেশপ্ৰাণতা, (২) ভাৰতীয় সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধা আৰু তাৰ শ্ৰেষ্ঠত্বৰ ধাৰণা, (৩) মানবীয় স্বত্বৰ সমতা স্বীকৃতিৰ ভেটিত ৰচিত সমাজৰ সংস্কাৰ, (৪) ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰভাব-বৰ্জিত ৰচনা, (৫) সুন্দৰৰ সাধনাতকৈ মঙ্গলৰ সাধনাৰ প্ৰেৰণাৰ প্ৰাধান্য।

অলপ বিশ্লেষণ কৰি চালেই বুজা যায় যে দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় লক্ষণ দুটাৰ ভিতৰত অলপ বিৰোধ আছে। ভাৰতীয় ঐতিহ্যক যদি সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বুলি মনা হয় তেন্তে সেই ঐতিহ্যৰ এক অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ যেনে, মনুসংহিতাৰ ভেটিত নিৰ্দ্ধাৰিত জাতি-ভেদৰ উচ্চ-নীচতা আৰু অধিকাৰ ভেদৰ বিচাৰ, গুচিৰায়ুগ্ৰস্ততা, আৰ্য্যেতৰ যি কোনো জাতিৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাৰ ধাৰণা, আচাৰক বিচাৰৰ ওপৰত স্থান দিয়া ইত্যাদি এশ একুৰি কুসংস্কাৰকে সুসংস্কাৰ বুলি মানি লব লগা হয়। উক্ত কবিসকলে অন্তৰেৰে কামনা কৰিছিল এই ধৰণৰ সকলো কুসংস্কাৰৰপৰা মুক্ত মানবীয় মৰ্যাদা আৰু সমতাৰ ভেটিত ৰচিত এক স্বাধীন ভাৰতীয় জাতি, যি জাতিয়ে অতীতৰ নৈতিক আৰু

আধ্যাত্মিক আদৰ্শবপৰা প্ৰেৰণা লভিব। আকৌ ভাৰতীয় ঐতিহ্যত ভাৰতীয় জাতি বুলি কোনো ধাৰণা নাছিল আৰু দেশপ্ৰেম বুলিলে আমি যি বুজো তেনে কোনো আদৰ্শ নাছিল। সেই আদৰ্শত মানবৰ মুক্তি মানে পাবমাৰ্থিক মুক্তিহে বুজাইছিল—সামাজিক, ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু ব্যক্তিগত ঐহিক মুক্তি একেবাৰে বুজাইছিল। কিন্তু উক্ত কবিসকলৰ মূল প্ৰেৰণা বিশেষকৈ ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তিহে আছিল। আৰু সেয়ে প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ প্ৰতি একান্ত মোহগ্ৰস্ত হোৱা স্বত্বেও এওঁলোক প্ৰাচীনপন্থী আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াশীল নাছিল, বৰং জাতীয় চেতনাৰ মুক্তিৰ পথত সেই সময়ত এখেতসকল প্ৰগতিশীল কৰি আছিল। সেই কাৰণে ছঃখবাদী স্বত্বেও বহু চৌধাৰী আৰু নলিনী দেৱীৰ কবিতা নৱ চেতনাৰ উদ্বোধক, অম্বিকাগিৰীতো ছঃখবাদী নহয়েই, যদিও পিছত বিলাপবাদী হৈ পৰিল।

এই কেইজন কবিয়ে উচ্চ ইংৰাজী শিক্ষা পোৱা নাছিল। সেয়ে এওঁলোকৰ কাব্যত ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰভাৱ পৰা নাছিল। কিন্তু পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ সংঘাতত ভাৰতীয় সমাজ-জীৱনৰ যি নতুন আলোড়ন হয়, সেই আলোড়নে সামগ্ৰিকভাবে ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাক প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল যাৰ প্ৰধান লক্ষণ হল ৰাষ্ট্ৰীয় জাতীয়তাবাদ আৰু অনুভূতিৰ মানবমুখীতা, আৰু ব্যক্তি, সমাজ আৰু দেশৰ মুক্তিৰ প্ৰেৰণা। এয়ে ভাৰতৰ ৰেনেছাঁ বা নৱজাগৰণ। অন্য কবিসকলৰ দৰে উক্ত কবি কেইজনৰ প্ৰাণলৈও এই প্ৰেৰণাসমূহ আহিছিল। বহুক্ষেত্ৰত বঙ্গদেশৰ কবি-সাহিত্যিকসকলৰ, বিশেষকৈ বঙ্কিমচন্দ্ৰ আৰু ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়।

এওঁলোকৰ কাব্যৰ আন এটা বিশিষ্ট লক্ষণ হৈছে এই যে সুন্দৰৰ সাধনাতকৈ মঙ্গলৰ বা শিবৰ সাধনাই এওঁলোকৰ কাব্য সৃষ্টিৰ মূল উৎস। জীৱনৰ লক্ষ্য আৰু তাৰ মূল্যবোধ সম্বন্ধে এওঁলোকৰ গভীৰ ব্যাকুলতা আৰু নিষ্ঠাই এওঁলোকৰ কাব্যক এটা বিশালতা আৰু ঠায়ে ঠায়ে উদাত্ত সুৰ দিছে। মঙ্গলৰ প্ৰকাশেই

এওঁলোকৰ কাৰণে সুন্দৰ। সেই হিচাবে এওঁলোক উদ্দেশ্যবাদী কবি। এওঁলোকৰ পিছত যি সকল ৰোমাণ্টিক কবি আমি পাওঁ তেওঁলোকে সাধাৰণতে সুন্দৰক মঙ্গলতকৈও উচ্চ স্থান দিছিল; মঙ্গলৰ প্ৰেৰণাই সুন্দৰৰ প্ৰেৰণাৰ তুলনাত অতি গৌণ স্থান পাইছিল। ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ প্ৰেৰণা Beauty; কাৰণ Beauty is truth and truth is beauty, আনফালে উক্ত কবিসকলৰ মনত Beauty is good and good is beauty। উদাহৰণ স্বৰূপে নাৱীৰ যি সৌন্দৰ্য্যত ৰোমাণ্টিক কবিসকল সাধাৰণতে মুগ্ধ, সি হৈছে “নিপোটল বুকু, লাটুমণি ওঁঠ, দাঁত গুটি গুটি মুকুতা পাতি” বা কালিদাসৰ ভাষাত “অনাব্ৰাতং পুষ্পং কিশলয়মলুনং কৰকহৈ অনাবিক্ৰং বহ্নং” বা “অধৰঃ কিশলয় ৰাগং কোমল বিটপানুক্ৰাৰি বাহু কুসুমিব লোভনীয়ং যৌৱনং অংগেবু সন্নদ্ধম।” বা “তয়ী শ্ৰামা শিখৰিদেশনা পৰুৰিষ্মাধৰোষ্ঠী.....” ইত্যাদি। কিন্তু কবিসকলৰ মনত সেই শকুন্তলাৰ ছবিহে সুন্দৰ যি শকুন্তলা “তপশ্চৰ্য্যাক্লিষ্টা ধৃতৈকবেণী শুদ্ধশীলা মঙ্গল ব্ৰতৰতাং”। ছয়ন্তৰ ভাষাত—

“বসনে পৰিধূসৰে বসনা নিয়ম ক্ৰামমুখী ধৃতৈকবেণী

অভি নিস্কৰণশ্চ শুদ্ধশীলা মম দীৰ্ঘং বিবহব্ৰতং বিভৰ্তি ॥”

এওঁলোকৰ মনত “বসন্ত পুষ্পাভৰণং বহন্তী,” “সঞ্চাৰিণী পল্লবিনী লতেব”, মহাদেবৰ প্ৰণয়াকাঙ্ক্ষিণী উমাতকৈ বিবাহ ৰাত্ৰিৰ মঙ্গল-স্নান বিগুহগাত্ৰী, শান্তিময়ী উমাৰ সৌন্দৰ্য্যইহে উচ্চতৰ স্থান পায়। উমাৰ সেই ৰূপ—

“সা মঙ্গল স্নান বিগুহগাত্ৰী গৃহীত গত্যংগমনীয় বস্ত্ৰা।

নিৰ্বৃত্ত পৰ্জ্জয়জনাভিষেকা প্ৰফুল্ল কাশা বসুধেব ৰেজে ॥”

মঙ্গলৰ আদৰ্শৰ প্ৰতি গভীৰ ব্যাকুলতাৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ নহলে কাব্যই জীৱনৰ ভেটিমূল স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে, জীৱনৰ প্ৰতি নৱ বিশ্বাস আৰু নৱ আলোক আনি দিব নোৱাৰে, ব্যক্তিগত

খাম-খেয়ালিৰ পৰা উদ্ধৃত তুলি বহল জীৱনৰ স্বাদ আৰু মাদকতা আনি দিব নোৱাৰে; সি হৈ পৰে অৱসৰ বিনোদনৰ আন এটি উপায়, হৈ পৰে বিলাসী মনৰ এটা খাম-খেয়ালি খেলা। ই মনক বহল বিশ্বজীৱন আৰু সমাজ-জীৱনৰপৰা বিচ্ছিন্ন কৰি আনে। জীৱনক Sublime কৰা অতুত্বতক ব্যাপক আৰু গভীৰ কৰা মানবীয় অস্তিত্বৰ গৰিমাবে উদ্ধুদ্ধ কৰি হৃদয়ক সঞ্জীৱিত আৰু বসায়িত কৰা কাব্য কেতিয়াও art for arts' sake হব নোৱাৰে। 'জীৱন কিহক কয়' এই কবিতাত অম্বিকাগিৰীয়ে যি সুন্দৰ জীৱনৰ আদৰ্শ ৰূপায়িত কৰিছে সি মঙ্গলৰ সাধনাত বত শ্ৰান্তিবিহীন কৰ্মধাৰাৰ জীৱন—

“যি জীৱনত বজ্ৰ কঠোৰ দুঃখ বেদনা নিৰ্যাতনৰ
ঘোৰ ঘৰষণ লাগি
মত্ত মহৎ কালবিজয়ী ৰুদ্ৰ লীলাৰ ভমক ভেদি
অনল উঠে জাগি...
যি জীৱনত অৱহেলাৰ অগ্নি গোলক উজুটি খাই
মুক্তা মাণিক জ্বলে
দুৰ্বলতা হিংসা ঘেৰা অস্ত্ৰ কেপাট উফৰি গই
কান্দে দলে দলে।”

সেয়েই কবিৰ চিৰ-বাস্তিত ‘পূৰ্ণ জীৱন’।

মঙ্গলৰ ব্যাকুলতাই কাব্যক যিদৰে গভীৰ বেদনামথিত কৰে আনফালে সেইদৰে ই মহাজীৱনৰ সাধনাৰ দীক্ষা আৰু তাৰ উপলব্ধিৰ আনন্দ আনি দিয়ে। ই উদ্দেশ্যবাদী যদিও didactic বা উপদেশবাদী নহয়। উপদেশবাদী কাব্য কাব্যই নহয়—লৰাক ভুলোৱা sugar-coated কুইনাইন। সি হৈছে ‘হেৰা মোৰ প্ৰিয় লৰা উপদেশ ধৰা’ ধৰণৰ পঢ়।

অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী (৩)

প্ৰাচীন ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ গোঁৱৰ বোধৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশ পোৱা স্বাধীনতাৰ প্ৰেৰণা ভাৰতবৰ্ষত প্ৰধানতঃ তিনিটা ধাৰাত প্ৰকাশিত হৈছিল। তাৰে এটা আছিল দয়ানন্দ সৰস্বতীয়ে (স্বামী শ্ৰদ্ধানন্দ) প্ৰতিষ্ঠা কৰা আৰ্য্য সমাজৰ আন্দোলন। এই আন্দোলনে অতীত ভাৰতৰ গুপ্ত যুগৰ পৌৰাণিক আৰু তান্ত্ৰিক হিন্দু-সংস্কৃতি আৰু সমাজৰ পৰিবৰ্তে প্ৰাচীন বৈদিক ৰীতি-নীতি আৰু ধৰ্মৰ ভিতৰেদি নতুন ভাৰতীয় সমাজ ৰচনা কৰিব বিচাৰিছিল। এওঁলোকৰ ভিতৰেদি দেশৰ ৰাষ্ট্ৰনৈতিক স্বাধীনতাৰ প্ৰেৰণা আছিল যদিও সেই স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ কাৰণে এই আন্দোলনে জাতিক বিশেষ কোনো মানসিক আৰু নৈতিক প্ৰস্তুতি আনি দিবপৰা নাছিল। এই ফালৰপৰা চালে আৰ্য্য সমাজৰ আন্দোলন বহু পৰিমাণে তাৰ আগৰ ব্ৰাহ্ম সমাজৰ আন্দোলনৰ নিচিনাহে আছিল। ব্ৰাহ্ম সমাজে পাশ্চাত্য উদাৰ মানৱতা বোধৰ প্ৰভাৱত উপনিষদীয় ভাবধাৰাৰ দ্বাৰা উদ্ধুদ্ধ হৈছিল, আৰু এই চেতনাত ভাৰতীয়তাকৈ বিশ্ব ভাতৃত্ববোধ প্ৰবল আছিল আৰু পাশ্চাত্য চাল-চলন আদৰ-কাৰ্যদা এওঁলোকে বহুখিনি গ্ৰহণ কৰিছিল। আৰ্য্য সমাজৰ আন্দোলনত ভাৰতীয়ত্বৰ চেতনাবোধ প্ৰবল আছিল; গতিকে এওঁলোক পাশ্চাত্য চাল-চলনৰ সলনি বৈদিক চাল-চলনৰ পক্ষপাতী আছিল; তাৰ উপৰি অহিন্দুক বৈদিক ধৰ্মৰ দীক্ষা দান আদি প্ৰচাৰধৰ্মী কাম লৈছিল। খৃষ্টিয়ান মিছনেৰীসকলৰ প্ৰতিক্ৰিয়া হিচাবে আৰ্য্য সমাজৰ আন্দোলন গঢ়ি উঠিছিল। —ইত্যাদি কাৰণত এই আন্দোলনত ব্যক্তি, দেশ আৰু সমাজৰ বিশেষ কোনো মুক্তি

প্ৰেৰণাত উদ্ভূত নোহোৱাত ই কবি-মনৰ প্ৰেৰণা হিচাবে দেখা নিদিলে। আকৌ বৈদিক সমাজ পৌৰাণিক যুগৰ পৰাই একেবাৰে লোপ পাই যোৱাৰ কাৰণে জাতীয় মানসত তাৰ কোনো সজীৱ প্ৰভাৱ নাছিল আৰু সেই সমাজৰ প্ৰতি কাৰো একনিষ্ঠ অনুৰাগ নাছিল। হৃদয়ৰ আন্তৰিকতা আৰু ব্যাকুলতা নাথাকিলে, কেবল আত্মগৰ্ব আৰু কোলিন্যৰ অনুভূতিৰ দ্বাৰা কাব্য সৃষ্টি হ'ব নোৱাৰে।

ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ পুনৰুজ্জীৱনৰ আন্দোলনৰ দ্বিতীয় ধাৰাটো দক্ষিণ ভাৰতৰ মহামাত্ম তিলকৰ নেতৃত্বত দেখা দিয়ে। এই আন্দোলনৰ প্ৰেৰণা আছিল পৌৰাণিক যুগ অৰ্থাৎ গীতা-মহাভাৰতৰ যুগ, পৌত্তোলিকতাৰ যুগ। ই আছিল ইংৰাজী শাসন আৰু সংস্কৃতিৰ বিৰুদ্ধে উগ্ৰ হিন্দু জাতীয়তাৰ আন্দোলন। এই আন্দোলনে ইংৰাজ সাম্ৰাজ্য ওফৰাই ভাৰত আৰু হিন্দুৰ ধৰ্মৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণে কুৰুক্ষেত্ৰৰ আদৰ্শ গীতাৰ মন্ত্ৰ সাৰোগত কৰি ধৰ্মযুদ্ধ কৰাৰ আহ্বান জনাইছিল। এই আন্দোলনে ভাৰতীয় হিন্দু যুৱকসকলক অহিংস মুক্তি সংগ্ৰামৰ প্ৰেৰণা যোগাইছিল। মোগল সাম্ৰাজ্যৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম কৰা মহাৰাষ্ট্ৰৰ শিৱাজী আছিল এই আন্দোলনৰ আদৰ্শ আৰু আদৰ্শ আছিল অজেয় ধনুৰ্দ্ধৰ শ্ৰায়যোদ্ধা অৰ্জুন। এই আন্দোলনে ভাৰতত খুব ব্যাপক আকাৰ লৈছিল। এদিন তিলকৰ গ্ৰেপ্তাৰত বোম্বেত শ্ৰমিকসকলৰ ধৰ্মঘট হয় আৰু সেয়েই ভাৰতীয় শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ প্ৰথম বাৰ্জনৈতিক ধৰ্মঘট। এই আন্দোলনে আনকি উদাৰনৈতিক ব্ৰাহ্মমতবাদী কবি ববীন্দ্ৰনাথকো সাময়িকভাবে উদ্বুদ্ধ কৰিছিল। শিৱাজী উৎসৱ উপলক্ষে কবিয়ে লিখিছিল—

“...হে ৰাজা শিৱাজী

তব ভাল উদ্ভাসিয়া এ ভাবনা তড়িৎ প্ৰভাবং

এসেছিল নামি

এক ধৰ্মৰাজ্য পাশে খণ্ড ছিন্ন বিচ্ছিন্ন ভাৰত

বেধে দিব আমি।”

ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ পুনৰুজ্জীৱনৰ তৃতীয় ধাৰাটো দেখা দিয়ে শ্ৰীৰামকৃষ্ণৰ সাধনা আৰু স্বামী বিবেকানন্দৰ সংগঠন আৰু প্ৰচাৰৰ ভিতৰেদি। এই আন্দোলনৰ মূল সামূহিক প্ৰেৰণা আছিল শক্তি, মহামায়া, কালী, দুৰ্গা, দশভূজাৰ অৰ্চনা, আৰু সংগঠন আৰু আধ্যাত্ম-সাধনৰ মূল আদৰ্শ আছিল মধ্যযুগত আচাৰ্য্য শ্ৰীশঙ্কৰাচাৰ্য্য প্ৰবৰ্তিত গৃহত্যাগী সন্ন্যাসীৰ মঠ স্থাপন আৰু নিৰাকাৰ ব্ৰহ্মৰ সাধনা। তাৰ উপৰি স্বামী বিবেকানন্দই সন্ন্যাসীসকলৰ আধ্যাত্মসাধনাৰ উপৰিও খৃষ্টিয়ান মিছনেৰীসকলৰ সমাজ সেৱাৰ আদৰ্শত ৰামকৃষ্ণ মিছন স্থাপন কৰে। স্বামী বিবেকানন্দই ত্ৰিয়মান, আত্মবিশ্বাসহীন জাতিৰ প্ৰাণত নতুন বিশ্বাস আৰু বলৰ সঞ্চাৰ কৰিলে। সৰল, উদাৰ দেশপ্ৰাণ যুৱকসকলে বিবেকানন্দৰ প্ৰেৰণাত সন্ন্যাসীৰ গেৰুৱা বসন গাত ললে আৰু দেশৰ সেৱাকৰ্য্যত আত্মনিয়োগ কৰিলে। আৰু আনফালে বহু যুৱকে মা কালীৰ, শ্ৰীদুৰ্গাৰ ভক্ত হৈ, দেশকে মা বুলি হৃদয়ত ধাৰণ কৰি বিপু দমনৰ (ইংৰাজ শাসকৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবৰ) বাবে প্ৰাণ বলিদান দিবলৈ প্ৰস্তুত হল। বঙ্কিমচন্দ্ৰ ৰচিত আমাৰ জাতীয় সঙ্গীতত সূজলা সূফলা মলয়জশীতলা, দেশমাতৃক ‘দশ প্ৰহৰণ ধাৰিণী, বিপুদল বাৰিণী’ দুৰ্গা বুলি অভিহিত কৰা হৈছে।

“হং হি দুৰ্গা দশপ্ৰহৰণধাৰিণীং

কমলা কমলদল বিহাৰিণীং...

বহুবলধাৰিণীং নমামি তাৰিণীং

বিপুদলবাৰিণীং মাতৰম্।”

নিবস্ত্ৰ, পদানত, ভয়বিহ্বল জাতিৰ মুক্তিকামী যুৱকসকলে বহু ক্ষেত্ৰত আত্মা অবিনাশী বুলি গীতাৰ বাৰ্ণ্যৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈ সন্ত্ৰাসবাদী কাৰ্য্যকলাপত লাগি গল, বহুতে তাত্ত্বিকতাৰ প্ৰভাৱত আত্মাৰ কুণ্ডলিনী শক্তিক, মহামায়াক জাগ্ৰত কৰি ইংৰাজ সংহাৰ কৰিবলৈ যোগ সাধনাত লাগি গল। এইবোৰ ভাব-ধাৰাৰ নানা

প্ৰভাৱ অসমৰ বিনন্দ বৰুৱা, উমেশ চৌধাৰী আৰু প্ৰসন্নলাল চৌধাৰীৰ কাব্যত পোৱা যায়। বিনন্দ বৰুৱাৰ কাব্যত বিবেকানন্দৰ আৰু পৌৰাণিক অৰ্জুনৰ প্ৰভাৱ বেছি।

“উত্তিষ্ঠত জাগ্ৰত প্ৰাপ্যবান্নিৰোধত।

সম্মুখত কুৰুক্ষেত্ৰ কৰিছে গৰ্জন,

উঠা পাৰ্থ, উঠা, কৰা শক্তি সঞ্চাৰ,

কৰ্মময় জগতৰ কদ্ৰুৰূপ ধৰি

সত্যৰূপে অসত্যক কৰা ছাবখাৰ।”

আকৌ—

“মহা কুৰুক্ষেত্ৰ প্ৰতিষ্ঠিত হব পুনু আজি ভাৰতত
নব-নাৰায়ণে বিলাব সত্য, সত্যহীন মৰতত।...”

“বহু গৰ্ভা ভাৰত মাতৃ তুমিয়ে জননী, তুমিয়ে ধাত্ৰী,
জগতজয়ী বীৰ সন্তানৰ জ্ঞান গৰিমা গোবৰ দাত্ৰী।...”

“বেদ-বেদান্ত ভাৰত পুৰাণ কত তপোবনে কৰিলে বচনা,
পুৰ্ণাৱতাৰ যাদৱৰ মুখে গীতাৰ অমৃত তোমাৰে সূচনা।”

“উঠিল গোৰাংগদেৱ দামোদৰ বল্লভাচাৰ্য্য শ্ৰীদয়ানন্দ
একেটি স্তবৰ তানতে উঠিল জগত বিখ্যাত বিবেকানন্দ।...”

“কণ্ঠত যাৰ বাণীৰ কুটিৰ, হৃদয়ত সাৰ ব্ৰহ্মজ্ঞান
শক্তি যাৰ কদ্ৰু তুল্য জননী যাৰ হিন্দুস্থান।”

“এন্ধাৰ ভাৰত পোহৰাই পুনু আৰ্য্যশক্তি আহিল নামি
চাপিলে কৰুণা ভক্তপ্ৰবৰ মুক্তি শক্তি ভক্তিকামী।”

উমেশ চৌধাৰীৰ—

“চিত্ত শুদ্ধি কৰ,—

বিপুমেধ যজ্ঞত এয়ে আত্মাহুতিৰ পৰ।...”

“ধৰ্মভূমি, কৰ্মভূমি, পুণ্যভূমি হিন্দুস্থান

যুগৰ বিপ্লৱ লজ্জি সততে অক্ষুণ্ণ ৰাখিলি মান।”

“কিৰূপে গবীৰৰ লাঞ্ছনা সহি নিবলে পেলাবি দীৰ্ঘশ্বাস
কোনটো সতেৰে কলংকিত কৰি প্ৰাচীন প্ৰাচ্য ইতিহাস।

কিমতে নিজৰ আদৰ্শ পাহৰি

লবি অপমান শিৰত আদৰি

নোশোভে তোৰ এই ঔদাসিন্য, হোৱা নাই তোৰ শক্তি হ্ৰাস।”

“ধৰ্ম্মক স্তম্ভি উঠিবো গুৰুৰি পাপৰ দৰ্প কৰি বিনাশ ;

যুগ যুগান্ত জিলিকি থাকক মহিমাম্বিত ইতিহাস।”

মুক্তি-যুদ্ধৰ সৈনিক মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মত বিশ্বাসী কবি প্ৰসন্নলালৰ
প্ৰাণতো শক্তি পূজাৰ প্ৰেৰণা জাগে—

“মহাপুৰুষীয়া মই...

অন্ত দেৱী-দেৱ কৰা নাই সেৱ,
ভক্তি কৰা নাই ব্যভিচাৰ

তথাপি জাগিছে ৰূপ
কল্পনাত শাৰদীয় শক্তিৰ পূজাৰ।...

“কি জনোৱা এই পূজা দুৰ্গা প্ৰতিমাৰ
পূৰ্ণৰূপী দেশ মাতৃকাৰ

স্থূলৰূপে মহাৰাষ্ট্ৰ শক্তি অৰ্চনাৰ।

সেয়ে জানো দেশৰ নিপ্ৰভ আকাশত
বিহ্বতৰ হয় বিস্মৰণ

বৃত্ৰাস্ত্ৰনাশী প্ৰহৰণ...

কুমাৰৰ ধনুৰ্বাণে, গণপতি সিদ্ধি আনে
জন উন্মাদনা

শক্তিয়ে দেশৰ শত্ৰু অস্ত্ৰৰূক নাশি

সন্তানক জনায় সান্ত্বনা।

মাতৃৰ যন্ত্ৰণা জানি বীৰ দলে আত্মশক্তি যাচে
সেয়ে আজি দেৱীৰ আগত

শুদ্ধ প্ৰাণে ভক্তি অৰ্ঘ্য যাচে।”

এই কবি তিনিজন যদিও ভাৰতৰ প্ৰাচীন গৌৰৱৰ স্মৃতিৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ, তথাপি এওঁলোক প্ৰাচীনপন্থী একেবাৰে নাছিল। কাৰণ এওঁলোকে পাশ্চাত্যৰপৰা মহাবিজ্ঞান আৰু মানৱতাবোধৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। এওঁলোকে অন্তৰেৰে উপলব্ধি কৰিছিল যে আগৰ ভাৰতীয় সমাজ-জীৱনত বহু কুসংস্কাৰ আৰু সংকীৰ্ণতা আছিল। কিন্তু সেইবোৰ স্পষ্টকৈ কব বুজুজিছিল, জানোচা এইটো কৰিলে পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ ওচৰত নতি স্বীকাৰ কৰা হয় আৰু তাৰ ফলত স্বাধীনতাৰ সংগ্ৰামৰ ঐকান্তিক সাধনাত আন্তৰিক আনুগত্যৰ বিধিনি সৃষ্টি কৰা পাশ্চাত্যৰ বিজ্ঞান আৰু গণতান্ত্ৰিক ভাবধাৰা ভাল অথচ পাশ্চাত্য শাসকসকল বেয়া—এই দুটা আপাতবিৰোধী কথাৰ মিল সেই সময়ত দেশৰ বহুতো নেতাই পোৱা নাছিল। যিসকল উদাৰপন্থী আছিল তেওঁলোক খোলা-খুলি ভাৱে পাশ্চাত্য সভ্যতাক আহ্বান কৰিছিল ববীন্দ্ৰনাথৰ দৰে, অসমৰ জোনাকী যুগৰ কবি-সাহিত্যিকসকলৰ দৰে, চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা, দণ্ডি কলিতা, ডিম্বেশ্বৰ নেওগ আদি এওঁলোকৰ সমসাময়িক কবিসকলৰ দৰে। এই সকলোবোৰে অৱস্থা কবলৈ গলে ‘দুই নাৱত দুই ভবি বখা’ৰ নিচিনা। এই অন্তৰ্দ্বন্দ্ব অতি গভীৰ আছিল আৰু ইয়াৰ ফলত আমাৰ জাতীয় অগ্ৰগতি একমুখীভাৱে চলিব নোৱাৰি বহু পৰিমাণে মন্থৰ হৈ পৰিছিল। আজিও আমাৰ জাতিয়ে এই অন্তৰ্দ্বন্দ্বৰপৰা মুক্ত হব পৰা নাই।

জাতিৰ মুক্তি-সংগ্ৰামৰ প্ৰেৰণা আৰু প্ৰগতিশীল সামাজিক মূল্যবোধ—এই দুটাৰ ভিতৰত মূলতঃ কোনো বিৰোধ নাই। অথচ তাৰ আপাতবিৰোধটোৱে যোৱা কেই দশক জুৰি আমাৰ ৰাষ্ট্ৰীয়, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক চিন্তাধাৰাত খেলি-মেলি লগাই আহিছে। এই বিষয়ে এখন দীঘল ইতিহাস লিখাৰ অৱকাশ আছে।

অসমীয়া কাব্য সাধনাৰ ক্ষেত্ৰতো এই দুই ধাৰা পৰস্পৰৰপৰা বিচ্ছিন্ন হৈ প্ৰায় সমান্তৰালভাৱে চলি আহিছে। অথচ অন্তৰ্দ্বন্দ্ব

থকাৰ কাৰণে কোনোটোৱে পৰিপূৰ্ণভাৱে বিকাশ লাভ কৰিব নোৱাৰিলে। তাৰ ফলত মুক্তি সংগ্ৰামৰ প্ৰেৰণাই কিছু কিছু ক্ষেত্ৰত অসমীয়া কাব্যত এটা ভাৱোচ্ছ্বাস, এটা বাহ্যিক অহমিকাৰ প্ৰকাশ আৰু এটা নেতিবাচক দৃষ্টিৰ সীমাৰেখা পাৰ হব পৰা নাছিল। আৰু সামাজিক উদাৰতা আৰু মানৱতাবাদৰ প্ৰেৰণাত উদ্বুদ্ধ কবিসকলে জাতীয় প্ৰাণৰ গভীৰতম প্ৰেৰণা মুক্তি-সংগ্ৰামৰ পৰা নিজৰ কৰ্ম-প্ৰেৰণাক বিচ্ছিন্ন ৰাখি এটা উপকৰা, গভীৰ বাস্তৱতাবৰ্জিত কল্পনাবিলাস আৰু ৰোমাণ্টিক ভাৱোচ্ছ্বাসৰ তৰলতাৰ ভিতৰত সোমাই পৰিল। অথচ এই দুই ধাৰাৰ মূলগত মিল থকা কাৰণেই দেশপ্ৰেম আৰু জাতিৰ মঙ্গলৰ সাধনাৰ প্ৰেৰণাত ১৯১৭ চনত অসমৰ সকলো দেশপ্ৰাণ ছাত্ৰৰে প্ৰেৰণাৰ কেন্দ্ৰ হিচাবে ‘অসম ছাত্ৰ সন্মিলন’ স্থাপিত হৈছিল, যাৰ আহ্বান আছিল—বিনন্দ বৰুৱাৰ ভাষাত (আন প্ৰসঙ্গত লিখা)—

“স্বাগত বাণীৰ সেৱকমণ্ডলী জন্মভূমিৰ আশাৰ স্থল
স্বাগত উদাৰ যুৱক সন্মাসী যতোক ব্যগ্ৰ শিক্ষাৰ্থী দল।”

আৰু—

“আহাহে যুৱক শক্তি সাধক, তোমাৰ লগত সকলো জাগক
যত বীৰ দল চমকি উঠক উন্নত কৰি শিৰ।

লোৱাহে তুলি হাতত তোমাৰ জন্মভূমিৰ পূজাৰ সন্তাৰ
জোৰোৱা তাৰ ভগ্ন বীণাৰ কৰমী সন্মাসী বীৰ।

এই যে তোমাৰ কৰ্ম সাগৰ, এৰিব লাগিব এলাহ ভাগৰ
দেখাব লাগিব শক্তি নিজৰ, তুমি যে কৰ্মবীৰ।...

সমস্ত ব্ৰহ্মাণ্ড স্তুতিত কৰি, দীপ্ত বিজয় পতাকা ধৰি
শত্ৰু গৰ্ব খৰ্ব কৰি, জাগাহে মহাবীৰ।...

উঠাহে উঠাহে শক্তি সাধক, জাগাহে জাগাহে দেশৰ যুৱক
তপত শোণিত শিৰে শিৰে ব’ক উঠাহে কৰ্মবীৰ।

সৃষ্টিত কবি নিখিল বিশ্ব, উঠাহে জাগাহে শক্তি শিষ্য
কোনোতো নহয় নীচ উচ্চ, সকলো সমান বীৰ।

যুৱক তুমিতো নহয় ক্ষুদ্ৰ, সকলোটি মাথোঁ অমৃত পুত্ৰ
জোবোৱা পুনৰ মঙ্গল সূত্ৰ মাতৃ পূজক বীৰ।...

অসম ছাত্র-সম্মিলনৰ মূল প্ৰেৰণা আছিল অসমৰ সৰ্বপ্ৰকাৰ উন্নতিসাধন, যেনে ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতি, জ্ঞান, বিজ্ঞান, শিক্ষা-দীক্ষা আদিৰ উন্নতি আৰু তাৰ বাবে সমৱেত প্ৰচেষ্টা। সৰ্বভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰীয় জাতীয়তাবাদ আৰু অসমীয়া সাংস্কৃতিক জাতীয়তাবাদ—এই দুই আদৰ্শৰ দ্বাৰা ভিন ভিন ভাবে অনুপ্ৰেৰণা পোৱা বিভিন্ন ছাত্র-সকলৰ এই অসমীয়া জাতিৰ বিকাশৰ ভাৱনা আছিল উমৈহতীয়া প্ৰেৰণা। অৱশ্যে যিসকলে কেৱল অসমীয়া জাতীয়তাৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ আছিল, তেওঁলোক আছিল জোনাকী যুগৰ সংস্কাৰবাদী, উদাৰনৈতিক আৰু বোমাটিক আদৰ্শৰ ঐতিহ্য সন্ধানী—তেওঁলোকৰ প্ৰাণত বৈদিক আৰু পৌৰাণিক সৰ্বভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ প্ৰেৰণা যদিহে কৰবাত আছিল সি অতি নগণ্য। কেবল মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰচাৰিত ভাগৱতী ভাবধাৰাৰ জৰিয়তে মাত্ৰ পৰোক্ষভাৱেই সৰ্বভাৰতীয় সাংস্কৃতিক জীৱনবোধৰ লগত এওঁলোকৰ যোগ আছিল। আনফালে পুৰণি আহোম ৰাজত্বৰ, শাসন আৰু সমাজ-ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি এওঁলোকে অতি মোহগ্ৰস্তভাৱে আকৃষ্ট আছিল। কিন্তু সৰ্বভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰীয়তাৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধসকলে স্বাধীন দিনৰ গোঁৱৰ হিচাবেহে প্ৰাচীন অসম আৰু আহোমৰ দিনৰ অসমৰ জয়গান কৰিছিল। এওঁলোকে অসমৰ স্বাৰ্থ আৰু মুক্তি অনা অসমীয়া ভাৰতীয় অন্তৰ্জাতিকলৰ স্বাৰ্থৰ বিৰোধী হিচাবে নেদেখিছিল। কাৰণ তেওঁলোকৰ জাতীয় প্ৰেৰণাৰ নেতিবাচক উৎস আছিল ইংৰাজ শাসনৰ প্ৰতি ঘৃণা আৰু বিদ্বেষ। কিন্তু আনসকলৰ ক্ষেত্ৰত বহু সময়ত অসমীয়া জাতিৰ প্ৰেৰণা অনা অসমীয়াৰ বিৰোধী আৰু বিদ্বেষী আছিল আৰু তেনে ক্ষেত্ৰত এই দেশপ্ৰেমে কিছু পৰিমাণে Chauvinistic (অৰ্থাৎ নিজৰ জাতিৰ

সকলো ভাল আৰু আন জাতিৰ সকলো নিজৰ দেশতকৈ বেয়া এই ভাব) হৈ পৰিছিল। এই একান্ত অসমীয়া-প্ৰীতি ইংৰাজ শাসনৰ প্ৰত্যক্ষ বিৰোধী নাছিল, কাৰণ ইংৰাজ শাসকসকল অনা-অসমীয়াৰ বিৰুদ্ধে অসমীয়াৰ স্বাৰ্থ ৰক্ষাত সহায়ক আছিল বুলি ধাৰণা আছিল আৰু বিশেষকৈ বহু পণ্ডিত ইংৰাজ চাহাবে অসমৰ বিষয়ে গবেষণা কৰি বহু প্ৰাচীন তথ্যৰে অসমীয়াৰ আত্মবোধক সমৃদ্ধ আৰু বিস্তৃত কৰিছিল।

জাতিৰ উন্নতিৰ কাৰণে এই ছাত্র-কৰ্মীসকলে নিজ নিজ কৰ্ম-জীৱনত তিনিৰকম লক্ষ্য লৈছিল। কিছুমানে জাতিৰ উন্নতিৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাধীনতা অপৰিহাৰ্য্য বুলি উপলব্ধি কৰি সৰ্বভাৰতীয় ৰাজনৈতিক আন্দোলনৰ লগত নিজক জড়িত কৰিলে। কিছুমানে ভাষা, সাহিত্য আদিৰ সাধনাক জাতিৰ উন্নতিৰ বাবে অপৰিহাৰ্য্য বুলি ধৰি লৈ পোনপতীয়াভাবে ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তি আন্দোলনৰ পথ নলৈ ভাষা, সংস্কৃতি আৰু জ্ঞান চৰ্চাৰ পথ ললে। এই সাধনাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰী চাকৰি কৰাটোত বিবেকৰ কোনো বাধা উপস্থিত নহৈছিল আৰু একাগ্ৰ সাধনাৰ দ্বাৰা এওঁলোকৰ বহুতে ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত জাতিক অমূল্য দান দিছে। বাকী কিছুমানে অনা-অসমীয়াৰ বিৰুদ্ধে অসমীয়াৰ স্বাৰ্থ ৰক্ষাৰ অৰ্থে ৰাজনৈতিক প্ৰচাৰ আৰু আন্দোলনৰ পথ ললে। এই দৃষ্টি-ভঙ্গী আৰু চিন্তাধাৰা মূলতঃ সৰ্বভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তি আন্দোলনৰ পৰিপন্থী আছিল। অসমীয়া জাতীয়তাৰ সীমাবদ্ধ চেতনাক ভিত্তি কৰি গঢ়ি উঠা এই ৰাজনৈতিক দৃষ্টি-ভঙ্গীয়ে বহু সৰলপ্ৰাণ দেশপ্ৰেমিক ছাত্রৰ মনত অন্তৰ্দ্বন্দ্ব সৃষ্টি কৰি তেওঁলোকৰ সাধনা আৰু জীৱন ব্ৰতত দৌৰল্যা আৰু দ্বিধা আনি দিছিল আৰু অনেকে বাস্তৱতে বিপথগামী হৈ জাতিৰ মানসিক আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় অগ্ৰগতিৰ পথত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। অসমত অসমীয়াৰ ন্যূন স্বাৰ্থ ৰক্ষা ঠিকমতে নোহোৱাৰ কাৰণে প্ৰধানতঃ

বিদেশী শাসকহে যে দোষী আৰু সেই হিচাবে ইংৰাজ শাসক অসমীয়াৰ প্ৰধান শত্ৰু, কিন্তু মিত্ৰ নহয় আৰু তাৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত সৰ্বভাৰতীয় চেতনা, সংগঠন আৰু সংহতিৰ প্ৰয়োজন— এই অতি মৌলিক সত্য এই দৃষ্টি-ভঙ্গীৰ ফলত কিছুমানৰ মনত তল পৰি গৈছিল। বহুতে ভুল বুজি সেইটো কৰিছিল, আৰু আন কিছুমানে ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তি সংগ্ৰামত যোগ দিবলৈ অপাৰগ হোৱা নিজৰ আন্তৰিক দুৰ্বলতা আৰু সুবিধাবাদিতা দেশবাসীৰপৰা ঢাকি ৰাখি দেশপ্ৰেমিক আৰু নেতাৰ সন্মান পাবৰ বাবে এনে Chauvinistic দৃষ্টি-ভঙ্গীক নানাভাবে পুষ্ট কৰিছিল; আৰু মুক্তি আন্দোলনক আঘাত হানিবলৈ ইংৰাজ শাসকসকলে তাৰ সুবিধা বাককৈয়ে লৈছিল। তাৰ উপৰি চাহ-বাগিছাৰ অসমীয়া মালিক শ্ৰেণীয়ে অনা-অসমীয়া শ্ৰমিকৰ বিৰুদ্ধে অসমীয়াৰ সমৰ্থন পাবলৈ এই দৃষ্টি-ভঙ্গীক প্ৰবোচিত কৰিছিল।

বিনন্দ বৰুৱা, উমেশ চৌধাৰী আৰু প্ৰসন্নলালৰ কবিতাত গভীৰ অসমীয়া-প্ৰীতি আৰু আৰ্য্য-সভ্যতাৰ প্ৰেৰণা ছয়োটাই সমভাবে দেখা যায়। বিনন্দ বৰুৱাৰ ‘শ্মশান’ কবিতাত স্বাধীন অসমৰ গোবৰ-বস্তি নুমোৱাৰ বাবে গভীৰ বেদনা প্ৰকাশিত হৈছে ‘সৈনিকৰ আক্ষেপ’ কবিতাত—

“কোন নৰকত হেৰ পচিছ বদন ?
চাহিছোন অসমৰ কি হল বিলাই
অন্ত তোৰ নৰকৰ শাস্তি কেতিয়াও
নহয় নহয় হেৰ জন্ম জন্মান্তৰে।”

বিনন্দ বৰুৱাৰ বহু কবিতাতে অসমৰ সৰ্বাঙ্গীন উন্নতি কামনা সজীৱ হৈ প্ৰকাশ পাইছে। উমেশ চৌধাৰীৰ বহু গান অসম-মাতৃৰ বন্দনা গান। তাৰ ভিতৰত “অসমা নিকপমা জননী, অয়ি অলঙ্ঘ্য গিৰি-দুৰ্গ-বাণী”, “কাহানিখন আই কাহানিখন জিনিবি জীৱন পণ” আদি নানা অনুভূতিৰ গানবোৰে কবিৰ গভীৰ দেশ-

দৰদী হিয়াৰ জীৱন্ত চিনাকি দিছে। প্ৰসন্নলালৰো ‘সাৰ্থক পূজা’ কবিতাত—

“অভ্যুদয় হৈছিল বদন পাৰণ্ড
পূৰ্ণানন্দে হেৰুৱালে পূৰ্ণ ৰাজদণ্ড
হৰ্ষিত অশুৰে দেশ কৰিলে ধৰ্ষণ
ৰস বক্ত মেদ মজ্জা ওজঃ প্ৰভা কৰিলে শোষণ
বন্দিনী জননী ললে বিদেশী শাসন
অগ্নিময় মণিৰামে সেয়ে দিলে আত্ম-বিসৰ্জন।”

জ্যোতিপ্ৰসাদৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু সাংস্কৃতিক অনুভূতি মূলতঃ এওঁ-লোকৰ চেতনাৰ সমগোত্ৰীয় হলেও তেওঁৰ লিখাত জীৱনবোধৰ আৰু এটা ফাল জিলিকি উঠিছে, যিটো এই তিনিজন কবিৰ কাব্যত সাধাৰণতে দেখা নাযায়। সেয়ে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কবি-মানসৰ সূক্ষ্মতা আলোচনাৰ প্ৰয়োজন।

পৰাধীনতাৰ তীব্ৰ গ্লানিবোধ অন্তৰত থকা স্বত্বেও বিনন্দ বৰুৱাৰ প্ৰাণৰ আন এটা তাগিদ ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতিৰ সাধনাৰ ফালে। এই দুইমুখী টানত পৰি এই কবিয়ে কোনোটো সাধনাত নিজক একাগ্ৰভাবে নিয়োজিত কৰিব নোৱাৰিলে। এফালে কৰ্মযোগী সন্ন্যাসীৰ ব্ৰত লৈ মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত স্বাধীনতাৰ সংগ্ৰামত নিজক নিয়োগ কৰাৰ প্ৰেৰণা, আনফালে সেই সংগ্ৰাম পৰোক্ষ কৰি ভাষা-সংস্কৃতিৰ সাধনা—এই দোটানাৰ উদ্ভৱ হোৱা আন্তৰিক দ্বিধা কবিয়ে কোনোমতেই কটাই উঠিব নোৱাৰিলে। দ্বিধাশূন্য অন্তৰৰ একাগ্ৰ তন্ময়তা নেথাকিলে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ কাব্য সৃষ্টি হ'ব নোৱাৰে। সেয়ে এই কবিৰ কবি-জীৱনৰ পূৰ্ণ বিকাশ হ'বৰ অনুকূল অৱস্থা নঘটিল। কবিয়ে তেওঁৰ দেশৰ মুক্তি-সংগ্ৰামৰ সৈনিক হোৱাৰ প্ৰেৰণা—

“উঠা পাৰ্থ, উঠা, চোৱা দিবা চকু মেলি
ভগৱান নিজে আজি হল সেনাপতি

হিংসা দ্বেষ কপটতা হ'ব আজি দূৰ
শুভক্ষণে শক্তি যোগে দিয়া পূৰ্ণাৰুতি।”

* * *

ভয় নাই উঠা পাৰ্থ স্বার্থ কৰা দান
স্বার্থত্যাগী সেনাপতি নিজে ভগৱান।”

“সোঁৱা চোৱা কত আশা কৰি, উদাৰ মন্ত্ৰ স্বৰি
কত সন্মাসীয়ে দুখ সুখ এৰি বিচাৰে যুৱক স্থিৰ
যোৱা আগুৱাই শাস্তি সৈন্ত চোৱা মাতৃৰ দুখ দৈন্ত
হলেতো নহ'ব এতিয়া মৌন তুমিয়েহে মাথো বীৰ।”

“ভাত্ৰ বুকুৰ বক্ত শোষণ নাশিব লাগিব সমূলে আমি
অপাৰ দুৰ্গতি গুচাব লাগিব সকলো ভাইকে বুকুলে আনি।”

আনফালে ভাষা-সংস্কৃতি সাধনাৰ প্ৰেৰণা—

“জননী হেবা আশাৰ কেন্দ্ৰ মাতৃভাষাৰ মইনা তুমি
মোৰঁবালে তুমি সূৰ্য্যবিব সবে পবিত্ৰ ভাষাৰে পবিত্ৰভূমি।
অদূৰ ভবিষ্যত গৰ্ভত নাচিছে উন্নত সোঁৱা অসম জাতি
সাহিত্য বুৰঞ্জী কাব্য বিজ্ঞানে অসম ভূমি পেলালে ছাটি।
সেই পটখনি গুচাব লাগিব যুৱক তুমি আনটো নাই।”

সেয়ে—

“স্বাগত বাণীৰ সেরকমগুলীয়ে আমাৰ জন্মভূমিৰ আশাৰ থল।”

এই তিনিওজন কবিৰ লিখনীত নশিক্ষিত মধ্যবিত্ত যুৱশক্তিৰ
উদ্ধাম প্ৰাণ-চাঞ্চল্য আৰু মহান আদৰ্শৰ প্ৰতি গভীৰ ব্যাকুলতা
প্ৰকাশ পাইছে। এই প্ৰেৰণা বিশেষভাবে ষোমাটিক। কাৰণ
এই উপলব্ধি ভাৱ-প্ৰৱণ—ইয়াত বাস্তৱৰ প্ৰতি গভীৰ বিতৃষ্ণা আৰু
অসহিষ্ণুতা আছে, বাস্তৱক নিজৰ কল্পিত আদৰ্শৰ দ্বাৰা গঢ় দি
তুলিবলৈ আত্মশক্তি প্ৰয়োগ কৰিবৰ এটা অস্থিৰ উকমুকণি আছে।
এই ভাবোচ্ছ্বাসৰেই বশীভূত হৈ বহু ভাৰতীয় যুৱকে দেশৰ মুক্তিৰ
অৰ্থে সন্ত্ৰাসবাদী কাৰ্য্যকলাপৰ পথ লৈছিল, সন্মাস আৰু যোগ

সাধনাৰ পথ লৈছিল—যাৰ চূড়ান্ত নিদৰ্শন শ্ৰীঅৰবিন্দ। মুক্তি-
সংগ্ৰামৰ বাবে যে কেবল নিজৰ ভাবোচ্ছ্বাসৰ দ্বাৰা চালিত নহৈ
দেশৰ জনসাধাৰণক সেৱা-সংগঠন আৰু সমূহীয়া আন্দোলনৰ দ্বাৰা
প্ৰস্তুত কৰিব লাগে, কেবল নিজে বা যুৱশক্তিয়ে জাগিলেই নহয়;
আৰু তাকে কবিবলৈ নিজৰ ভাৱপ্ৰৱণতা বহুখিনি পৰিহাৰ কৰি
দেশৰ বাস্তৱ অৱস্থাৰ ভেটিত নিজৰ কৰ্মসাধনা আৰু জীৱনত
একনিষ্ঠভাৱে গঢ়ি তুলিব লাগে—এই চেতনা বিশেষকৈ বিনন্দ
বৰুৱাৰ কাব্যত অতি ক্ষীণ। সেয়ে যেতিয়া মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত
মুক্তি-সংগ্ৰামে মধ্যবিত্ত যুৱশক্তিৰ ভাবোচ্ছ্বাসৰ পথ এৰি গণ-
জাগৰণৰ পথ ললে, মধ্যবিত্ত জীৱনৰ সকলো মূল্যবোধৰ বিপৰীতে
কৃষক-জীৱনৰ ষোমাটিকতাবৰ্জিত, দাৰিদ্ৰ্য্যক্লিষ্ট, পাশ্চাত্য জীৱন-
যাত্ৰাৰ আভাসলেশহীন কৰ্মসাধনাৰ পথ ললে, অত্ৰ বহু মধ্যবিত্ত
যুৱক শিল্পী, সেরক আৰু সাধকৰ দৰে বিনন্দ বৰুৱাইও তাৰপৰা
জঁতৰি আহিল। বহুতেই ভাবিছিল যে ১৯২১ চনৰ আন্দোলনৰ
ভিতৰেদি গান্ধীয়ে কোৱা মতে ভাৰতত স্বৰাজ হৈ যাব আৰু
সেই আশু ফললাভৰ সম্ভাৱনাত উচ্ছ্বসিত হোৱা বহু ৰাজনৈতিক
কৰ্মী আৰু শিল্পীয়ে পিছত ভগ্নোৎসাহ হৈ পৰিল, সাধনাৰ উৎস
শুকানি যাব ধৰিলে, জীৱনৰ বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠাৰ ভেটি শিথিল
হৈ পৰিল।

জনশক্তিক জগাই তোলাই মুক্তিলাভৰ একমাত্ৰ পথ—এই সত্য
লাহে লাহে দেশপ্ৰেমিকসকলৰ চেতনাত দেখা দিব ধৰিলে।
কিন্তু যুগ যুগ ধৰি নিষ্পেষণত জনসাধাৰণৰ ৰাজহাড় ভঙা। তদুপৰি
দেশৰ শিক্ষিতসকলৰ মাজত আত্মবিশ্বস্ত দাস্ত্যভাব সোমাই গৈছিল।
পাশ্চাত্যৰ অন্ধ অনুকৰণ, তুচ্ছ চাকৰিৰ মোহত নিজৰ সকলো
মনুষ্যিক লোপ কৰা, জাতীয় চেতনাবৰ্জিত অন্ধ স্বার্থাৱেশী অন্তৰৰ
শাসক প্ৰভুৰ পদ-লেহন-সুখত মত্ততা, গোলামী আৰামৰ ঘৃণ্য
আত্মবিশ্বস্তি—ইয়াৰ বিপৰীতে অতি কম সংখ্যক মধ্যবিত্ত দেশপ্ৰাণ

যুৱকৰ মুক্তি-সংগ্ৰামৰ সাধনাত কি বিৰাট ত্যাগ, ধৈৰ্য্য, আত্ম-
বিশ্লেষণ, নিষ্ঠা, বিশ্বাস আৰু আত্মনিবেদনৰ প্ৰয়োজন হৈছিল।
ব্যক্তিগত সকলো বিলাস সুখ বৰ্জন অথচ ভবিষ্যতৰ লক্ষ্য অন্ধকাৰাচ্ছন্ন,
হয়তো এই গোটেই বক্তব্যী সাধনা বিফলতাত পৰ্য্যবসিত হব
পাৰে—এই বকমৰ দ্বিধা আৰু হতাশা—এই নানা আন্তৰিক
সংঘাতৰ আশা নিবাশাৰ ছবি জলন্তভাবে অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যত
বেছি ফুটি উঠা নাই। অৱশ্যে এই সংঘাতৰ কিছু অনুভূতি কবি
আৰু সংগীত শিল্পী উমেশ চৌধাৰীৰ লিখাত ফুটি উঠিছে—

“মিছা দোমোজাত পৰি
উঠোতে বহোতে লওঁতে যে সুখ
অবাবতে কাটি যায় কত যুগ
জীৱনৰ শুভ মাহেন্দ্ৰ যোগ
দিবানে ইদৰে এৰি?
একেটি ক্ষণৰ ভয়
সংকটৰ এটি মুহূৰ্ত ক্ষয়

তাতো যে কিমান ঘটে বিপৰ্যয় বিলম্ব ভুলত পৰি।
আপোনাৰ লক্ষ্য সততে পাহৰি
সামান্য আশাতে ফুৰে যে বাগৰি
শ্বাস-প্ৰশ্বাসে প্ৰাণৰ ভয়ত দৌৱায় যিজন শিৰ...
যিজন আমাৰ নোহে লগৰীয়া
ভীৰু কাপুকষ সেই কপটীয়া
জাবক খালতো তেনে কত প্ৰাণী জীৱন
যাপিছে, হীন...
তাৰ বাবে ভবা সকাম নহয়,
নহলেও লগ সি হেন সহায়;
জীৱনৰ পথ যাম যে বগাই, যুদ্ধ কৰিম জয়...

তাকৰীয়া বুলি নকৰো ভয়
যদিও এমুঠি বীৰৰ সন্তান...”

“বিপদৰ পৰা সততে আঁতৰি
থাকিবানে মায়া কুহকত পৰি
আধা মৰা জীউ কোনো মতে ধৰি নিজকে
বোলাই মতা?”

“মুখই আমাক বুলিছে ভ্ৰান্ত
সেই বুলি আমি নহম শান্ত...
পাৰো নে নোৱাৰো লক্ষ্য ধৰিব
নোহে সি আলোচ্য, নোহে সি মোক্ষ...
ডকা চাকনৈয়াত পৰেহি নাও—
জোলোকা জোলোকে পানীকে খাওঁ,
তথাপি উজাওঁ তথাপি উধাওঁ,
তথাপি কাটিছো ধাৰ...”

লগৰ অন্ত অনেক বন্ধু-বান্ধৱে যেতিয়া দাসত্বৰ মালাকে নিজৰ
স্বাৰ্থৰ খাতিৰত বৰণ কৰি লয়, তেতিয়া ক্ষোভত আৰু ৰোষত
প্ৰসন্নলালৰ অন্তৰে ধিক্কাৰ দি উঠে—

“কোন অফিহত কাকত লিখিলি
ফাইলৰ বোজা তুলি উভতিলি...
মানে অপমানে ভৰা হেৰা ক্ৰীতদাস।
হেৰা শিক্ষিত ডাঙৰীয়া দল...
শিৰত পিন্ধিলি ফেট ধৰা হেট ধন্য মানি...
চেলাম ঠুকোতে তিনি ভাজ ধৰি নাপালি তৰণি...
শিক্ষাই তোক ভিক্ষা শিকালে, দেশৰ দীক্ষা অলপো
নিদিলে,

মনৰ বন্তি ছলেবে নুমাৰে, নিজকে কবিলি পৰ...
 অপমান তোৰ গোঁৱৰ হ'ল, লজ্জা অলঙ্কাৰ...
 ভাইৰ বুকুৰ তেজ গুহা তোৰ ব্যৱসা হ'ল,
 পীড়িত মাতাৰ বুকুদি চলালি লাহ বিলাহৰ
 গধুৰ কল..."

মধ্যবিত্ত হৃদয়াবেগৰ মোহ কাটি চহা জীৱনৰ আত্মীয়তাৰ
 ভিতৰেদি উমেশ চৌধাৰীয়ে নৱ জীৱনবোধৰ সন্ধান কৰিছে।

“জাগ জাগ বহুৱা চহা দুখীয়া

নিছলা হজুৱা দুৰ্ভগীয়া, ভাই, চহা বহুৱা

যুগৰো গৰাহ যে নিয়ে কাটি

চাই বওঁ নিকপায় পৰৰ ভাবী

হ'লি জনম বন্ধা বহতীয়া, ভাই, দুৰ্ভগীয়া।...

দুখ কোনে খণ্ডায়, নিজে বিচাৰ উপায়

ভাই দুৰ্ভগীয়া।”

“হোজা চহাৰ বৃত্তি ল'লি, ঠাই পালি নিকৃষ্ট
 যি সৰে তোৰ আৰ্জনত গৈছে সদায় পোহ
 মাৰে ঘুচি কিল গোৰ সিয়ে দি তোক দোষ।”

“সমানে হ থিয়

অ' জখীয়া গাওঁলীয়া মুখ লুকাৰ কিয়?

ঘৰে ঘৰে উঠে উজাৰ

বহু যুগৰ দুঃখ নিকাৰ

আটাইতে লক্ষ প্ৰজাৰ জাগি উঠিল জীৱ...

পিছত থকাৰ নহয় পৰ, বুজি ল' তোৰ গাওঁ ভেটি ঘৰ;

গুৰি বঠা নিজ সমাজৰ কিয় আনক দিয়?”

উমেশ চৌধাৰীৰ বহু গানৰ ভিতৰেদি এটা অকলশৰীয়া
 ভাবৰ, বিষাদৰ আৰু বৈবাগীৰ সুৰ ফুটি উঠিছে। বহু গানেই

ববাগীৰ বা বাউলৰ গানৰ নিচিনা আৰু যাত্ৰাভিনয়ৰ ‘বিৱেক’ৰ
 গানৰ সুৰৰ নিচিনা। এইবোৰ গানত গভীৰ আত্ম-জিজ্ঞাসা
 আৰু আত্ম-সমালোচনা দেখা যায়। মধ্যবিত্ত সমাজৰ মাজত
 থাকি সেই সমাজৰ লগত অন্তৰৰ যোগ বিচ্ছিন্ন হোৱাৰ ফলত
 কবিৰ এই অকলশৰীয়া ভাৱ আৰু বিষাদ। কবিয়ে দেশৰ
 মুক্তিৰ আৰু জীৱন ব্ৰতৰ লক্ষ্যৰ কথা ইমান বেছিকৈ কৈছে যে,
 তাৰ ফলত অনুমান কৰিব পাৰি যে কবিৰ অন্তৰৰ কোনো
 গোপন অন্তৰালত এটা নিৰাশাৰ ভাৱ বা লক্ষ্য লাভৰ সন্তাননা
 সম্বন্ধে নিৰ্বিকল্প বিশ্বাসৰ কিছু অভাৱ লুকাই আছিল। তাৰ
 ফলত উদ্ভৱ হোৱা গোপন অন্তৰ্বেদনাৰ পৰা ক্ষণিক নিষ্ফুটি
 পাবলৈ কবিয়ে মাজে মাজে কল্পনাৰ ‘মায়াপুৰী’ত সোমাই পৰে।
 মুক্তি-সংগ্ৰামৰ অগ্ৰগতিৰ পথত জাতীয় চেতনাই ক্ৰমে ক্ৰমে
 সলাই যোৱা নতুন ৰূপ আৰু তাৰ ব্যাপকতৰ হৈ যোৱা পৰিধিৰ
 লগত সেয়ে কবিৰ চেতনাৰ বিবৰ্তন তিমান দেখা নাযায়; আৰু
 সেই হিচাবে উমেশ চৌধাৰী চহা কৃষকৰ গান গালেও বহুখিনি
 আত্মকেন্দ্ৰিক।

মুক্তি-সৈনিকৰ গভীৰতম চেতনা আৰু ক্ৰমবৰ্ধিত দৃষ্টি
 দিক্‌বলয়ৰ অতি স্পষ্ট পৰিচয় প্ৰসন্নলাল চৌধুৰীৰ কবিতাত পাওঁ।
 বিশেষকৈ যি কেইটা কবিতা তেখেতৰ সত্ৰ-প্ৰকাশিত ‘অগ্নিমন্ত্ৰ’
 কবিতা পুথিত প্ৰকাশিত, তাত আছে চতুৰ্থ দশকৰ (১৯৩০-৪০)
 বামপন্থী বিপ্লৱী মুক্তি-সৈনিকৰ দৃঢ় হৃদয়ৰ স্বাক্ষৰ। প্ৰসন্নলালৰ
 অন্তৰত কোনোৰকম দ্বিধা নাই; দেশপ্ৰেমৰ, মহত্বৰ, বিপ্লৱৰ,
 পুৰণিৰ ধ্বংস আৰু নতুনৰ সৃষ্টিৰ আবেগৰ শ্ৰোত কবিৰ অন্তৰত
 বাধাহীন, মুক্ত, জ্বলন্ত। ৰাজনৈতিক বিপ্লৱী কৰ্মীৰ তীব্ৰ
 জীৱনবোধ আজি পৰ্য্যন্ত কিছু পৰিমাণে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ বাহিৰে
 আন কাৰো কবিতাতে ইমান অনিৰুদ্ধভাৱে অগ্নিস্ফুলিংগোদগাৰী
 ভাষাত ছুটি নাই। কবি অগ্নিৰ হোতা, কাৰণ অগ্নি হৈছে

বিপ্লৱী প্ৰাণৰ প্ৰতীক, জগতৰ, সমাজৰ ক্লেদ আৰু জনাৰ সৰ্বভূক
হতাশন।

“যি অগ্নি জ্বলায় নিৰ্যাতিতৰ বুকত কদ্ৰ বজ্ৰ বেগ,
কামৰ স্ৰোতত ঢালি থৈ যায় চিৰ উজ্জল বক্তবেশ”,

কবি হৈছে সেই বিদ্ৰোহী—

“বন্ধ কাৰাৰ অন্ধকাৰত জুই লৈ কৰো খেল,
মৃত্যু মেঘৰ নৃত্য সভাত পাতো জীৱনৰ গুপ্ত মেল।...
“কৰো জীৱনৰ অভিযান, গাওঁ মানৱৰ জয়গান,
বক্ত-লোহিত পতাকা উৰাওঁ অগ্নিমন্ত্ৰ ঘোষি।...
বিশ্ব বিজয়ী সত্যাগ্ৰহী বক্তবীজৰ বংশ মই,
কৰো নিৰ্মম বিজয় যাত্ৰা।...

জ্বলাওঁ স্বৰ্গ জ্যোতিৰ বেখা—

মৰণোন্মুখ জাতিক পিন্ধাওঁ শত্ৰুবিজয়ী অমৰ বেশ।
আনো ভাস্কৰ বিৰাট প্ৰবাহ নিৰ্মল নীলিমাৰ—
শুকান বুকুত ঢালোঁ অৱিল তীব্ৰ জীৱন মদিৰা সাৰ।”

জাতীয় সংগ্ৰামৰ অগ্ৰগতিৰ পথত স্বাধীনতাৰ স্বৰূপ, তাৰ
লাভৰ উপায়, সংগ্ৰামৰ কৌশল আৰু বিশ্বৰ অন্যান্য স্বাধীন-
পৰাধীন, শ্বেতাংগ-কৃষ্ণাংগ আদি জাতিৰ লগত সম্বন্ধ, ইত্যাদি
সম্বন্ধে নানা ধৰণৰ চিন্তা আৰু কৰ্মপন্থাৰ উদ্ভৱ হ'ব ধৰিলে। অসমৰ
ক্ষেত্ৰতেই দেখা যায় জোনাকী যুগত জাতীয় চেতনা প্ৰধানতঃ
অসমীয়াত সীমাবদ্ধ আছিল। ই ক্ৰমে দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় দশকত
সৰ্বভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰীয় চেতনালৈ বিয়পি গল—বিদেশী শাসনৰ বিৰোধী
চেতনা হিচাবে। কিন্তু ইতিমধ্যে আন্তৰ্জাতিক ক্ষেত্ৰত ঘটা কিছুমান
ঘটনাই ভাৰতৰ জাতীয় চেতনাতো নতুন চিন্তা আৰু অনুভূতিৰ
সংঘাত সৃষ্টি কৰিলে। প্ৰথম মহাযুদ্ধ আৰু ৰুছীয়াৰ বিপ্লৱ,
জাপানৰ শিল্প আৰু শক্তিৰ উন্নতি, চীনৰ নৱ-জাগৰণ, এচিয়াৰ

অন্য দেশবোৰত মুক্তি আন্দোলনৰ বিস্তাৰ, মধ্যপ্ৰাচ্য আৰু মিছৰৰ
মুক্তি সংগ্ৰাম, খিলাফত আন্দোলন, আন্তৰ্জাতিক অৰ্থনীতি—
এইবোৰৰ প্ৰভাৱ জাতীয় চেতনাত পৰিল। এই সকলোবোৰ
আন্তৰ্জাতিক, ৰাষ্ট্ৰীয়, সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক সংগ্ৰামৰ কাৰণ,
অৰ্থ আৰু তাৎপৰ্য্য হৃদয়ঙ্গম কৰিবলৈ মুক্তি সংগ্ৰামৰ অগ্ৰগামী
দলৰ বহুতে মাৰ্কছৰ সাম্যবাদী মতবাদ আৰু সমাজৰ ঐতিহাসিক
নিৰ্ণয়, ধনতন্ত্ৰবাদৰ স্বৰূপ উদ্ঘাটন, লেনিনৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ স্বৰূপ
ব্যাখ্যা, ধনতন্ত্ৰবাদ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামৰ কৌশল,
ষ্টেলিনৰ পৰাধীন জাতিসমূহৰ মুক্তি আন্দোলনৰ সম্পৰ্ক, সহযোগ
আৰু সমন্বয়ৰ বিচাৰ ইত্যাদি ভাৱধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত
হ'ব ধৰিলে। মুক্তি-সৈনিকসকলৰ চিন্তা আৰু কৰ্মধাৰাত নানা
সংঘাত ঘটিল যদিও লক্ষ্য সাধাৰণতে সকলোৰে একে—অৰ্থাৎ
ভাৰতক স্বাধীন কৰা। বিপ্লৱৰ পথত সন্ত্ৰাসবাদীসকলে বোমা-
বাৰুদেৰে, ব্যক্তিগত সংগ্ৰামেৰে মুষ্টিমেয় ইংৰাজ শাসকক মাৰি
দেশোদ্ধাৰ কৰাৰ পথ লৈছিল। (অৱশ্যে এই পথৰ বিফলতা
অনুভৱ কৰি শ্ৰীঅৰবিন্দই বহুদিন আগতে ইংৰাজ শাসনৰ বিৰুদ্ধে
অস্ত্ৰ-শক্তিৰ সলনি যৌগিক শক্তি উদ্ভাৱনৰ সাধনা পণ্ডিচেৰীত
আৰম্ভ কৰিছিল।) মহাত্মা গান্ধীয়ে আনহাতে সত্যাগ্ৰহ আৰু
অসহযোগ আন্দোলনৰ পথ দেখুৱালে, শাসকৰ অস্ত্ৰ-শক্তিৰ বিৰুদ্ধে
নৈতিক শক্তি প্ৰয়োগৰ পথ নিৰ্দেশ কৰিলে। এই পথে ভাৰতৰ
যুৱশক্তিৰ অদম্য সংগ্ৰাম স্পৃহাক সন্তুষ্ট কৰিব পৰা নাছিল। দেশৰ
সেই যুৱক শক্তিয়ে স্মৃতাচল আদিৰ নেতৃত্বত কংগ্ৰেছৰ ভিতৰত
বামপন্থী ফ্ৰণ্ট গঠন কৰি দেশব্যাপী সংগ্ৰামী যুৱক সংগঠনৰ কামত
লাগিছিল। এওঁলোকৰ লক্ষ্য আছিল বিদেশী চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে
দেশৰ সংঘবদ্ধ যুৱশক্তিৰ নেতৃত্বত সম্ভাৱ্য ক্ষেত্ৰত সশস্ত্ৰ বিদ্ৰোহ
কৰা। এই পথ অৱশ্যে এক হিচাবে সন্ত্ৰাসবাদী আন্দোলনৰে
এটা ব্যাপকতৰ সংস্কৰণ। এওঁলোকৰ লক্ষ্য আছিল ৰাজনৈতিক

স্বাধীনতাৰ উপৰিও এটা অনিৰ্দিষ্ট ধৰণৰ সমাজবাদ। আন কিছুমান যুৱকে মাৰ্ক্ছ-লেনিন নিৰ্দেশিত পন্থাৰে ভাৰতত শ্ৰমিক, কৃষক, ছাত্ৰৰ সংগঠন আৰু আন্দোলনৰ পথ গ্ৰহণ কৰিলে আৰু লগে লগে ভাৰতীয় বামপন্থী বাৰ্জনৈতিক দলবোৰ গঠিত হৈ উঠিল। পণ্ডিত নেহেৰুৱেও মহাত্মা গান্ধীৰ নিৰ্দেশিত কাৰ্য্যপন্থাই ভাৰতৰ স্বাধীনতা আনিব পাৰিব বুলি বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল। সেই কাৰণে তেখেতে মাৰ্ক্ছিজিম অধ্যয়ন কৰি ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনক পৃথিবীৰ বিভিন্ন দেশৰ আৰু বিশেষকৈ এছিয়াৰ মুক্তি আন্দোলনৰ লগত অঙ্গাঙ্গীভাৱে জড়িত বুলি উপলব্ধি কৰিলে আৰু ভাৰতৰ মুক্তিৰ পথ শ্ৰমিক কৃষকৰ শ্ৰেণী-সংগঠনৰ ভিতৰেদি সংগ্ৰাম কৰাৰ দ্বাৰাহে বুলি বুজি কংগ্ৰেছৰ ভিতৰত শ্ৰমিক আৰু কৃষকৰ আন্দোলনক সুকীয়া স্বীকৃতি দিয়ালে আৰু সেই শ্ৰেণী-সংগঠনসমূহৰ অৰ্থনৈতিক দাবী স্বাধীন ভাৰতত কংগ্ৰেছে পূৰণ কৰিব বুলি প্ৰস্তাব পাছ কৰালে। এইবোৰ ভাবধাৰাৰ সংঘাতৰ ফলত জাতীয় চেতনাই আন্তৰ্জাতিকতাৰ ফালে আগ বাঢ়িল; কেবল প্ৰাদেশিকতাবোধ বা কেবল উগ্ৰ ভাৰতীয়বোধ বা আৰ্য্য জাতিৰ শ্ৰেষ্ঠত্বৰ অহমিকাৰ ঠাইত এছিয়াবাসী হিচাবে সংহতিবোধ, সাম্ৰাজ্যবাদ-বিৰোধী হিচাবে পদানত জাতিসকলৰ প্ৰতি সৌহাৰ্দ্য আৰু সহযোগিতাৰ উপলব্ধি, ধনতন্ত্ৰ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদৰ অঙ্গাঙ্গী সম্বন্ধৰ উপলব্ধিৰ ভিতৰেদি বিভিন্ন জাতিৰ ধনতন্ত্ৰবাদ-বিৰোধী শ্ৰমিক আন্দোলন আৰু নব-প্ৰতিষ্ঠিত শ্ৰমিক বাণ্ট্ৰ ছোভিয়েট ইউনিয়নৰ প্ৰতি ভ্ৰাতৃত্ববোধ আৰু সহযোগিতা—এইবোৰ মনোভাব অগ্ৰগামী মুক্তি সৈনিকৰ চেতনাত দেখা দিলে। পণ্ডিত নেহেৰুৱে আন্তৰ্জাতিক সংহতি ৰাখিবলৈ কংগ্ৰেছত বৈদেশিক সম্পৰ্কৰক্ষা বিভাগ খুলিলে আৰু প্ৰায় প্ৰত্যেক কংগ্ৰেছ অধিবেশনতেই ছোভিয়েট ইউনিয়নৰ প্ৰতি আৰু অন্তৰ্দেশৰ মুক্তি আন্দোলনৰ প্ৰতি সৌহাৰ্দ্য জ্ঞাপন কৰি আৰু ফেছিজিমৰ বিৰোধিতা কৰি প্ৰস্তাব

লোৱাইছিল। মুক্তি সংগ্ৰামত দেখা দিয়া এই নতুন দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰভাৱ নানাভাবে প্ৰসন্নলালৰ কবি-চিত্তত প্ৰতিফলিত হৈছে। ‘দূৰৰ সুৰ’ কবিতাত এই আন্তৰ্জাতিক চেতনা প্ৰকাশিত হৈছে—

“কোন সি মূৰ্ত মানৱ শক্তি, বিক্ষোৰণৰ খাৰ,
বিশল্যকৰণী সন্ধান কৰি খাই ফুৰে হাবাথুৰি
উঘালিব খোজে গন্ধমাদন, ঘূৰে সাগৰৰ পাৰ।

জাভা, চিঙ্গাপুৰ, বেংকক, শ্বাম, হংকং শ্বাংহাই
মস্কো, ট’কিও, কানাডা, ব্ৰাজিল, বাৰ্টাভিয়া ঘূৰি চায়।
উদ্ধাৰ দৰে জ্বলি পুৰি ফুৰে, পৰে জানো জ্বলা জুৰ।

দূৰৰ সুৰ ! দূৰৰ সুৰ !

কাফি দেশৰ গুপ্তবতন

আবিহিনীয়াৰ অধঃপতন শক্তিৰ অবিচাৰ।

গা বৈ বৈ গা বৈ বৈ দুৰ্বলৰ মহাসাৰ—

দেশৰ টানত যুজে মৰি যুজি,

ৰণ সন্তাৰ নিমিলিল খুজি……

পৰাধীন হোৱা কোটি প্ৰাণৰ হতাশাৰ হাহাকাৰ

বৈ আন আজি বৈ আন ধীৰে কৰ হিয়া মোৰ পূৰ…

স্পেইনত জ্বলা অন্তৰ্জোহৰ পৰিতাপ জুই জ্বলে

মাদ্ৰিদ ভৰা বক্ত্ৰোতৰ উষ্ণতা আনি ঢাল।

দলে দলে গৈ দূৰ সুদূৰত যত বীৰ দিলে প্ৰাণ,

সেই আদৰ্শবাদীৰ শুনাৰি মৃত্যুবিজয়ী গান।

মহাটীনে আজি কৰে হাহাকাৰ

হাৰ জিত হয় যুজে বাৰ বাৰ

বোমা পৰে ধাৰাসাৰ, দেশ হয় ছাবখাৰ

গাব জাগি ৰণমুখে দিয়ে লৰ,

বাট ভেটা দিয়ে পাতি খাল গড়

মৰণ জানিও বিপুল বাহিনী বণভূমি ধৰে ঢাকি...
তথাপি বাখিছে পতাকা উচ্চ, সৰ্ব বিভূতি কৰিছে তুচ্ছ,
মন্ত্ৰ প্ৰচাবে আত্ম প্ৰতিষ্ঠাৰ
অস্ত্ৰ বলেদি স্বৰাজ্য বন্ধাৰ।

বিশাল জগত জুৰি আৰ্ত্তবাৰ
তাণ্ডব নাচে উদঙ দানৱ
দেশ জননী শক্তি সাধনা, নহলে বন্ধা নাই
মহাস্বাৰ্থৰ প্ৰেৰণা নহলে নাই নাই ক'তো ঠাই।”

আন্তৰ্জাতিক শ্ৰমিক বিপ্লৱৰ শিহণ কবিৰ অন্তৰত জাগিছে।
তাৰ প্ৰকাশ হৈছে ‘ইনকিলাব জিন্দাবাদ’, ‘পছোৱাৰ ডাক’,
‘কাৰ বাবে গাওঁ মই গান’, ‘নৱাগত’, ‘ধনত লাগিছে জুই’,
‘বৰ্ত্তমানৰ সুৰ’, ‘চৈতন্য গান’, ‘ক্ষুধাৰ গান’, ‘আহে মানুহৰ দল’,
‘বিদ্ৰোহী’, ‘অমৃত পান’ আদি কবিতাত। এইবোৰ কবিতাত
মানৱতাৰ নতুন মূল্যবোধ, প্ৰগতিৰ সুস্পষ্ট চেতনা, বিপ্লৱৰ
আৱাহনী, শ্ৰমজীৱী মানুহৰ নিষ্পেষণৰ গ্লানি আৰু সিসকলৰ
সংগ্ৰাম-বিজয়ী শক্তিৰ উপলব্ধি ইত্যাদি নতুন জীৱনবোধ প্ৰতি-
ফলিত হৈছে। উদ্ধৃত কবিৰ লাগিলে এই সকলোবোৰ কবিতাকে
উদ্ধৃত কবিৰ লগা হয়। ইয়াত মাত্ৰ কবিৰ গভীৰ আন্তৰিকতা
আৰু নিষ্ঠা, বিশ্বাসৰ তন্ময়তা আৰু অনুভূতিৰ স্পষ্ট, অকপট,
সতেজ, সাৱলীল আৰু বেগবান প্ৰকাশৰ চানেকি হিচাবে এনেয়ে
অ’ৰ ত’ৰপৰা দুই এটা উদ্ধৃতি দিয়া হ’ল—

“জগতত কোনো শক্তিধৰে গঢ়া নাই এনে লোৰ বেড়ি
তই থাক সবলে মুছৰি নোৱাৰ কবিৰ গুৰি খণ্ড খণ্ড কৰি।
গঁথা নাই এনে দুৰ্গ ষ্টিল কংক্ৰীটৰ
অনিৰুদ্ধ ৰাখে তোক ধৰি।
হুৰ্যোগৰ কড় তাণ্ডবেও অভ্ৰভেদী গিৰি পৰ্বতেও
পথ তোৰ নোৱাৰে ৰোধিব

আজি কাঠ ভেদি কুঁহিপাত ফুলি উঠিবৰ উন্মেষ গোপন,
নীৰস বসত লাল ফুল ফুলিবৰ তীব্ৰ জাগৰণ,
শীত আছে সুপ্ত হৈ কুৰুলী নিহালি মৃত্যু নয়নত,
অৱসন্ন অতীতৰ কঁপে কণ্ঠ সুৰ নিদ্ৰা মগণত।”

—পছোৱাৰ ডাক

“স্বদেশৰ হাৱা ফল জল খাই
আমি আশা কৰো থাকিব জীয়াই—
কোন বিধাতাৰ ফৰমান পাই বন্ধক আহি পায়।
অযাচিত আহি শাস্তি বিলায়,
ফলত পেটৰ নাড়ী ছিঙি যায়,
তিল-তিলকৈ আত্মা শুকায় মৰি যায় অভিমান
সৰি পচি যায় তৰুণ প্ৰাণ,...
সেয়ে যি কণিকা বাকী থাকে বল
তাকে আশা কৰি সাজো সমদল,
লয় জীৱনৰ স্বাদ, কৰি উঠো ৰণ-নাদ
ইনকুলাব জিন্দাবাদ।”

‘নৱাগত’ কবিতাত—

“ভূভিক্ষৰ গ্ৰাহ ফালি দিয়া দেখা গজেন্দ্ৰ সান্ধাৎ
প্ৰবল সংঘাত ৰূপে দেশ-বিদেশৰ জীৱৰ ইচ্ছাত,
নিদ্ৰিত পুৰীত আহা তুৰ্য্যধ্বনিকপে সঙ্কেত ৰণৰ
বৈৰী-ভাবে প্ৰিয়বন্ধু দেখুৱা নিৰ্মম সত্য জীৱনৰ।
ধ্বংসৰ ভৈৰৱৰূপে হোৱা অৱতাৰ গুচোৱা জঞ্জাল,
শিৱহীন দক্ষযজ্ঞ কৰা বৃন্দামাৰ আশ্ফালন কৰি

জটাজাল

জীৱনৰ পূৰ্ণভাগ কৰা অধিকাৰ দূৰন্ত প্ৰবল,
অমৰত্ব আনি দিয়া কৰি বিদাৰণ মৃত্যুৰ কৰল।”

‘অমৃত-পান’ কবিতাত—

“বলৰ প্ৰভাৱে উঘালি যাওঁ ধৰাধৰ মন্দৰ,
 ৰাখি অবিকল নৈল শৃঙ্গ গহ্বৰ কন্দৰ
 মন্দাৰ ঘেৰি কুণ্ডলী কৰে বাম্বুকী সৰ্পৰাজ
 সহস্ৰমুখে বিৰ উগাবিছে ধোৱা জুই হয় বাজ,...
 মুঠি মাৰি লেজে মাৰো টান, তাৰে নাকে ঘূৰি চক্ৰাকাৰ...
 তাতেই সিদ্ধ উতলি উতলি ইন্দু অভ্যুদয়।...
 আজি বন্ধনময় অন্ধ যুগত জাগে বুভুক্ষু প্ৰাণ,
 শত অভিযোগ অনাদৰ ঠেলি নিপীড়ণ অসন্মান...”

বিদ্ৰোহী কবি হিচাবে প্ৰসন্নলালক বঙ্গদেশৰ কবি কাজী নজৰুলৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। প্ৰসন্নলালৰ বন্ধনহীন যৌৱন ক্ষুৰ্ণ অন্তৰত মুক্তি সংগ্ৰামৰ নৱ আন্তৰ্জাতিক ভাবধাৰাৰ কল-কল্লোল শুনা যায়। কিন্তু এখেত বাধামুক্ত যৌৱনৰ উদাম গতিবেগৰ স্তব-সন্ধানী কবি—কবিৰ এই প্ৰেৰণা মূলতঃ ৰোমাণ্টিক-এড্‌ভেঞ্চাৰকামী প্ৰেৰণা; আৰু সেই হিচাবে ভাববাদী আৰু বিপ্লৱৰ ধাৰণাও কিছু পৰিমাণে **utopian**.

কৃষক আৰু শ্ৰমিকৰ নিষ্পেষিত জীৱনৰ প্ৰতি সহানুভূতি আৰু সমবেদনা প্ৰগতিশীল কবি সাহিত্যিকৰ কাৰণে প্ৰথম প্ৰয়োজন। কবি হৃদয়ৰ এই উন্মুক্ততা থাকিলেহে কবিয়ে নিজৰ সামাজিক সীমাবদ্ধতা আৰু জীৱন-যাত্ৰাৰ ঠেক চিন্তাধাৰাপৰা মুক্ত হৈ নিজৰ দৃষ্টিক আৰু অনুভূতিক বাহিৰৰ বহল গতিশীল আৰু সংঘাতময় জীৱন প্ৰবাহৰ লগত মিলাই দিব পাৰে। কিন্তু অকল সেইখিনি হলেই যথেষ্ট নহয়। তাৰ লগতে কৃষক আৰু শ্ৰমিকৰ ব্যক্তিগত আৰু শ্ৰেণীগত জীৱন-যাত্ৰা, চিন্তাধাৰা, অনুভূতি আৰু কৰ্মপ্ৰেৰণাৰ প্ৰকৃত পৰিচয় কেৱল বুদ্ধিৰে নহয়, হৃদয়েৰে পাব লাগে। যদি সেই পৰিচয় নাথাকে তেনেহলে কবিৰ অন্তৰত এনে এটা অহমিকা থাকিব পাৰে যে আমি মহৎ অন্তৰৰ লোক আৰু

এই সকল ধন-মান-শিক্ষা-জ্ঞান আদি সকলোৰেপৰা বঞ্চিত। গতিকে আমি ত্যাগ আৰু বিপ্লৱ কৰি এওঁলোকৰ এটা ভাল ব্যৱস্থা কৰি দিব লাগিব। এনে অনুভূতি বহু সময়ত আত্ম-কেন্দ্ৰিক ভাব-বিলাস মাত্ৰ হৈ থাকে। কেৱল এই ভাৱত শ্ৰমজীৱি মানুহৰ জীৱনযাত্ৰাৰ প্ৰতি এটা প্ৰচ্ছন্ন ঘৃণা আৰু তাজিল্যহে থাকিব পাৰে, সমাজৰ বাবু শ্ৰেণীৰ আৰু উচ্চ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ এই তৰপৰ মানুহলৈ যি দৃষ্টি সেইটোও কবিৰ নিজা চাল-চলন আৰু ব্যৱহাৰত থাকি যাব পাৰে। তেনে ক্ষেত্ৰত এই অনুভূতি ভিখাৰীক দয়া-পৰবশ হৈ ভিক্ষা দি তাক কৃতার্থ কৰাৰ নিচিনা অনুভূতি হৈ হয়। এই কথা উল্লেখ কৰিবলগীয়া হ’ল, কাৰণ আজিকালি বহুত কবি ওলাইছে, যিবোলাকৰ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু প্ৰগতিশীল উপলব্ধি ইয়াতকৈ বেছি উচ্চ স্তৰৰ নহয়।

অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী (৪)

ইয়াৰ আগৰ প্ৰবন্ধটিত ৪ৰ্থ (১৯৩০-৪০) অসমীয়া কাব্যৰ ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্তিকামী বৈপ্লৱিক হৃদয়াবেগৰ ধাৰাটোৰ আলোচনা কৰা হৈছে। এইবোৰ কবিতাত অসমীয়াৰ জাতীয় চেতনাৰ ক্ৰমবিবৰ্তনৰ পৰিচয় প্ৰতিফলিত হৈছে। জাতীয় চেতনাৰ তিনিটা ঐতিহাসিক স্তৰ আমি দেখা পাওঁ, যেনে, অসমীয়া জাতীয়তাবাদ, সৰ্বভাৰতীয় জাতীয়তাবাদ আৰু সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী হিচাবে এছিয়া আৰু আফ্ৰিকাৰ পৰাধীন জাতিসমূহৰ সৈতে ঐক্যবোধ। কিন্তু ই আমাৰ জাতীয় চিন্তাৰ অনুভূতিৰ অতি গভীৰ ফাল যদিও, সি মাত্ৰ এটা ফালহে। জাতীয় চিন্তাৰ আৰু এটা ফাল আছে যিটো উদাৰ মানৱতাবাদী, ব্যক্তি-জীৱনৰ ঐহিক হৃদয়াবেগৰ মুক্তিকামী কাল। আমাৰ জাতি পৰাধীন থকাৰ কাৰণে কবি হৃদয়ৰ এই দুই প্ৰেৰণা দুই মুখী হৈ পৰিল। পাশ্চাত্য-বিজ্ঞান, যন্ত্ৰশিল্প আৰু বিশ্বজনীন উদাৰ মানৱতাবাদে একালে বিশ্বজগতক আমাৰ কবি-চিত্তত আপোন কৰি তুলিলে, কৰি হ'ল প্ৰকৃতি-প্ৰেমী, মানৱ-প্ৰেমী, সুন্দৰৰ সাধক। প্ৰাক-ইংৰাজ যুগৰ ভাৰতীয় চেতনাত বিশ্ব প্ৰকৃতি আছিল মায়াময়, সংসাৰ আছিল অনিত্য আৰু দুঃখময়; আত্মীয়-স্বজন, ভাই-বন্ধু আদি আছিল মোহ দৃষ্টি মাত্ৰ। সেয়ে সুন্দৰ আছিল মাত্ৰ পৰলোকত, হয়তো বৈকুণ্ঠত, নহলে কোনো অৰূপ নিগূৰ্ণ ব্ৰহ্মৰূপে। কিন্তু নৱ-শিক্ষিত মধ্যবিত্ত কবি-চিত্তই এই মাটিৰ পৃথিৱী, এই আকাশ, তৰা, ফুল, এই নৈ-নিজৰা, গিৰি-কান্তাৰ, এই মানুহৰ সমাজত প্ৰেম-প্ৰীতি আদি অনুভূতিৰ আদান-প্ৰদানৰ মাধুৰ্য্য, মানুহে

মানুহে অনুভৱ পৰিচয়—এইবোৰৰ মাজেদি সুন্দৰৰ বিকাশ অনুভৱ কৰিব ধৰিলে। এই বিশ্ব-দৃষ্টিয়েই আনি দিলে আমাৰ সাহিত্যত নবজাগৰণ, জীৱনৰ ব্যাপ্তি আৰু বিকাশৰ নতুন সম্ভাৱনা, নতুন আত্মসন্মানবোধ আৰু মানুহে মানুহে সমতাবোধ। এই দৃষ্টিৰ, এই উপলব্ধিৰ কোনো সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক বাধা নথকা হলে অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ এক মহান আৰু সৰ্বব্যাপক বিকাশ আজি আমি দেখা পালোহেঁতেন।

বৰ্তমান যুগৰ যি কোনো অসমীয়া কবিৰেই প্ৰাণৰ গভীৰত এই 'সুন্দৰ'ৰ তাগিদ আছে। কিন্তু এই 'সুন্দৰ' মানৱ সমাজত আৰু প্ৰকৃতিত সম্পূৰ্ণৰূপে বিকশিত হৈ উঠিবলৈ এতিয়াও বহুত বাকী। কিন্তু ইংৰাজ শাসনৰ ভিতৰেদি আমাৰ ভাৰতীয় আৰু অসমীয়া সমাজ তথা সমূহ প্ৰাচ্যৰ সমাজৰ যি পৰিবৰ্তনৰ পথ মুকলি হ'ল, বণিকৰ মানদণ্ডত সামন্ত সমাজৰ অমানিশাৰ আবৰণ ফালি নতুন উষাৰ যি ফেছজালি দিলে, বিজ্ঞানৰ প্ৰভাৱে দুৰ্দ্ধৰ্ষ প্ৰকৃতিক যি দৰে জয় কৰি ক্ৰমে মানুহৰ আয়ত্বাধীন কৰি মানৱ জীৱন প্ৰাকৃতিক বিভীষিকাৰপৰা ক্ৰমে মুক্ত কৰিব ধৰিলে আৰু প্ৰকৃতিক মানুহৰ আপোন কৰি আনিব ধৰিলে—সেই সামাজিক বিকাশ (নতুন মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ বিকাশ) আৰু বিজ্ঞানৰ প্ৰয়োগে এই 'সুন্দৰ'ৰ বাস্তৱ ভেটি গঢ়ি দিব ধৰিলে। কবিয়ে অনুভৱ কৰিলে যে এই সুন্দৰৰ পৰশে জীৱনৰ ফুল ফুলাই তোলে, হৃদয়ক স্পৰ্শ কৰি অনিৰ্বচনীয় আনন্দ আনি দিয়ে, এই সুন্দৰৰ পৰশতেই প্ৰকৃতি ধুনীয়া, মানুহ ধুনীয়া, জীৱন ধুনীয়া আৰু ধুনীয়া এই বিশ্ব চৰাচৰ।

কিন্তু আমাৰ সমাজৰ অৰ্থনৈতিক জীৱনত আৰু প্ৰকৃতিক সম্পূৰ্ণ জয় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞানৰ প্ৰয়োগ অতি সামান্যমাত্ৰ হৈছে; যাৰ ফলত কবিৰ চিত্তত 'সুন্দৰ'ৰ ধাৰণা হ'ল কুহেলিকাময়, অচেনা, অথচ যেন চিৰ-পৰিচিত গোপন হৃদয়-সঞ্চাৰী অথচ

উপলব্ধিৰ অতীত। ই যেন হ'য়াময়া প্ৰহেলিকা, যি প্ৰিয়জনৰ চাৰনিত, সেউজী পথাৰত, সীমাহীন দিগন্তত ভুমুকি মাৰি যায়। কাৰণ কবিৰ জীৱনৰ পৰিবেশত থাকি যায় কুসংস্কাৰপূৰ্ণ দুঃখ-দাবিদ্ৰ্যজৰ্জৰ সমাজ-জীৱন আৰু তাৰ আনুযজিক নীচতা, শঠতা আৰু মনুষ্যত্বহীনতাৰ গ্লানি, থাকি যায় বিদেশী শাসকৰ তলত পদে পদে আত্ম-অৱমাননা, অন্তৰত আৰু বাহিৰত দাসত্বৰ বাঘজৰী, থাকি যায় উদ্যম প্ৰকৃতি-বিজয়কামী বাধাহীন কামনাৰ বাস্তব বন্ধন, থাকি যায় মানবীয় সামাজিক সম্বন্ধৰ উচ্চ-নীচ ভাব, কুসংস্কাৰ আৰু অনুভূতিৰ অতি সঙ্কীৰ্ণ পৰিসৰ। এয়েই হ'ল বৰ্তমান যুগৰ যি কোনো অসমীয়া কবিৰ জীৱনৰ ট্ৰেজেডি, কাৰণ সুন্দৰেই সেই সকলো কবিৰ গূঢ়তম প্ৰেৰণা আৰু জীৱনৰ মুক্তি আৰু প্ৰকৃতিৰ বিজয়েই সেই সুন্দৰৰ বাস্তব ৰূপ। ইয়াৰ কাৰণেই অসমীয়া সাহিত্যত সৰ্বাঙ্গ-সুখম কাব্য সৃষ্টি আজিলৈকে হব পৰা নাই। সুন্দৰৰ এই বাস্তব-বিমুখতাৰ কাৰণেই ভাৰতেই শ্ৰেষ্ঠ কবি ৰবীন্দ্ৰনাথৰ কাব্য সৃষ্টিতো বহু ঠাইত দুৰ্বলতা আনি দিছে।

এই সুন্দৰৰ দুই প্ৰধান ৰূপ; এক হৈছে সৰিৎ সাগৰ আকাশ পৃথিবীৰ জিলিকি থকা সুন্দৰ আৰু আন ৰূপ হৈছে মানৱ সমাজত দৈন্ত, ক্লেদ, ঘৃণা, বিদ্বেষাদি বৰ্জিত মানৱ অন্তৰৰ প্ৰেম-প্ৰীতিময় সম্বন্ধ। ইয়াৰ ভিতৰত সমাজ আৰু ব্যক্তি-হৃদয়ৰ সৌন্দৰ্য্যই কবিৰ প্ৰধান উপজীব্য, মানৱবিহীন প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্য বহুক্ষেত্ৰত পৰোক্ষহে। মানৱ সমাজত বিৰাজমান সুন্দৰৰো নানা ফাল আছে আৰু বিশেষ বিশেষ কবিয়ে তাৰ বিশেষ বিশেষ ফালৰ দ্বাৰা প্ৰধানভাবে আকৃষ্ট হয়। কিছুমান কবিৰ নিজৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ সুখম সময় আৰু সৰ্বাঙ্গীন সুখৰ আদৰ্শই মূল প্ৰেৰণা হয়—যি প্ৰেৰণা বিশেষকৈ অন্তিকাগিৰীৰ। আন কিছুমানে মানুহে মানুহে অন্তৰৰ কলুষহীন প্ৰেমময় সম্পৰ্কৰ আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হয়, যি প্ৰেৰণা চন্দ্ৰকুমাৰৰ; ইয়াৰ

ভিতৰৰে আকৌ কিছুমানে মানৱীয় সম্পৰ্কৰ ভিতৰত অতি নিবিড় আৰু অতি অন্তৰতম যোগৰ যি শ্ৰেষ্ঠ নিদৰ্শন নাৰী-পুৰুষৰ প্ৰেম তাৰ ভিতৰতেই সুন্দৰৰ উপলব্ধি বিচাৰে, যেনে গণেশ গগৈ, যতীন ছৰবা, ৰত্ন বৰকাকতী আৰু কিছু পৰিমাণে দেৱ বৰুৱা। এই শ্ৰেণীৰ কবিয়েই আমাৰ দেশত বেছি। এওঁলোক সৰহ ক্ষেত্ৰতেই আত্মকেন্দ্ৰিক। এওঁলোকে অন্তৰৰ সত্যৰ লগত বহিঃবাস্তবৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি সমাজক অন্তৰৰ সত্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিব বিচাৰে। এওঁলোক হৈছে বিদ্ৰোহী কবি। এই দুই ফালৰ দুই মূৰত আছে যতীন্দ্ৰ ছৰবা আৰু প্ৰসন্ন চৌধুৰী। ছৰবাৰ প্ৰেৰণা আপোন হৃদয়ৰ প্ৰেম আৰু চেতনা সমাজবিমুখ; প্ৰসন্নলালৰ প্ৰেৰণা আত্মমৰ্য্যাদাবোধ আৰু সমাজক মুক্তিৰ মৰ্য্যাদাত প্ৰতিষ্ঠা কৰা আৰু চেতনা একেৰাহে দেশপ্ৰাণ আৰু আন্তৰ্জাতিক। ৰোমাণ্টিক কবিসকলে মহত্তৰ সমাজ-জীৱনৰ প্ৰেৰণাক অৱহেলা কৰি নিজৰ কাব্যক ভাববিলাস মাত্ৰ কৰি তুলিছে; বিপ্লৱী কবিসকলে সমাজ-জীৱনৰ প্ৰেৰণাত নিজৰ অন্তৰৰ একান্ত অন্তৰঙ্গ সুকুমাৰ অনুভূতিক কিছু পৰিমাণে অৱহেলা কৰিছে। এই দুই অনুভূতিৰ ঐক্য আৰু সমন্বয়তহে শ্ৰেষ্ঠ শিল্পৰ সৃষ্টি হব পাৰে।

অসমৰ কেৱল এজন শিল্পীৰ জীৱনতহে এই দুই প্ৰেৰণাৰ সমান সমাবেশ দেখা যায়। তেওঁৰেই হৈছে বিপ্লৱী সুৰ-শিল্পী জ্যোতিপ্ৰসাদ। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ বহুমুখী প্ৰতিভাৰ মূল উৎস সুন্দৰৰ সাধনা। প্ৰকৃতিৰ বুকুত যি সুন্দৰৰ প্ৰকাশ গছে পাতে বনে, আকাশৰ তৰাৰ দীপালীত আৰু জোনৰ হাঁহিত, সেই সুন্দৰৰেই প্ৰকাশ বিচাৰে কবিয়ে ব্যক্তিগত জীৱন-ধাৰাত, সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ সৰু-বৰ সকলো মানুহৰ প্ৰাণে প্ৰাণে বিচাৰে নিজস্ব মহিমাৰে মানৱ অন্তৰত সত্য সুন্দৰৰ ৰূপ বিকশি উঠাটো। মানৱ সমাজৰ, ব্যক্তি-জীৱনত সেই সুন্দৰৰ বিকাশৰ বাধা দূৰ কৰিবলৈ কবি হৈ পৰে সংগ্ৰামী দেশকৰ্মী, হৈ পৰে সমাজৰ

সকলো কু-সংস্কাৰৰ জঞ্জাল ধুই মটি নিয়া বিপ্লৱী প্ৰাণৰ প্ৰতীক।
সেই জ্যোতিপ্ৰসাদ এহাতে বিপ্লৱী নেতা আৰু শিল্পী আৰু আনহাতে
শুকুমাৰ সৌন্দৰ্যলোলুপ কবি আৰু সুৰ-সাধক।

“তাত সুন্দৰে যে ফুলৰ মন্ত্ৰ অহোবাতি মাতে
সেই হে আজি ইমান ফুল প্ৰভাতে প্ৰভাতে
সেই মন্ত্ৰ শুনি ৰূপত পালো সাৰ
সেই মন্ত্ৰ শুনি

মোৰ লগৰী হাঁহি জাগিল

মোৰ জীৱনৰ বাঁহী জাগিল, জাগিল সংসাৰ।

সুৰে দেউলৰে ৰূপৰে শিকলি

ভাঙি দিয়া খুলি ছুৱাৰ সোণোৱালী,

সুন্দৰ, সুন্দৰ, চিৰসুন্দৰ।

জ্যোতিপ্ৰসাদে জীৱনৰ কোনো অৱস্থাতে সুন্দৰৰ এই সৰ্বব্যাপী
ৰূপৰ ছবি গ্ৰহণ হ'ব দিয়া নাছিল। মানৱ-হৃদয়ৰ সৌন্দৰ্য্যই
কবিক মানৱোত্তৰ বিশ্ব প্ৰকৃতিৰপৰা বিচ্ছিন্ন কেতিয়াও কৰিব
পৰা নাছিল বা প্ৰিয়াৰ সৌন্দৰ্য্যত আপোন পাহৰি কবিয়ে বহল
মানৱ সমাজৰ অৱস্থিতিৰ ফালে পিঠি দিয়া নাছিল। কবি-প্ৰাণৰ
এই সুন্দৰৰ সাধনাৰ চানেকি অতি স্পষ্ট আৰু তীব্ৰভাৱে ‘কাৰেঙৰ
লিগিৰী’ নাটকত ফুটি উঠিছে (৬ষ্ঠ বছৰৰ ১০ম আৰু একাদশ
সংখ্যা। ‘বামধেনু’ত অধ্যাপক সত্যেন শৰ্মাৰ প্ৰবন্ধ ‘জ্যোতিপ্ৰসাদৰ
জ্যোতি’ চাওক) এই নাটকৰ নায়ক সুন্দৰ কোঁৱৰ কবিৰ
নিজা ভাষাত ‘বিপ্লৱী মনীষাৰ প্ৰতীক’ আৰু আচলতে কবিৰ
নিজৰ জীৱনৰ প্ৰতিকৃতি। সুন্দৰ কোঁৱৰে বিচাৰে মানুহৰ লগত
মানুহৰ সম্বন্ধ—বিশেষকৈ পুৰুষ আৰু নাৰীৰ বৈবাহিক সম্বন্ধ
প্ৰচলিত শ্ৰেণীবিভক্ত সমাজৰ কুসংস্কাৰপূৰ্ণ সমাজৰ বাহ্যিক আচাৰ-
নীতিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত নহৈ মানৱ অন্তৰৰ সত্য যি প্ৰেম তাৰ
ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হওক। সত্য আৰু সুন্দৰৰ ৰাজ্যত উচ্চ নীচ

নাই। তাত বাহ্যিক সামাজিক প্ৰতিষ্ঠাৰ মাপ-কাঠিত মানৱ
জীৱনৰ মূল্যায়ন নহয়, সেই জগতত লিগিৰীৰপৰা ৰাজবাণীলৈকে
সকলোৰে সমান স্থান, সমান মূল্য আৰু মৰ্যাদা। প্ৰেমৰ সঁহাৰি
পাই যাৰ হৃদয়-ফুল ফুলে সেয়েই প্ৰকৃত মানৱতাৰ মৰ্যাদা পায়।
যি সমাজে অৰ্থ আৰু বংশৰ মৰ্যাদাৰ বিভেদ বিচাৰৰ দ্বাৰা
মানৱতাৰ এই চিৰন্তন সত্যক মৰিমূৰ কৰি সুন্দৰৰ আলোক-বন্তি
নুমাই পেলায়, সেই সমাজৰ বিৰুদ্ধে বিপ্লৱ কৰাটো, সকলো
শক্তি প্ৰয়োগ কৰি সেই অত্যাৰ আৰু অবিচাৰক চুৰমাৰ কৰাটো
যি কোনো শিল্পী আৰু সাধকৰ কৰ্তব্য—এই চেতনাই জ্যোতিপ্ৰসাদৰ
সমগ্ৰ জীৱনত এটা ঐক্যতান সৃষ্টি কৰিছে। সুন্দৰৰ একনিষ্ঠ
পূজাৰী হোৱাৰ কাৰণেই জ্যোতিপ্ৰসাদ ৰাজনৈতিক বিপ্লৱী নেতা
আৰু কৰ্মী—সেয়েই মুক্তিৰ বাবে শিল্পীৰ অগ্নি-বীণাত বিপ্লৱী
সুৰ বাজে, কবি-কণ্ঠত মুক্তি-মন্ত্ৰ ধ্বনিত হয়, কবিৰ লিখনীৰ মুক্তি
সংগ্ৰামৰ বাবে দেশৰ যুৱকৰ প্ৰতি উদাত্ত আহ্বানৰ বাণী অগ্নি-
অক্ষৰেৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। ‘বিশ্ব বিজয়ী নওজোৱান’, ‘সাজু হবৰে
হ’ল অসমীয়া...ছুৱাৰ মুকলি কৰ অসমীয়া, তোৰ জ্যোতি স্নান
কৰিবৰ হ’ল’, ‘জননী পূজাৰ মন্দিৰ সুদা নজ্বলোৱা কিয় বন্তি’,
‘লুইতৰ পাৰৰে আমি ডেকা লৰা মৰিবলৈ ভয় নাই!’

এইখিনিতেই জ্যোতিপ্ৰসাদ বিপ্লৱী কবি প্ৰসন্নলালৰ সমগোত্ৰীয়।
এই দুয়ো কবিয়ে মানৱতাৰ সাম্য আৰু সামাজিক মুক্তিৰ মন্ত্ৰ-সাধক
কবি। দেশ, সমাজ আৰু ব্যক্তিৰ মুক্তিযুদ্ধৰ বাবে দুয়োজনেই
যুৱক-প্ৰাণৰ বিপ্লৱী শক্তিৰ ওপৰত বিশ্বাসী আৰু দুয়োজনেই
আহ্বান দেশৰ যুৱক সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতি, অসমৰ ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰতি।
জ্যোতিপ্ৰসাদে প্ৰসন্নলালৰ উদ্দেশ্যে লিখা এটা প্ৰশস্তি কবিতাত
দুই কবিৰ সমধৰ্মী অন্তৰৰ নিষ্ঠা আৰু কাকৃতিৰ ছবি ফুটি উঠিছে।

“হেৰা বন্ধু, হেৰা নৰীন,
লোৱা তুলি, তুলি লোৱা

বিদ্রোহী বহি দধি হৃদয়ৰ মহা অগ্নিবীণ
হেৰা বন্ধু বিপ্লৱী প্ৰবীণ !

তুমি স্ননিপুণ গোৱা গুণ গুণ দীপক বাগিনী
দেই পুৰি লৈ যাওক অসমৰ আকাশ অৱনী—
নৱীনৰ তদ্ভাতুৰ অলস বননী, কবিতাৰ প্ৰণয় ফুলনি ;
মুক্ত কৰা বিপ্লৱ ধ্বনি, বজোৱা বজোৱা অগ্নিবীণ,
গোৱা মহা তপস্তাৰ তেজোদীপ্ত গান—
বিলাসৰ সপোনৰ জোনাকীৰ কছৰং যত
চূৰ্ণ কৰি কৰা থানৱান
গোৱা বন্ধু প্ৰলয়ৰ গান...”

জন-সমাজত ‘বিপ্লৱ ধ্বনি’ মুক্ত কবিবলৈকে জ্যোতিপ্ৰসাদে
গাৱেঁ গাৱেঁ স্বৰাজৰ বাণী বিলাই ঘূৰি ফুৰে, ভৈয়ামৰ বাটে বাটে
‘অগ্নি গানৰ জুই ফিৰিঙতি সিচে’। দুইজন কবিয়েই কংগ্ৰেছ-কৰ্মী
—মুক্তি-সৈনিক।

কিন্তু দেশেৰ মুক্তিৰ পথ কি, মুক্তি-সৈনিকৰ আদৰ্শৰ প্ৰতীক
কি আৰু আদৰ্শ বীৰ কোন—এইবোৰ প্ৰশ্নত আমাৰ বিদ্রোহী
কবিসকলৰ ধাৰণা আৰু উপলব্ধিৰ কিছু প্ৰভেদ দেখা যায়।
প্ৰসন্নলালৰ আদৰ্শৰ প্ৰতীক অগ্নি, বগনাদৰ বাত হৈছে ভেৰী, তুৰ্য্য ;
সংগ্ৰামৰ অস্ত্ৰ হৈছে নাঙল, হাতুৰী ; সংগ্ৰামৰ সেনানী হৈছে
নিষ্পেষিত সৰ্বহাৰা কৃষক মজুৰ। তেওঁ সাধনা কৰে শক্তিৰ আৰু
মন্ত্ৰ মাতে দানৱ দলনৰ। বিনন্দ বৰুৱাৰ প্ৰতীক হৈছে গৈৰিক
পতাকা, আদৰ্শ বীৰ হৈছে অৰ্জুন, অস্ত্ৰ হৈছে গাণ্ডীৰ, সেনানী
হৈছে যুৱক সন্ন্যাসী ; তেওঁ সাধনা কৰে কৰ্মৰ আৰু ত্যাগৰ, মন্ত্ৰ
মাতে মাতৃপূজাৰ। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ আদৰ্শ বীৰ লাচিত, জীৱন
লক্ষ্যৰ প্ৰতীক হৈছে শ্ৰীকৃষ্ণ, বগবাত হৈছে পাঞ্চজন্তু, মন্ত্ৰ হৈছে
অগ্নিবীণা, সৈনিক হৈছে গাওঁৰ ডেকা-গাভৰুৰ দল আৰু জনতা ;
তেওঁ সাধনা কৰে অহিংস বিপ্লৱৰ আৰু বন্দনা কৰে চিৰসুন্দৰৰ।

শ্ৰীকৃষ্ণই কবিতাৰ মনত বিশ্ব-বিয়পা চিৰ-সুন্দৰৰ ‘সাকাৰ প্ৰকাশ’
মানৱ সংস্কৃতিৰ পূৰ্ণাঙ্গৰূপ। কবি-চিত্তৰ কৃষ্ণ আৰু সংস্কৃতি একাৰ্থ-
বাচক। শ্ৰীকৃষ্ণই হৈছে শ্ৰেষ্ঠ শিল্পী আৰু সকলো শিল্পীৰ আদৰ্শ।
এই কৃষ্ণই একহাতে বাঁহীৰ সুৰেৰে মৰ্ত্যত প্ৰেম মিলন আৰু
আনহাতে স্বৰ্গলোক বচনা কৰি মানৱ সমাজক সুকুমাৰ সংস্কৃতিৰ
ভেটিত প্ৰতিষ্ঠা কৰে, আৰু আনহাতে পাঞ্চজন্তু শব্দ বজাই অৰ্জুনৰ
সাৰথিকপে দুষ্কৃতিক দমন আৰু দলন কৰে। সেয়ে কবিয়ে গায়—

“মোৰে জীৱনৰে সখা কৃষ্ণ তই বজাৰ কি সুৰে বেণু...
সুৰৰে জিজিৰী পিন্ধালি মোক সুৰৰে জিজিৰী...”

জ্যোতিপ্ৰসাদ পূৰ্ণৰূপে শিল্পী-প্ৰাণ—দুষ্কৃতিৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামশীল
বিপ্লৱী শিল্পী আৰু আনহাতে প্ৰাণ জগোৱা, হিয়া জগোৱা সুকৃষক
স্বতন্ত্ৰ পূজাৰী। কবিয়ে তেওঁৰ জীৱনৰ সেই উপলব্ধিক শেষ
বয়সৰ ‘শিল্পীৰ পৃথিৱী’ত সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰিছে—“ভাৰতত
সত্য ত্ৰেতা যুগ পাব হৈ আহি ভাৰতীয় সংস্কৃতিয়ে যি ৰূপ
ধৰিলে সেই ৰূপটোৱেই হৈছে কৃষ্ণ। সেই ঐতিহ্যৰ কৃষ্ণৰূপী
সংস্কৃতিকেই শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে...আমাক দি গ’ল।...মানুহ-জীৱনৰ মহা
অৰ্থ হৈছে কৃষ্ণ। কৃষ্ণ যি সত্যৰ প্ৰতীক...সেই সত্যৰ আলোকতে
জীৱন নিয়ন্ত্ৰিত—আৰু সেই ঐতিহ্যৰ কিবা যদি অসম্পূৰ্ণতা
আছে তাকেই পূৰ্ণ কৰিবলৈ মানৱৰ প্ৰগতি যাত্ৰা...মানুহৰ
জোনাকী বাটৰ জীৱনযাত্ৰাৰ কাৰ্য্যকৰী আদৰ্শ, সেইটোৱেই মানুহৰ
সংস্কৃতি।...সংস্কৃতি পোহৰ, সংস্কৃতি সুন্দৰ...আজিও কৃষ্ণৰ জীৱনী-
মহাভাৰত—ৰূপ সলাই...মানৱৰ মাজত প্ৰকাশ পাব ধৰিছে।...
আজিৰ পৃথিৱীৰ জীৱনত, আজিৰ ভাষাৰ জীৱনত দেখিব
মহাভাৰতৰেই সাধুটো প্ৰতিফলিত হৈছে। ইয়াকেই মাথোন
মই কলোঁ। অন্তৰে অন্তৰে গমি চালেই বুজিব পাৰি। আজি
কণা ধূতৰাষ্ট্ৰ কোন? আৰু কৃষ্ণ কোন গকুলত ডাঙৰ-দীঘল হব
লাগিছে—কোন গোৱাল গাওঁ কি নতুন ৰূপত।

“এই কৃষ্ণকণী সংস্কৃতিয়েই দুৰ্নীতিকণী কালীয়া নাগৰ ফণাৰ ওপৰত উঠি নৃত্য কৰি তাক দমন কৰি গোৱালকণী জনতাক দুৰ্নীতিৰ বিষোদগাৰণৰ পৰিত্ৰাণ কৰিব। এই কৃষ্ণকণী সংস্কৃতিয়েই বলী হৈ অত্যাচাৰীৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত প্ৰবৃত্ত হয়। আপোন মোমায়েক হলেও কংসক বধি লাহে লাহে জীৱনৰ বহুল সংঘাতৰ মাজলৈ কুক্লেত্ৰলৈ গৈ পৃথিৱীৰ সংস্কৃতি আৰু দুষ্কৃতিৰ আজিলৈকে হৈ থকা সংঘাতৰ মাজত বাস্তৱৰ শ্ৰেষ্ঠ বীৰ অৰ্জুনৰ বথৰ সাৰথি হৈ থিয় হয়গৈ। সংস্কৃতি জীৱনৰ দুষ্কৃতিৰ সৈতে চূড়ান্ত সংগ্ৰাম অকল অহিংস নৈতিক অস্ত্ৰবেই, শিল্পীৰূপেই কৰিব নোৱাৰি, কৃষ্ণাৰ্জুন হৈ সংগ্ৰামত প্ৰবৃত্ত হয়। অৰ্জুনক মোহমুক্ত কৰি ভীষ্ম, দ্ৰোণাদিৰ বিৰুদ্ধে থিয় কৰায়। আৰু নিজে কিন্তু অহিংস, অস্ত্ৰ নধৰি মানৱ দৰ্শনৰ মহাদৰ্শ অহিংসাৰ বাণীকেই প্ৰচাৰ কৰি মীমাংসাৰ মহাসমৰত প্ৰবৃত্ত হয়।”

“আজি পৃথিৱী-জোবা দুষ্কৃতিৰ ৰূপটো কোঁৱৰৰ দৰেই, আজি ৰণতন্ত্ৰবাদ, সাম্ৰাজ্যবাদৰ স্বৰূপটো এই কোঁৱৰৰ দৰেই। সেই কাৰণেই আজি সংস্কৃতি ৰক্ষা হ'ব মানুহে কৃষ্ণাৰ্জুন ৰূপেই সংগ্ৰামত প্ৰবৃত্ত হয়... আমি আজি শিল্পীৰূপেই দুষ্কৃতি নাশ আৰু সংস্কৃতি গঢ়িবলৈ কৃষ্ণ সত্যৰ ওপৰতেই আমাৰ অভিযান প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰোঁ। এহাতেৰে যুদ্ধ আৰু আন হাতেৰে সৃষ্টি।”

এই শিল্প সাধনাই হৈছে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ প্ৰকৃত শিল্পী ৰূপ। এই শিল্পীৰ ছবি আঁকিবলৈ গৈ ‘আইদেউৰ জোনাকী বাটত’ কৰিব নিজৰেই ৰূপ প্ৰকাৰান্তৰে এই দৰে প্ৰকাশ কৰিছে, “পৃথিৱীক সজাই পৰাই ধুনীয়া কৰিবলৈ বিচাৰোঁ মানুহক বাহিৰে ভিতৰে সুন্দৰ কৰিবলৈ হেপাহ কৰোঁতা, ছৰাৰে ছৰাৰে ফুৰি, পদূলিয়ে পদূলিয়ে বৈ সুন্দৰৰ বীণ বজাই ফুৰি, কত ব্যৰ্থতাৰ, কত বেজাৰৰ, ব্যথা-বেদনাৰে ভাব বৈ, কত নুফুটা প্ৰাণৰ কথা বুকুত সাঁচি থৈ, দুষ্কৃতিৰ আকৃতি পুৰা সন্ধিয়া কতবাৰ উপেক্ষা কৰি

নানা সংঘাত-বিঘাতৰ ধুৱলি-কুৱলীৰ মাজেদি নহয় পোহৰ জিলি-কণিৰ বেশ পাই আগ বাঢ়িবলৈ প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰা শিল্পীদলৰ হৈ কেৰাৰিমান কথা কবলৈ আগবাঢ়িলো।

“...সেই কাৰণেই মই শিল্পী হৈ সংঘাতৰ কথা কওঁ, সংগ্ৰামৰ কথা কওঁ। সপোন দেখি ছবি আঁকি থকা শিল্পীৰে আজি আমাৰ নাম নহয়, আজি নিজৰ তেজেৰে পুৱাৰ ৰঙা বেলিৰ ছবি আঁকিব পৰা শিল্পীহে আমাক লাগে।”

“শিল্পী মোৰ মনৰে তই
শিল্পী মোৰ প্ৰাণৰে তই
শিল্পী মোৰ গানৰে, সুৰৰে, ছবিৰে
ৰূপৰে তই জুই জ্বলালি নিত্য নতুন হবিৰে।
চিনাকী তোৰ যুগ যুগৰে ৰবিৰে।
আজিৰ দিনা নেমানি মনা সখি পতালি
বিপ্লৱী মোৰ কবিৰে।
আজি জাগিল জন শতাব্দী
আহ অ' যত আলোক বন্দী
অপ্ৰমাদী পোহৰেৰে
জোনাকী বসন্ত জগাই.....
কোন জীৱনৰ মহা শিল্পীয়ে
বুকুৰ তেজেৰে আঁকে
মুক্ত কৰি মহাজনতাক
ৰিত্ত কৰি চালে আপোনা'ক
সেউজী আশাৰে জীৱন সিক্ত কৰি
মৃত্যুৰো মুখ উজলাই যায়
আলোক বৰ্তি ধৰি।
আউসী ৰাতি জ্বলাই ৰাতি
প্ৰগতি বাটত দিব্য পোহৰ বাকে,

কোন জীৱনৰ মহাশিল্পীয়ে
বুকুৰ তেজেৰে আঁকে।”

প্ৰকৃত শিল্পীৰ সামাজিক আৰু মানৱীয় দায়িত্ব গভীৰভাবে উপলব্ধি কৰা বাবে জ্যোতিপ্ৰসাদে সুন্দৰৰ পূজাৰী হিচাবে কেবল নিজৰ হৃদয়ৰ ভালপোৱাৰ অনুভূতিৰে বংচঙীয়া বামধেনু আঁকি, প্ৰিয়াৰ ৰূপ ধ্যান কৰি আৰু প্ৰিয়াৰ প্ৰাণৰ বেদীত মান অভিমানত ভৰা বিবহাশ্ৰুৰ অৰ্ঘ্য ৰচনা কৰি সময় কটোৱা নাছিল, আপোন অন্তৰৰ ভাব-বিলাসকেই সুন্দৰৰ অৰ্চনা বুলি সপোন খেদা নিজানৰ কবি হৈ পৰা নাছিল। কবিয়ে অন্তৰৰ প্ৰেমানুভূতিৰে প্ৰিয়াৰ ভিতৰেদি সমগ্ৰ নাৰী সমাজৰে নিভৃত অন্তৰৰ ভালপোৱাৰ অগ্নান গোঁৱৰৰ ছবি দেখা পাইছিল; নাৰীক নিজৰ কামনাৰ তৃপ্তিদায়িনী হিচাবে, হৃদয়ৰ মোহিনী হিচাবে নেদেখি নাৰীৰ প্ৰেমোজ্বল অন্তৰৰ আপোন মহিমাৰ দ্বাৰা সৃষ্টিৰ সৌন্দৰ্য আৰু সত্যৰ নিত্য শুভতাৰ চানেকিস্বৰূপা হিচাবে দেখিছিল। সেয়ে ‘কাৰেঙৰ লিগিৰী’ত সুন্দৰ কোঁৱৰৰ মুখেদি কবিয়ে কৈছে, “বুজালি শেৱালি, মোক বুজালি, জীৱনৰে বুজালি, মৰণেৰে বুজালি। তিবোতাৰ অন্তৰৰ গুপ্ত সৌন্দৰ্যৰ নিৰ্জন খনি পোহৰাই জ্বলি থকা তিবোতাৰ হিয়াতো শুভ ভালপোৱাৰ সন্তোদ মোক কৈ গলি। ত্যাগৰ মুকুটেৰে উজলি, শেৱালি গোসানী মোৰ জীৱন সুদাকৈ, কাৰ আহ্বানত, সৃষ্টিৰ ইন্দ্ৰজাল ভেদি— কোন ব্ৰহ্মাণ্ডলৈ উফৰি গ’ল? বিশ্বজগতৰ সকলো তিবোতাৰ গালত কি গোঁৱৰৰ সেন্দূৰ সানি গলি।” আকৌ কবিয়ে দেখা পালে বিয়াল্লিশৰ গণ আন্দোলনত কুমাৰী কনকলতাৰ সত্যৰ প্ৰেৰণাত জাগি উঠা জীৱনৰ মৃত্যুঞ্জয়ী আত্মদান। দেখা পালে—কবি-প্ৰিয়াৰ চকামকা বিজুলী চাৱনিৰ মোহিনী বাণ নহয়—গাৱঁৰ অশিক্ষিতা অসমীয়া জীয়াৰীৰ সুনাম অন্তৰৰ জাগ্ৰত চেতনাৰ মহিমাময় স্বৰূপে। সেয়ে কবিয়ে গালে—

“হংকাৰি উঠিল মুক্তি যুজাক
ওলাই আহিল অসমী গাভৰু
মৃত্যুবিজয়ী গাৱঁৰ জীয়াৰী দীপ্ত কনকলতা
লুইতৰ পাবৰে ৰণৰঙ্গিনী স্বদেশ মুক্তিবতা।
গাৱঁৰ ছোৱালী, গাৱঁৰ ছোৱালী
শিল্পী কবিক তোৰ ত্যাগেৰে
ছবি অঁকালি, গান গোৱালি।
অশ্ৰুৰে তোৰ দেশ জননীৰ চৰণ ধুৱালি।”

মানৱীয় মহত্বৰ মৰ্যাদাৰে উদ্ধুদ্ধ, প্ৰেমৰ অকলুষ আত্মদানেৰে সমুদ্ভাসিতা, প্ৰতিদান-নিৰপেক্ষ সেৱাত্ৰেৰে কল্যাণৰূপিনী হোৱা মুক্ত নাৰী-জীৱনৰ ছবি কবি-হৃদয়ত আছিল—সেয়ে কবিয়ে “প্ৰাণ-জ্যোতিকা, কামজপীকা, লাস্ত্ৰময়ী কবিতাময়ী” অসম জীয়াৰীক আহ্বান জনাইছিল কবিৰ লগত প্ৰেম কৰিবলৈ নহয়—

“পাজিশিৰীয়া কাজী আঙুলিৰে স্বৰাজৰ চৰকা ঘূৰোৱা
আইদেউ ভাৰতৰ গৰকা ধৰা।”

“আজি মই শিল্পীয়ে আপোনালোকৰ অন্তৰত থকা অশ্ৰুনাশিনী শক্তিক এবাৰ প্ৰচণ্ড হৈ জ্বলি উঠিবলৈ আমন্ত্ৰণ কৰিছো। জয়মতীৰ দেশৰ মাতৃ-সকলে আজিও সেই শক্তি নিশ্চয়ই হেৰুৱা নাই।”

—আইদেউৰ জোনাকী বাট।

জ্যোতিপ্ৰসাদতো অকল বিপ্লৱীয়েই নহয়, যিয়ে সমাজৰ সকলো কালিমা নিকাৰলৈ সৃষ্টিময়ী কলাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে সমাজৰ বৰভেটি বান্ধি লব খোজে; তেওঁৰেই লগে লগে বিশ্ববিয়পা সুৰ, নৃত্য আৰু সঙ্গীতৰ মূৰ্ছনাৰে মানৱ হৃদয়ত নৱ-মুকুলিত হব ধৰা সুন্দৰৰ ভেটফুল পাহিক বিকশিত কৰি তুলিব খোজে; অসমৰ ঘৰে ঘৰে, সকলোৰে অন্তৰে অন্তৰে সুন্দৰৰ, আনন্দৰ আৰু মিলনৰ মৌ-কোঁহ ৰচনা কৰিব খোজে, ‘পুৰতিৰ কিৰণেৰে নিশা সৰা শেৱালিৰ সুৰতি’ বিলাই দিব খোজে। সেয়ে জ্যোতিপ্ৰসাদ

নাট্যকাৰ হিচাবে, ৰূপদক্ষ সুৰশিল্পী হিচাবে অসমীয়া গীত-মাত, জীৱন ধাৰা আদিৰ পুৰণি ভেটিত অসমীয়া নৃত্যগীত আৰু নাট্য-শিল্পৰ জাঁউতিযুগীয়া নতুন বহণ চৰাই ন সাজোনেৰে জাকত-জিলিকাকৈ ভাৰতীয় পছম বনত নব মহিমাৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। ৰূপকোঁৱৰ ৰূপে শোণিতপুৰীয়া ‘চিত্ৰবন’ত, ‘স্বৰ্গজ্যোতি’ৰ লয়লাস হিল্লোলেৰে, সতী-জয়মতীৰ নিষ্ঠাৰ, ত্যাগৰ আৰু আত্মদানৰ স্বৰ্গীয় বিভাৰে অসমৰ আকাশ-অৱনী পোহৰাই তুলিলে, দেশে-বিদেশে, চহৰে-নগৰে জয়াৰে (অসমীয়ে) কিবীটি বোৱাই নিয়াৰ বাবে অসমৰ শিল্পীসকলক দীক্ষা দান কৰিলে। সেয়ে জ্যোতিপ্ৰসাদ নতুন অসমৰ সকলো শিল্পীৰেই মন্ত্ৰদাতা গুৰু, অসমীয়া স্নকুমাৰ শিল্পৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠাতা।

* * *

“সুৱনী আকাশ ফুলাম তৰাৰে লৰাতকৈও লৰা,
পুৰণি পৃথিৱী ফুটুকি ফুলেৰে তাতোকৈও যে চৰা।
কোটিকলীয়া নাহৰ জোপাই পেলায় কোমল কলি।”

—জয়মতী কথাছবি

প্ৰতি অসমীয়াৰ ঘৰে ঘৰে সংস্কৃতিৰ চাকি জ্বলি উঠক—এই আছিল শিল্পী জ্যোতিপ্ৰসাদৰ আশা; প্ৰত্যেক অসমীয়া আৰু ভাৰতবাসীয়ে নিৰ্ভীক স্বাধীন অন্তৰৰ সমুজ্বল গৰিমাৰে আত্ম-প্ৰতিষ্ঠা হৈ মনুষ্যত্বৰ বিজয় ঘোষণা কৰক—এয়ে আছিল মুক্তি সৈনিক ন’-জোৱান জ্যোতি-ককাইদেউৰ প্ৰাণৰ কাকুতি। কিন্তু সঁচাকৈয়ে এদিন জনতাৰ জীৱনত, আধুনিক শিক্ষা-সংস্কৃতিৰপৰা অনেক নিলগত থকা গাৱলীয়া অসমীয়া ডেকা-গাভৰুৰ অন্তৰত মুক্তি সাধনাৰ সোণালী কিৰণ জকমকাই উঠিব—এই কথা কবিয়ে দ্বিধাহীনভাবে বিশ্বাস কৰিব পাৰিছিল জানো? কিন্তু তাৰেই স্পষ্ট পৰিচয় পালে জ্যোতিপ্ৰসাদে ’৪২ৰ গণ-আন্দোলনত জনতাৰ ব্যাপক জাগৰণৰ ভিতৰেদি, গাৱলীয়া ডেকা-গাভৰু

বুকুৰ তেজেৰে দেশ-জননীৰ চৰণ ধুওৱা দেখি। ই জ্যোতিপ্ৰসাদৰ দৃষ্টিত এখন নতুন ভাৰত, নতুন অসম মুকলি কৰি দিলে, জন-জীৱনৰ নতুন সূৰ্য্যকিৰণত জ্যোতিস্নান কৰি কবিয়ে গণমুক্তিৰ নতুন দীক্ষা গ্ৰহণ কৰিলে।

“আজি জনতাৰ নৱীন চেতনা পৃথিৱী বিয়পি জাগে,
সেই পোহৰত জগতৰ জনে নতুন জীৱন মাগে।
সেই চেতনাৰ সংঘাত লাগি ভাঙিছে শতাব্দীৰ
ছদ্মভাৱ যত দুৰ্ভেদ্য প্ৰাচীৰ।

জন-চেতনাৰ স্পৰ্শত জাগে ব্যথা বেদনাৰ গান
জাগে দুৰ্জয় অজয় শক্তি সংস্কৃতি স্মহান...।”
“...গাৱঁৰ লৰাই মুক্তি যুজৰ অগ্নি জ্বলালি
গাৱঁৰ জীয়াবীয়ে বুকুৰ তেজেৰে স্বাধীনতাৰ চৰণ ধুৱালি...।”

“আজি জনতাৰ দুৱাৰে দুৱাৰে নতুন মন্ত্ৰ মাতি
ফুৰে চিৰ সুন্দৰ
সেইহে জনতা জাগি আলোকমুখী হৈ
গায় গান মহা জীৱনৰ।”

“জীৱনত যদি জ্বলা নাই তোৰ নবীন অগ্নিশিখা
জনতাৰ যদি কপালত তই এতিয়াও দেখা নাই
অৰুণৰ সেই জ্বলন্ত হাঁহিৰে প্ৰদীপ্ত ভাগ্য লিখা
প্ৰগতি বাটৰ বাটৰুৱা বুলি কৈ নুফুৰিবি তই...”

“মোৰ যে জীৱনে বেজাৰৰ ফাকু খেলে,
মোৰ যে জীৱনে বেদনাৰ পাহি মেলে,
মোৰ যে গানে হৃদয়ে হৃদয়ে আনন্দ হৈ ফুলে
মোৰ যে স্নৰে কত দুঃখিতৰ চকু পানী হৈ জ্বলে...”

...“কোনে ক’লে তোক এবাৰো লিখনী বুকুৰ
তেজেৰে ছবি আঁকিবলৈ
মই লোৱা নাই তুলি
কোনে কলে তোক মোৰ কপালত নাই সনা বুলি
জন চৰণৰ ধূলি?”

“...জনতাৰ কপালৰ আন্ধাৰ ভাগ্য লিখা
পোহৰেৰে ধুই মই, ভুবন বিজয়ী লিখনীৰে
মহা জীৱনৰ এক মহা ভাগ্য লিখা
অঙ্কিত কৰি থৈ যাওঁ...”

“জনতা তোৰ পোহৰ পৰা মনত
আজি আগবাঢ়িবৰ অগ্নিষ্কণ্ডত
জাগিলে মোৰ গান, তই পাতিছ কাণ
তোৰ ত্ৰাণ আহিছে, মান আহিছে, বাণ আহিছে
নৱীন প্ৰাণৰ অমোঘ অগ্নি-বাণ

আজি আগ বাঢ়িবৰ অগ্নিষ্কণ্ডত জাগিলে মোৰ গান।”

পোহৰ-বলীয়া কবিয়ে এই নতুন আলোকৰ দীপালীৰ মাজলৈ
আপোন পাহৰা হৈ আগবাঢ়ি গ’ল—আশঙ্কিত চিন্তে, অবিচলিত
নিষ্ঠাবে; থমকি ববলৈ আহিবি নহ’ল বিগত দিনৰ সংগ্ৰাম সঙ্গী-
সকলৰ সতে, সচেতন হৈ দেখা পালে জনতাৰ মাজত তেওঁ অকলে
পুৰণি সহকৰ্মীৰ সঙ্গহীন, অকলশৰীয়া। এফালে দেখিলে—

“শত শতাব্দীৰ আন্ধাৰ আঁতৰি যায়
আজি জনতাই অকণ আলোক পায়
মহা জনতাই মহাশক্তিৰ মহা সন্ধান পাই
বুকুত বান্ধিলে চক্ৰবৰ্তী শত সম্ৰাটৰ
বিশ্ব বিয়পা নৱ অৰ্জুনৰ
পৃথিবীৰ এই প্ৰদক্ষিণৰ স্বপ্ননোদিত আত্মনিহিত বল।”

আৰু আনফালে দেখিলে দেশৰ ভিতৰত ভণ্ডামি, শঠতা,
স্বার্থপৰতা, দেখিলে জনতাক ভুঁড়া ছল-চাতুৰি, স্বয়ংসিদ্ধ নেতাগিৰিৰ
সুবিধাবাদৰ অতপালি। মোহ-ভঙ্গ হৈ ৰোষত কবিয়ে সাবধান
বাণী শুনাতে—

“সুবিধাবাদীৰ দল, তোৰ মিছা হব কৌশল।
বাইজৰ তই সেৱা চুৰি কৰি বঢ়াব খুজিছ বল।
জনতাক ভুঁড়া ছল-চাতুৰীৰ, আলাসতে গজা কোৱা ভাতুৰীৰ
স্বৰূপ ওলাই গ’ল।
হেৰ স্বার্থ ক্ষমতা অর্থ লুভীয়া অন্ধ
মই জানো তই জনসেৱকৰ মুখা পিন্ধ
যি ত্যাগ কৰিলে তিনি গুণ লাভ পাৰ
আগ ছৰাৰেদি তাকে কৰি তই
পাছ ছৰাৰেদি মদে ভাতে ভোজ খাৰ।”

অভাৱনীয় বিশ্বাসঘাতকতাত, মহা আদৰ্শৰ উজ্জল আলোক
এইদৰে আন্ধাৰে আৱৰি আহিব ধৰা দেখাত সবলচিতীয়া কোমল
প্ৰাণৰ কবিৰ হিয়া ভগা অশ্রুজল নিজৰা ধাৰেৰে বৈ যায়—

“শিল্পীৰ এই সবল মনৰ,
শিল্পীৰ এই কোমল প্ৰাণৰ, বিমল গানৰ
কি বুজিবি কিয় ওলায় নিৰ্মম, অশ্রুজল?
অভিমান তোৰ মিছাকৈয়ে বুলি তোৰ লগ নাই
তোৰ চুবুৰীৰ মলি বিচৰাই তোৰ গানৰ নেপালে মোৰ
ঘৰৰ পৰৰ কুকুৰে কামুৰি তেজ উলিয়ালে তোৰ
সেইহে ভাবিছা পৃথিবীখনৰে কোনো তোৰ লগ নাই।
কোনে কয় তই অকলশৰীয়া
যেয়ে বুলিছে বোলক বলিয়া
পোহৰ বিচৰা কোঁটি আঁতুৰে তোক ৰিঙিয়াই মাতে।

অকলশৰীয়া বুলি কোনে ক'লে?

মিছাকৈয়ে মুকুতাৰ ধাৰে ব'লে চকুলো তোৰ—

পোহৰা বিচৰা প্ৰাণৰ বৰাগী মোৰ।”

কিন্তু সুকোমল কবি-হৃদয় অতীতৰ বহু বছৰৰ সুখে দুখে, আনন্দে গানে, সম্পদৰ জোনালীত আৰু দুৰ্যোগৰ অমানিশাত, জাতীয় যুদ্ধৰ জয়-পৰাজয়ৰ বিপদ বন্ধুৰ মুক্তিপথৰ নিত্য সহচৰ ‘ভূতপূৰ্ব’ বন্ধু হৃদয়ৰ লগত আত্মাৰ মিলন সূত্ৰ ছিগি যোৱাৰ নিদাকণ আঘাতৰ মৰ্মদাহ সহিব কেনেকৈ? সেয়ে কি দাৰুণ দুঃখদাহত জ্বলি যোৱা অন্তৰৰ গানৰ শলিতা জ্বলাই ৰূপকোঁৱৰৰ জীৱন বন্তি অকালতে শূন্যত বিলীন হৈ গ'ল! আৰু ৰাখি গ'ল চিৰজীৱনৰ প্ৰিয়জনৰ প্ৰতি আপোন অন্তৰৰ অগ্নান প্ৰেমৰ চিৰ-উজ্জল স্বীকৃতি—

“জানো জানো জানো বন্ধু

মোৰ সকলো গানৰ সকলো আলাপন

মোৰ সকলো মূৰৰ সকলো বিলাপন

ছন্দৰ মোৰ বিবহ নিশাৰ আকুল উদ্‌যাপন,

সকলো এদিন সকলো হব তোতেই সমাপন।

চিৰ আন্ধাৰে আঁতৰি যোৱা কোনোবা অকণ পুৱা

ফেনে-ফোটোকাৰে উতলি উঠিব, জিনিব আলোক ছায়া

মোৰ চিৰজীৱনৰ সকলো ভাল পোৱা।

বিশ্ব বিয়পা ৰামধেনু হৈ

ফুলিব মোৰ, জ্বলিব মোৰ মন।”

আধুনিক অসমীয়া কবিতা

আজি কিছুদিন ধৰি আধুনিক অসমীয়া কবিতা সম্বন্ধে নানা ৰকম আলোচনা হব ধৰিছে। এইটো আমাৰ সাহিত্যৰ স্বাস্থ্যৰ লক্ষণ। অৱশ্যে আজিকালি বহুত ডেকা কবিৰ কবিতাই কাব্য-মোদীসকলৰ মনত নানা খেলিমেলি লগাইছে। বিশেষকৈ যি সকলে কাব্যত ছন্দ, অলঙ্কাৰ, লয় আৰু সঙ্গীতধৰ্মী শব্দ-যোজনাৰ ভিতৰেদি সুন্দৰৰ অনুভূতিৰ প্ৰকাশ বিচাৰে তেওঁলোকে এইবোৰ কবিতা দেখি ক্ৰোধান্বিত হৈ পৰিছে। আনফালে কিছুমানে ইবোৰ কবিতাত ‘বাস্তবতা’ বুদ্ধিৰ চাকচিক্য, ৰীতি-হীনতা, ছন্দ লয় আদিৰ বৰ্জিত ৰূপ দেখি মতলীয়া হৈছে। আৰু আন কিছুমানে আধুনিক কবিতাৰ বোধি-প্ৰাধান্য আৰু বাস্তৱমুখীতা দেখি যদিও আনন্দিত হৈছে, তথাপি সিবোৰত ছন্দ লয় আদিৰ মোহিনী ৰূপ নেদেখি বেয়া পাইছে। আৰু এটা দল আছে যিবোৰে এই কবিতাবোৰত জীৱন্ত বলিষ্ঠ বাস্তৱ জীৱনৰ সৃজনীময়ী ছবি নেদেখি আত্মকেন্দ্ৰিক জীৱন-বিমুখ মানসিকতাৰ আক্ৰমণ আৰু বিভ্ৰান্তিৰ ট্ৰেজেডি দেখিছে।

এইটো কথা ঠিক যে আজিৰ বহুবোৰ কবিতাকেই সাধাৰণ পঢ়ুৱৈ সমাজে একো বুজি নাপায়, আনকি বিদ্বান পণ্ডিতবোৰেও বুজি নাপায়। এইটো কবিতাৰ স্বাস্থ্যৰ লক্ষণ নহয়। কাব্যৰ প্ৰধান লক্ষণ অনুভূতিৰ সাধাৰণীকৰণ অৰ্থাৎ কবিৰ অনুভূতিক শব্দ আৰু লয়ৰ সন্ধেতেৰে পাঠকৰ অন্তৰত জগাই তোলা। যদি কোনো কবিয়ে কবিতাৰ ভিতৰেদি নিজৰ অনুভূতি-শীল অন্তৰ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে তেন্তে তেওঁ কবি নহয় আৰু

তেওঁৰ লিখাবোৰ কবিতা নহয়। কবিতা জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰপৰা কবিতাৰ অন্তৰ্ভূত জন্ম উঠা অনুভূতিৰ প্ৰতিধ্বনি হ'ব লাগে। জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰপৰা কবিতাৰ জন্ম নহলে সি কেৱল শব্দৰ মেৰপাক হৈ পৰে, তাত নানা বহিৰাঙ্গন থাকিব পাৰে, নানা বিচ্ছিন্ন কল্পনাৰ 'কাবসাজি' থাকিব পাৰে; কিন্তু তাত কবিতাৰ প্ৰাণটোৱেই নাথাকে।

কিন্তু এটা কথা মন কৰিব লাগিব যে জীৱনত অভিজ্ঞতাৰ বৰ্ণনাই কবিতা হ'ব নোৱাৰে। কবিতাৰ ভিতৰত সেই অভিজ্ঞতাৰ মূল্যবোধ থাকিব লাগিব। জীৱনৰ আকাঙ্ক্ষা, মহত্ববোধ, সাধনা আৰু বিকাশৰ প্ৰেৰণাৰ দৃষ্টিৰপৰা সেইবোৰ বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ মূল্যায়ন থাকিব লাগিব; এই মূল্যায়নেহে, অভিজ্ঞতাৰ এই ধৰণৰ বাচনিয়েহে অনুভূতিক আলোড়িত কৰিব পাৰে; জীৱনৰ এই মূল্যায়নেই হৈছে জীৱনৰ কাব্যিক সমালোচনা যাক Mathew Arnold-এ Criticism of Life বুলি কৈছে। কবিতাৰ বাস্তৱতা মানে যদি কেৱল বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ তালিকাকহে বুজায়, তেন্তে তাক হয়তো মনোবিজ্ঞানৰ বা সমাজবিজ্ঞানৰ সমল বুলিব পাৰি, কিন্তু কবিতা বুলিব নোৱাৰি। বাস্তৱতাৰ নামত বহুতে অভিজ্ঞতাৰ মূল্যবোধটোকে পাহৰি যায় আৰু বহুত আধুনিক কবিবোৰ জীৱনৰ মূল্যবোধ সম্বন্ধে কোনো স্পষ্ট ধাৰণা নাই। ইয়াৰ অভাৱত কবিতাত লয় নাই, আবেগৰ সমন্বয় নাই।

গতিকে মূল্যায়ন বিহীন অভিজ্ঞতাৰ বাস্তৱতাই কবিতাৰ বিষয়-বস্তু হ'ব নোৱাৰে। যদি সেয়ে হ'লহেঁতেন, তেন্তে সমাজ-জীৱনৰ আৰু ব্যক্তি-জীৱনৰো বহুত অভিজ্ঞতাই দৈনিক খবৰৰ কাগজত ওলাই থাকে দেখি খবৰৰ কাগজো কবিতা হ'লহেঁতেন। সেই বাস্তৱতাই মানৱ হৃদয়ত কি ধৰণৰ সংবেদন জগাইছে আৰু সেই সংবেদনৰ প্ৰতি কবিতাৰ অন্তৰে কি প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিছে তাৰ ওপৰতেহে কবিতা নিৰ্ভৰ কৰে। মানুহৰ অন্তৰ আৰু ইন্দ্ৰিয়ই

অভিজ্ঞতাৰ কেবল নিষ্ক্ৰিয় দৰ্শক নহয়। মানৱ চেতনাৰ কিছুমান দাবী বা প্ৰয়োজন আছে আৰু সেইবোৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতহে চেতনাই অভিজ্ঞতাৰ মূল্য নিৰ্ণয় কৰে আৰু তাৰ ভিত্তিতহে অন্তৰত নানা অনুভূতিৰ মূৰ্ছনা উঠে। বাস্তৱতাক কবিয়ে কেবল বাস্তৱতা বুলিয়ে নকয়, তাক নিৰ্মম বা নিষ্ঠুৰ বাস্তৱতা বা অন্য কোনো আবেগময় বিশেষণ দিহে দেখে। কবি-হৃদয়ে নিজৰ ভিতৰত থকা দাবীৰ, প্ৰেৰণাৰ, কল্পনাৰ বা আদৰ্শৰ লগত বাস্তৱক বিজাইহে সেই বিশেষণ দিয়ে। গতিকে কবিতাত বাস্তৱৰ উপৰিও অন্তৰ-বাস্তৱিত কোনো আদৰ্শৰ বা জীৱনৰ মহত্ববোধৰ প্ৰেৰণা, সঙ্কেত বা পটভূমি থাকে। কবি-হৃদয়ত এই জীৱনৰ মূল্যবোধৰ পটভূমিয়েই কবিতাৰ মূল্য নিৰ্ণয় কৰে।

জীৱনৰ বিশেষ মূল্যবোধ যুগে যুগে সলনি হৈ থাকে আৰু লগে লগে কবিতাৰো গতি পৰিবৰ্তন হয়। তাৰ উপৰি একেটা যুগৰ ভিতৰতে সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ মানুহৰ মূল্যবোধ ভিন্ ভিন্ হয় আৰু কবিতাৰ ভিতৰত সেইবোৰৰ প্ৰকাশ হলে তাৰো শ্ৰেণীভেদ হয়।

প্ৰশ্ন হৈছে, জীৱনৰ মূল্যবোধ আহে ক'ৰপৰা? পশু-জীৱনতো অভিজ্ঞতা আছে, জৈবিক দাবীও আছে; কিন্তু মূল্যবোধ নাই। মানুহৰ জীৱনত মূল্যবোধ আছে, কাৰণ জীয়াই থকাৰ যি সৰ্ব-প্ৰথম জৈবিক দাবী সেইটো পূৰণ কৰিবলৈ মানুহে প্ৰকৃতিৰ লগত সচেতনভাৱে যুদ্ধ কৰি প্ৰকৃতিৰ নানা পৰিবৰ্তন সাধন কৰি জীয়াই থকাৰ উপযোগী কৰি ল'ব লগা হয়; তাৰ বাবে ব্যক্তিগত ভাবে সংগ্ৰাম কৰিলেই নহয়; সামাজিকভাৱে ঐক্যবদ্ধ হৈ এটি লক্ষ্য সন্মুখত বাখি সামূহিক অভিজ্ঞতাৰ সমন্বয় কৰি (জ্ঞান-বিজ্ঞানাদি) প্ৰকৃতিৰ ৰূপান্তৰ ঘটাব লগা হয়। যি কাজে, যি অভিজ্ঞতাই তাত সহায় কৰে সেইটোক মানুহে মূল্য দিয়ে, আৰু যি প্ৰবৃত্তি, কাজ বা অভিজ্ঞতাই তাত বাধা দিয়ে

সেইটোক বেয়া পায়। এই দৰেই মানৱ হৃদয়ৰ অভিজ্ঞতাৰ মূল্যাক্ষন হয়। ব্যাপক সমাজ-জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰপৰাহে আৰু বৃহত্তৰ সামাজিক অনুভূতিৰপৰাহে জীৱনৰ আৰু জগতৰ মূল মূল্যবোধৰ জন্ম হয়। অৱশ্যে জীয়াই থকাৰ স্বার্থৰ দ্বাৰাহে এই মূল্যবোধ অনুপ্রাণিত, কিন্তু সেই স্বার্থ সামূহিক স্বার্থ, ব্যক্তিগত স্বার্থপৰা প্ৰবৃত্তিৰ খামখেয়ালী নহয়। গতিকে সামাজিক অনুভূতি-বিহীন একান্তভাবে ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক স্বার্থপৰ মানুহ কেতিয়াও কবি হ'ব নোৱাৰে।

প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ সংগ্ৰামৰ ক্ষেত্ৰত নানা জয়-পৰাজয়, উত্থান-পতন আছে আৰু কবিতাত স্বাভাবিকতে তাৰ প্ৰকাশ হয়। সেই সংগ্ৰাম কবিলৈ মানুহৰ বুকুত প্ৰেৰণা আছে আৰু জীৱনৰ তাগিদত সেই প্ৰেৰণা মানুহে নানা ভাৱে জগাই তুলিবৰ প্ৰয়াস কৰে—ইয়াৰ ফলত উদ্ভৱ হয় সৃষ্টি-ধৰ্মী প্ৰাণময়ী সুকুমাৰ কলাৰ। আকৌ কেতিয়াবা সংগ্ৰামৰ বিভিন্নতা দেখি, মানুহৰ শক্তিৰ কুদ্ৰতা দেখি মানুহ ভীত হয়, নিৰাশ হয়, জিৰণি বিচাৰে, অতীতলৈ ফিৰি যাব বিচাৰে আৰু তাৰ ফলত সৃষ্টি হয় নিৰাশাবাদী, পলায়নবাদী, প্ৰাণহীন কবিতা আৰু কলা; আকৌ কেতিয়াবা সেই সংগ্ৰামত অতিষ্ঠ হৈ সংগ্ৰামবিহীন চিৰশুখ চিৰশান্তিময় কোনো কল্পলোকৰ কল্পনা কৰে আৰু তাৰ ফলত সৃষ্টি হয় ভাব-বিলাসী কল্পনাবিলাসী অবাস্তৱ কবিতা আৰু কলা।

প্ৰকৃতিৰ পটভূমিত মানৱ সমাজৰ এই নিবিড় যোগসূত্ৰৰ দ্বাৰা প্ৰত্যেক মানুহৰ অন্তৰৰ গভীৰত এটা মূল সামূহিক অভিজ্ঞতা বৰ্ণিত হয়—যাৰ ফলত মানুহৰ অন্তৰে গাঢ়তম যোগাযোগ স্থাপিত হয়—যাৰ ফলত ব্যক্তি-জীৱনৰ গভীৰতম উপলব্ধিয়ে সামূহিক অভিজ্ঞতাৰ লগত এক হৈ থাকে, সি উপলব্ধিত ব্যক্তি আৰু সংগ্ৰামী সমাজৰ একাত্মতা থাকে, কোনো বিৰোধ নাথাকে। যেতিয়া সংগ্ৰাম অতি ব্যাপক আৰু বিৰামহীন হয়, তেতিয়া

ব্যক্তি-জীৱনৰ স্বতন্ত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ সুবিধা নাথাকে; আৰু সেয়ে অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকাশ সামূহিক হয়। সমাজৰ আদিম অৱস্থাত সংগ্ৰামত আহৰি নাছিল, গতিকে সেই সমাজৰ কলাও সামূহিক আছিল। সমাজ যেতিয়া সংগ্ৰামত ক্ৰমে ক্ৰমে জয়ী হৈ সভ্যতাৰ পথত আগবাঢ়ে, তেতিয়া মানুহে সংগ্ৰামৰ ফলক সম্পত্তিৰ ৰূপায়িত কৰি সেই সম্পত্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সংগ্ৰামৰপৰা আহৰি ল'ব লগা হয়। তেতিয়া মানুহৰ আনন্দ কৰা সময় আহে, বিলাস কৰা সময় আহে, সম্পত্তিক কেন্দ্ৰ কৰি ব্যক্তি-জীৱনৰ ভিন্ ভিন্ অভিজ্ঞতা দেখা দিয়ে। কাব্য-কলাতো সেই অনুভূতিৰ প্ৰকাশ হয়। সম্পত্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি প্ৰকৃতিৰ লগত মূলগত সংগ্ৰামৰপৰা বিচ্ছিন্ন হৈ পৰিলে, জীৱনৰ দৰ্শন বা মূল্যবোধো বদলি যায়। এই ধৰণৰ জীৱন দৰ্শন ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাক ভিত্তি কৰি ভিন্ ভিন্ হয়; কিন্তু মূলত সেইবোৰ জীৱন দৰ্শনৰ স্বৰূপ এক, অৰ্থাৎ সংগ্ৰামী জীৱনৰ মূল্য অস্বীকাৰ, ভাব-জগতৰ এক স্থিতিশীল, সুখমতন্ত্ৰৰ ধাৰণা ইত্যাদি। কিন্তু মূলগত যি সংগ্ৰাম আৰু সংগ্ৰামী জীৱন, তাৰ দৰ্শন আৰু মূল্যবোধ সদায় এক—যি সামূহিক কৰ্ম প্ৰেৰণামূলক, আশাবাদী, সৃষ্টিধৰ্মী, গতিশীল, বাস্তৱমুখী অথচ লক্ষ্য প্ৰয়াসী আৰু সেই পৰিমাণে কল্পনাশ্ৰয়ী। প্ৰকৃত প্ৰগতিশীল জীৱন্ত কবিতাৰ স্বৰূপ এনেকুৱা।

প্ৰকৃতিক জয় কৰি মানুহে ক্ৰমে সম্পত্তি সঞ্চয় কৰিছে; সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য গঢ়িছে, লগে লগে সেইবোৰ উপভোগ্য কৰিছে আৰু তাৰ দলৰ নতুন নতুন ৰচিবোধে দেখা দিছে, বিলাস দেখা দিছে, আকৌ আন হাতে সেই সঞ্চয় আৰু সেই ঐতিহ্যসমূহৰ দ্বাৰা অভিজ্ঞতাক প্ৰকৃতিৰ লগত চলা সংগ্ৰামত প্ৰয়োগ কৰিছে। ইতিহাসৰ বিবৰ্তনত দেখা যায় যে সংগ্ৰামৰ ফলত যি সম্পত্তি সৃষ্টি হয়, যি সংস্কৃতি বৰ্ণিত হয়, সি সমাজৰ কিছুসংখ্যক মানুহৰ হে ৰখায় হৈ থাকে, সমাজৰ আনবোৰ মানুহে (যিবোৰ

সংগ্ৰামত প্ৰত্যেকভাৱে লিপ্ত থাকিব লগা হয়) সেইবোৰৰপৰা বঞ্চিত হয় তেনে নহয়। অকল যে উপভোগৰপৰাই বঞ্চিত হয় তেনে নহয়; সেই সাংস্কৃতিক আৰু বৈজ্ঞানিক অভিজ্ঞতাক সংগ্ৰামত প্ৰয়োগ কৰাৰপৰাও বঞ্চিত হৈ থাকে। তাৰ ফলত সংগ্ৰাম পুৰণি ধৰণে চলি থাকে, সমাজ-জীৱনত এটা স্থিতিশীল-তাই দেখা দিয়ে আৰু ক্ৰমে ক্ৰমে সমাজৰ সৃষ্টিশীলতা কমি আহে। তেতিয়া সেই সমাজ আৰু সভ্যতা ছটা পৰিণতিৰ সম্ভাৱনাৰ সন্মুখীন হয়। হয়তো সমাজৰ সংৰক্ষণশীল স্থিতিস্থাপক গাঠনি অতি কঠিন হোৱা বাবে, তাৰ গতিশীল আৰু সৃষ্টিমুখী শক্তি-সমূহে কদ্ধপ্ৰাণ হৈ যোৱাত, সময়ৰ লগত খোজ মিলাব নোৱাৰি সেই সভ্যতা ধ্বংস হৈ যায়। নাইবা সংগ্ৰামৰ গতিশীল বেগত আগৰ ব্যৱস্থা ভাগি যায়, নতুন সংগ্ৰামৰ পটভূমিত নৱজীৱনৰ পোহৰ পৰে। কবিতাত সেয়ে প্ৰতিফলিত হয়, আদৰ্শ আৰু সৃষ্টিৰ কল্পনাৰ প্ৰেৰণা দেখা দিয়ে সহানুভূতিৰ নতুন উজ্জল জীৱনৰ প্ৰতি নতুন মমতা, বিশ্বৰ প্ৰতি নতুন বিশ্বাস, মানৱ শক্তিৰ ওপৰত নতুন বিশ্বাস, এইবোৰ হয় সমাজৰ বিপ্লৱোত্তৰ কবিতাৰ চিন। কিন্তু সামাজিক বিপ্লৱৰ আগ সময়ত, নতুন সৃষ্টিৰ শক্তি জয়ী হোৱাৰ আগতে, নৱজীৱনৰ কল্পনা কাব্যত প্ৰতিফলিত হয় আৰু যিবোৰ বাস্তৱ অৱস্থাই নতুন মুক্তিৰ পথ কদ্ধ কৰি ৰাখিছে সেইবোৰৰ প্ৰতি তীব্ৰ ঘৃণা আৰু সেইবোৰৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম। প্ৰেৰণা তাত ফুটি উঠে আৰু বাস্তৱ কবলত সেই প্ৰেৰণা কাৰাকদ্ধ হৈ থকা গতিকে নৱজীৱনৰ সাধনাৰ মহিমাময় অথচ বিয়োগান্ত ছবি প্ৰকাশ পায়। মুক্তিকামী সামূহিক জীৱনৰ যি গভীৰতম প্ৰেৰণা, তাৰ বক্তব্যী বিয়োগান্ত ৰূপ দেখি সমাজ সংঘাতৰ দোমোজাত থকা সকলে বহুক্ষেত্ৰত জীৱনৰ বাস্তৱতাৰপৰা আঁতৰি গৈ আত্মবতীৰ সপোন কাৰাগাৰত সোমাই সেই সংঘাতক পাহৰিব খোজে, নাইবা সমাজ জীৱনৰ কদৰ্য্য বাস্তৱৰ প্ৰতি বিৰক্ত হৈ

জীৱন সম্বন্ধে নিবাস হৈ চাৰিওফালে কেবল হতাশাৰ, মৃত্যুৰ, কলুষতাৰ, ক্ষুদ্ৰতাৰ আৰু নগ্নতাৰ ছবিহে দেখে আৰু কবিতাৰ মাজেৰে তাকেই প্ৰকাশ কৰে; তেওঁলোক সমাজৰ নৱসৃষ্টিৰ শক্তিক দেখা নাপায়; পালেও তাৰ ভিতৰত কেবল ধ্বংস, কেবল খেলিমেলিহে দেখে, 'কিহবাৰ অবাঞ্ছিত ভ্ৰাণ' পাই নাক কোচায়। এওঁলোকে সমাজৰ স্থিতিশীল সম্পত্তি আৰু সংস্কৃতিৰ স্বাদ কিছু পৰিমাণে পোৱাৰ বাবে তাৰ জৰিয়তে লাভ কৰা ব্যক্তিগত সুকীয়া কচিবোধ আৰু কল্পনাৰ জৰিয়তে সমাজক দেখে আৰু সামূহিক সৃষ্টিশীল বাস্তৱ প্ৰেৰণাৰ লগত তাৰ মিল নোহোৱা বাবে মানৱতাৰ মুক্তিৰ বাস্তৱ সংগ্ৰামক বিকৃতভাৱে চায় আৰু নিজৰ কাল্পনিক আদৰ্শৰ সপোন খেদি 'নাট্য মঞ্চে ব্যঙ্গ কৰি বীৰ সাজি', 'নিৰ্দ্ধৰ্মৰ স্বাচ্ছন্দ্য উত্তেজনা' আৰু অবাস্তৱ হৃদয়ানুভূতি প্ৰকাশ কৰে, নাইবা পুৰণি দিনৰ মনে গঢ়া পূৰ্ণতাৰ কথা স্মৰি বাস্তৱৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰে সেইদিন ফিৰাই অনাৰ আশাত।

আজিৰ অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত এই দৃষ্টিৰ পৰাহে প্ৰকৃত-ভাৱে বিচাৰ কৰিব পাৰি। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ ভিতৰেদি আমাৰ জাতীয় জীৱনত নানা হুৰ্যোগ দেখা দিয়াত আৰু বিশেষকৈ বিয়াল্লিশৰ মুক্তি সংগ্ৰামৰ বিয়োগান্ত পৰিণতিত আগৰ দশকত প্ৰকাশ পোৱা জীৱনৰ বোমান্টিক সপোন ভাগি গ'ল। বাস্তৱ জীৱনৰ কদৰ্য্যতাই কবি-প্ৰাণত গভীৰ বেদনা জগাই তুলিলেও মুক্তি সংগ্ৰামৰ বিয়োগান্ত অভিজ্ঞতাই সেই সময়ৰ কবিতাত এটা বিষাদৰ আৰু হতাশাৰো ছবি আঁকি দিলে। তাৰ ভিতৰেদি অৱশ্যে কল্পনাত এটা নৱজীৱনৰ সপোন খেলিছিল; কিন্তু সি আছিল মনে গঢ়া। ৩/অমূল্য বৰুৱাৰ কবিতা আছিল সেই সময়ৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকৃত প্ৰতিনিধিমূলক চিত্ৰন। তেওঁৰ 'বেশ্যা' কবিতাত মহাসমৰৰ আঘাতত বিলাসী শ্ৰেণীৰ অধঃপতন নৈতিক জীৱনৰ কদৰ্য্য ছবি ফুটি উঠিছিল। তেওঁৰ আন এটা কবিতাত মুক্তিকামী

সৃষ্টিধৰ্মী প্ৰাণৰ কৰুণ ছবি ফুটি উঠিছিল। 'কবিতাৰ নামটো পাহৰিলো, মনত পৰা ছটামান লাইনকে তুলি দিওঁ—

“মই যাওঁ পৃথিবীৰ মাটিৰ মানুহ
মাটিয়েদি খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি
বাস্তবৰ বিকৃত বিপদে ঢকা মোৰ প্ৰতিকৃতি
সেই অন্ধকাৰ বাটটোত অকলে অকলে
শ্ৰান্তিহীন, ক্লান্তিহীন
মহাসমৰৰ দাবানলে পোৰা
পৃথিবীৰ শ্মশানত
ভয়লগা স্পিৰিটৰ দৰে;
শক্তিৰ কঁপনি উঠে অন্তৰৰ আঁহে আঁহে,
বিদ্ৰোহ অগনি জ্বলি চকুৰ শিখাত,
বিদগ্ধ বিশ্বস্ত স্তপত মোৰ
নতুন সৃষ্টিৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ অটল বিশ্বাস থাপি
ভাবৰ বুকুত
মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে গুৰি কৰি
লক্ষ লক্ষ শতাব্দীৰ So-called সভ্যতাৰ বিলাস
বিভৰ।”

সেই সময়ত হেম বৰুৱাৰ কবিতাত তীব্ৰ শ্ৰেণী-বিদ্বেষ প্ৰকাশ পায়; কিন্তু তাত আছে সমাজৰ ওপৰ শ্ৰেণীৰ প্ৰতি আক্ৰোশ, আছে মটৰগাড়ীৱালাৰ বিলাসী জীৱনৰ লগত বাটৰ ধূলি খোৱা 'ছোটলোক'ৰ জীৱনৰ তুলনা। তাত ছোটলোকৰ ব্যক্তিগত ধনী হোৱাৰ কামনা বা ধনী হব নোৱাৰাৰ আক্ৰোশ আছে; কিন্তু ছোটলোকৰ জীৱনৰ গভীৰ মূল্যবোধৰ পৰিচয় নাই। সেয়ে হেম বৰুৱাৰ দৃষ্টি ব্যক্তিকেদ্ৰিক, বোমান্টিক; তাত বঞ্চিতৰ কৰুণা আছে, বঞ্চিতৰ প্ৰতি ঘৃণা আছে; কিন্তু সমাজ মুক্তিৰ বাস্তব সংগ্ৰামৰ ছবি নাই, জীৱনৰ সৃষ্টিশীল সামূহিক শ্ৰেণীৰ আগভাগ

নাই, আছে মনে গঢ়া আদৰ্শৰ সন্ধানত আগবাঢ়িব পৰা কোনো কোনো সোণপাহীৰ সাহচৰ্য্য আৰু সহযোগৰ কামনা। হেম বৰুৱাৰ কবিতাৰ সুৰ আজিও চলি আছে। তেওঁ পুৰণি সমাজৰ মূল্যবোধৰ মোহৰপৰা মুক্ত হব পৰা নাই কাৰণেই জগতত মানব মুক্তিৰ বাস্তব সংগ্ৰামত কেবল কদৰ্য্যতা দেখিছে, মানৱতাৰ গ্লানি আৰু পৰাজয় দেখিছে।

‘জয়ন্তী’ যুগৰ আৰু এজন লেখত লবলগীয়া কবি হৈছে নব বৰুৱা। ‘জয়ন্তী’ত প্ৰকাশিত প্ৰথম কবিতাতেই তেওঁ জীৱনৰ বোমান্টিক কল্পনাৰ বাস্তব-বিমূখীৰ ছবি আঁকিছে:

“আমিতো নেপালো হায় পৃথিবীৰ প্ৰথম যৌৱন
অৰণ্যৰ সেউজী সুৰভি।”

কিন্তু ইয়াতেই ফুটি উঠিছে তেওঁৰ গভীৰ প্ৰাণৰ বোমান্টিক সুৰ। এই সুৰেই তেওঁৰ জীৱনৰ উপলব্ধিৰ ক্ষেত্ৰত এটা বিষাদৰ সুৰ, নিৰাশাৰ সুৰ সানি দিছে। কিন্তু তেওঁৰ জীৱনৰ দৃষ্টি গভীৰ, জীৱনৰ প্ৰতি মমতা আৰু জগতৰ প্ৰতি আত্মীয়তা নিবিড়। অৱশ্যে সমাজৰ সংগ্ৰামী সাধনাৰ লগত প্ৰাণৰ যোগ নথকাৰ কাৰণে জীৱনৰ চাৰিওফালে হতাশাৰ ছবি দেখিছে আৰু বুদ্ধ আৰু উপনিষদৰ বাণীৰ ভিতৰেদি প্ৰাণৰ শাস্তি বিচাৰি গৈছে। সাম্ৰাজ্যবাদী কুট চক্ৰান্তত আৰু ধনিক শ্ৰেণীৰ নেতা-সকলৰ পশ্চাদপসৰণত ভাৰতৰ নৱজাগ্ৰত বিপ্লৱী শ্ৰমিক আৰু ছাত্ৰ-শক্তি বিভ্ৰান্ত আৰু পথচ্যুত হ'ল আৰু সাম্প্ৰদায়িক হত্যাকাণ্ডত জীৱনৰ পাশৰিকতা দেশৰ বুকুত বিয়পি পৰিল। তাৰেই ছবি আৰু তাৰ ফলত কবিৰ অন্তৰত হোৱা দুখ আৰু নিৰাশাৰ অনুভূতি নব বৰুৱাই তেওঁৰ ‘হে অৰণ্য, হে মহানগৰ’ কবিতা পুথিত প্ৰকাশ কৰিছে। লগতে বিপ্লৱী জীৱনৰ বিয়োগান্ত ছবিও তাত আছে।

‘দুপৰৰ এই মৃত্যু নীৰৱ বীভৎসতা
প্ৰাণ গঙ্গাৰ বন্দৰ, ভগীৰথ।’

মৃত্যুপুৰী কলিকতাৰ ভিতৰত প্ৰাণৰ সঁহাৰি থকা খিদিৰপুৰৰ সেই ডক শ্ৰমিকৰ ঘাম-সাগৰত সাঁতুৰি থকা জীৱন, য'ত 'বিয়াল্লিচৰ জোৰাৰতো' 'ন ইতিহাস সৃষ্টি' ন'হল। কিন্তু তাতো ডক শ্ৰমিক ইউনিয়নৰ কৰ্মী বিপ্লৱী হামিদ আছে যিয়ে—

‘হাতত এবোজা প্ৰাচীৰ পত্ৰ
যায় আগুৱাই
তেৰ নম্বৰ গেণ্ডৰ সেই
হামিদ—

তাবতো ভীষণ জিদ্‌।’

এই হামিদৰ জিদ্‌, তাৰ নব জীৱন সৃষ্টিৰ বিপ্লৱী সাধনা, তাৰ আগবাঢ়ি যোৱাৰ সাহসী সংগ্ৰাম, নব বকুৱাৰ গভীৰ দৃষ্টিত দুই লাইনতে সুন্দৰকৈ ফুটি উঠিছে, অথচ তাৰ পৰিণামো বিয়োগান্ত। কাৰণ নিষ্পেষণত, দমনত ‘তাৰ হাড়ো গুলে’। সেই শ্ৰমিক আৰু জাগিবনে?

কবিয়ে নব জীৱনৰ প্ৰাণৰ জোৰাৰৰ ভবিষ্যত ছবি তাত দেখিছে, তাকেই বিজ্ঞপাত্মক স্মৰত কৈছে—

“মৰা চহৰৰ ভঙা বন্দৰ

প্ৰাণ গঙ্গাৰ জোৰাৰে এদিন উটুৱাই লৈ থক—

এই অভিশাপ কিয় দিছা ভগীৰথ।”

অৱশ্যে ‘প্ৰাণ গঙ্গাৰ জোৰাৰ’ সৃষ্টি কৰাৰ সাধনাত কবিৰ কিবা যে কবিৰ লগীয়া আছে তাৰ চেতনা কবিৰ নাই। বৰং সেই জোৰাৰ অহা সময়লৈ প্ৰাণ, দয়া, মৃত্যু আৰু নিহিত স্বাৰ্থৰ মহানগৰী কলিকতাৰ বুকুত অৱণ্যৰ হিংস্ৰ শ্বাপদৰ চকুত জ্বলা মৃত্যু বিতীৰ্ণিকাৰ যি প্ৰতিচ্ছবি তাৰ ত্ৰাসত উজাগৰ বাতিৰ শয়নতলীত ‘মৃত্যু শীতল স্তম্ভৰ নিচুকণি’ ‘চকুৰ পাহিত কঁপে’, জীৱনে বিচাৰে সপোনত হোৱা যৌন উন্মাদনাৰ ভিতৰেদি ক্ষণিক তৃপ্তি, সৃষ্টিৰ কামনা জাগে, প্ৰাণ (libido) জাগে। তাৰ পিচত

আকৌ বীভৎস দিন, প্ৰাণে বিচাৰে বাতি—যৌন উন্মাদনাৰ বাতি আৰু লগতে মৃত্যুৰ অন্ধকাৰ। এই হতাশাৰ ছবি, নব-জীৱনৰ আশ্বাসৰ অৰ্থহীনতাৰ নিৰাশ অনুভূতি কবিৰ প্ৰাণত ফুটিছে।

তথাপিও কবি মনত মাজে মাজে নতুন আশাৰ কঁপনি উঠে, ‘অন্ধ নীল আকাশ’ত উদ্ধাৰ পোহৰত জিলিকি উঠা দেখে দামী কিতাপত (ডাচ কেপিটেল) লিখা থকা পৃথিবী বিয়পি পৰা নতুন খবৰ। এই নতুন খবৰ পুঁজিবাদী দৈনিক কাকতত নাথাকে।

নব বকুৱা অতি কোমল অনুভূতিৰ কবি। তেওঁ সুন্দৰৰ প্ৰয়াসী। কিন্তু সেই সুন্দৰ আজি মাত্ৰ ‘স্বপ্ন সম্ভৱ’, আজি কবিৰ প্ৰাণত তাৰ যি পূজা তাত মাথো ‘ডাইনীকালৰ লীলা’, কবিৰ ছখ তেওঁৰ জন্ম নহ’ল আগত যুগৰ উষাৰ ন ব’দ-কাচলিত। এই সংগ্ৰামত জীৱনৰ বোবা যন্ত্ৰণাৰ মাজত ভাগ্যৰ বঞ্চনা লৈ কবিৰ জীৱন যে হেৰাই যাব, কবিৰ অন্তৰ্ভূত সেই বেদনাৰ মৰ্মভেদী স্মৃতি!

এওঁলোকৰ বাহিৰেও আন বহুতেও কবিতা ছুটা এটাকৈ লিখিছে, তেওঁলোকক সকলোকে কবি হিচাবে বিচাৰ কৰিবৰ সময় হোৱা নাই; অৱশ্যে হৰি বৰকাকতীয়ে ইতিমধ্যে কবি হিচাবে এটা সুকীয়া বৈশিষ্ট্য লৈ ওলাইছে। তেওঁ সঙ্গীতধৰ্মী আৰু অনুভূতিশীল। কিন্তু তেওঁৰ জীৱন-বোধ ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক আৰু সেই হিচাবে উপকৰণ। ফ্ৰয়েডৰ মনস্তত্ত্বৰ মোহত পৰি জীৱনৰ বিকৃত ছবিকে লৈ চাৰিওফালে কেবল লিবিডো আৰু তাৰ সাস্থ্যকৈ প্ৰকাশ হৈ দেখিছে। এওঁ আমাৰ জাতিৰ আৰু সমাজৰ জীৱনৰ গভীৰতম অভিজ্ঞতা আৰু তাৰ বেদনা আৰু মাদকতাৰপৰা সম্পূৰ্ণ বিচ্ছিন্ন। সেই কাৰণে তেওঁৰ কবিতাত জীৱনৰ মূল্যবোধ নাই, ‘সচা আবেগৰ’ বোল নাই। এওঁ কল্পনা বিলাসী।

আধুনিক অসমীয়া কবিসকলৰ জীৱনত নিষ্ঠাৰ অভাব বেছিকৈ ফুটি উঠে এওঁলোকৰ ইংৰাজী কবি ইলিয়ট-প্ৰিয়তাত। ইলিয়টৰ কবিতাত আন যিয়েই থাকক, মানৱ জীৱনৰ সংগ্ৰামী আৰু গতিশীল ধাৰাৰ ছবি নাই, গতিকে তেওঁ বিলাপী কবি। সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে ভাৰতবৰ্ষ আৰু এচিয়া জুৰি যি নতুন গতিশীল চেতনাৰ জাগৰণ আৰু মানৱতাৰ যি নৱ উত্থান, তেওঁৰ সাম্ৰাজ্যবাদৰ মোহগ্ৰস্ত দৃষ্টিত সি ধৰা নপৰে। সেয়ে যি ভাৰতীয় আৰু অসমীয়া কবিয়ে নিজৰ জীৱনৰ গভীৰ উপলব্ধিৰপৰা প্ৰেৰণা পায়, তেওঁ কেতিয়াও ইলিয়টৰ লগত প্ৰাণৰ আত্মীয়তা পাব নোৱাৰে। গতিকে যতেই দেখা যায় যে ইলিয়টৰ স্মৃতি উকি মাৰিছে, তাতেই বুজিব লাগিব যে কবিৰ আন্তৰিকতা আৰু উপলব্ধিৰ ঠাইত—আত্মস্তুৰিতা আৰু অনুকৰণপ্ৰিয়তাই দেখা দিছে।

এইবোৰ হ'ল কবিতাৰ বিষয়-বস্তুৰ কথা। আনফালে আঙ্গিক আৰু প্ৰকাশভঙ্গীৰ ফালৰপৰা চালে দেখা যায়, এওঁলোকৰ বেছি ভাগেই উপলব্ধিৰ প্ৰকাশতকৈ বুদ্ধিৰ কৌশল আৰু চাতুৰীৰ ওপৰত বেছি জোৰ দিয়ে। এওঁলোকে পাঠকৰ অন্তৰৰ লগত যোগ স্থাপন কৰিবৰ চেষ্টা নকৰে। পাঠকৰ প্ৰতি এওঁলোকৰ আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা আৰু সহানুভূতিৰ অভাব। বহুতে পাঠকৰ ওচৰত নতুন নতুন বিদ্ভাৰ (ভালকৈ হজম নোহোৱা) চাকচিক্য দেখুৱাই পাঠকক বিস্মিত আৰু লজ্জিত কৰিব বিচাৰে আৰু পাঠকৰ নিকপায় অবস্থা উপলব্ধি কৰি এটা আত্ম-তৃপ্তিৰ সোৱাদ পায়। ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ এওঁলোকৰ জীৱনত উপলব্ধিৰ আৰু আত্মবিশ্বাসৰ অভাব। এওঁলোকৰ জীৱনৰ প্ৰতি নিষ্ঠাৰ, মানুহৰ ওপৰত বিশ্বাসৰ অভাব। তেওঁলোক ব্যক্তিকেन्द्रিক সীমাবদ্ধ দৃষ্টিত জীৱনৰ যি কুৎসিৎ ৰূপ দেখিছে তাক বলিষ্ঠভাৱে মানি প্ৰকাশ কৰিবলৈ এওঁলোকৰ বুকুত সাহ নাই। যি সত্যদ্রষ্টা কবি, তেওঁ কেতিয়াও জীৱনৰ উপলব্ধিক আন্তৰিকতাৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈ ভয় নকৰে। ব্যৱহাৰিক জীৱনত

অৱশ্যে মানুহে বহুত সময়ত নিজৰ প্ৰাণৰ কথা গোপন ৰাখিও গতানুগতিকতাক মানি চলি যায়। কিন্তু যি প্ৰকৃত কবি তেওঁ ব্যক্তিগত ব্যৱহাৰিক সুবিধাৰ কাৰণে অন্তৰৰ সত্য গোপন নকৰে। অন্ততঃ আমাৰ বহুত কবিৰ গুৰু ইলিয়টৰ সেইখিনি সাহ আছিল। আমাৰ অসমতে ৰোমাণ্টিক কবি গগৈ, দুৱৰা আৰু দেৱ বৰুৱাৰ সেই সাহ আছিল। তেওঁলোকে অন্তৰৰ কথা আন্তৰিকতাৰে প্ৰকাশ কৰোঁতে পাঠকে তেওঁলোকৰ সম্বন্ধে কি ভাবিব সেইটোলৈ দৃষ্টি ৰখা নাছিল। দেৱ বৰুৱাই সেইদিনতে সাহেৰে কব পাৰিছিল—

“আমাৰ কাৰণে সখি আমাৰ কাৰণে কান্দে
গাভৰুৰ ওঠৰ লালিমা।”

“ফুলিছো পছম ছটি ওঠত লগাই ওঠ
মনোৰমা, তুমি আৰু মই।”

আৰু ব্যক্তিকেन्द्रিক decadent জীৱনৰ বিলাপী কবি ইলিয়টৰো নিজৰ দৃষ্ট বাস্তবতাৰ নিৰ্মম আৰু নিৰ্ভয় প্ৰকাশৰ সাহ আছে—
‘Waste Land’ অত তাৰ দৃষ্টান্ত ভূৰি ভূৰি।

যেনে The Five Sermon কবিতাত

“As he guesses

The meal is ended, she is bored and tired
Endeavours to engage her in caresses
Which are still unremoved, of undesired
Flushed and decided, he assaults at once
Exploring hands encounter no defence.”

ভাষা আৰু প্ৰকাশভঙ্গী অতি সাধাৰণ, তাত কোনো ‘কেম’ফ্লেজ’ৰ (এজন সমালোচকৰ ভাষাত) চেষ্টা নাই, পাঠকৰ ওচৰত গোপন কৰিবৰ কোনো কথা নাই, নিজৰ সত্যবাদিতাৰ ওপৰত সাহস আছে। আধুনিক অসমীয়া কবি একমাত্ৰ অমূল্য বৰুৱাৰ এই নিৰ্ভিকতা, সত্যনিষ্ঠা আৰু আত্মবিশ্বাস আছিল। তেওঁৰ ‘বেশা’

কবিতা তাৰ জ্বলন্ত চানেকি। ইলিয়টক বহুখিনি সাৰ্থক ভাবে আপোন কবিতা পাৰিছে নব বৰুৱাই (বাকীবোৰে ইলিয়টৰ বাহ্যিকতাক লৈয়ে এতিয়াও ব্যস্ত)। কিন্তু তেওঁৰো সত্য প্ৰকাশত সাহসিকতাৰ অভাৱৰ কাৰণে, ‘কেম’ফ্লেজ’ দেখা পোওঁ। তেওঁৰ ‘সৰ্বপ্ৰাণ এজাতি’ কবিতাত—যি কবিতাই বহু আধুনিক কবিতা অতি বেচিকৈ প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে তাৰ—

“তাৰ ছন্দ ভঙাৰ গম্বুজ জাগে চহবতলীৰ উজাগৰ জোনাকত,
আছে, সাৰে আছে

আৰু সাৰে আছে কুন্তীৰ উৎকণ্ঠা

জতু ভবনত জুই জ্বলে এই জ্বলে

মমবাতি শিখা নিজা-বিহীন সৃষ্টিৰ জাগৰণ;”

ভঙা লক্ষ্যহীন জীৱনৰ উজাগৰ বাতি কামনা, সজ্জীৱ কল্পনাত জগা যৌন মাদকতাৰ বাস্তৱতাক প্ৰকাশ কৰিবলৈ ইমান ‘কেম’ফ্লেজ’ কিয়? নিশ্চয় এহাতে সমাজৰ প্ৰতি ভয় আৰু আনহাতে আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ।

আমাৰ কবিসকলে কেবল ইংৰাজ কবিতাৰ দৃষ্টিৰে জীৱনক নিবিড়ভাৱে উপলব্ধি কৰাৰ আন্তৰিকতা লৈ আমাৰ সমাজৰ আৰু ব্যক্তি-জীৱনৰ গভীৰতম অভিজ্ঞতাক চিনিবলৈ, তাৰ বেদনা আৰু সম্ভাৱনা উপলব্ধি কৰিবলৈ সাধনা কৰিব লাগিব। পাঠকৰ ওপৰত আস্থা ৰাখি, নিজৰ উপলব্ধি সত্যক সৰলভাৱে, বলিষ্ঠভাৱে পাঠকৰ আগত দাঙি ধৰি পাঠকৰ অন্তৰতো নব-উপলব্ধিৰ শিহৰণ জগাব লাগিব। তেতিয়াহে সি হ’ব প্ৰকৃত বাস্তৱ কবিতা, প্ৰকৃত জীৱনৰ কবিতা, অসমীয়া জাতিৰ প্ৰাণৰ কবিতা।

শেষৰ কথা

নীলিমা দত্ত

‘অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী’ শ্ৰীযুত দীননাথ শৰ্মা সম্পাদিত আৱাহনত ধাৰাবাহিকভাৱে প্ৰকাশিত হৈছিল। এই আলোচনা তেখেতে যি উদ্দেশ্যে আৰম্ভ কৰিছিল তাক সমাপন কৰিব নোৱাৰিলে। অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ সমালোচনা কৰিবলৈ গৈ তেখেতে অসমীয়া কবিতা কাহিনীৰ পাতনিহে মেলিছিল। মই জনাত অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ ওপৰত অলপ বহল আলোচনা কৰাৰ তেখেতৰ ইচ্ছা আছিল, কাৰণ অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ প্ৰতি তেখেতৰ এটা দায়িত্ব আছিল। ‘জয়ন্তী’ৰ ১ম সংখ্যাত তেখেতে ‘নচিকেতা’ নাম লৈ ‘ৰাজপথ’ কবিতাৰে অসমীয়া সাহিত্য জগতত এটি আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰে আৰু তেতিয়াৰেপৰা তেখেতে অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ শ্ৰীবৃদ্ধি কামনা কৰি আহিছিল। কিন্তু পিচলৈ উঠি অহা আধুনিক কবিসকলৰ সৃষ্টি-জগতত উৎপাত (তেখেতৰ মতে) দেখি মনতে তেখেতে কষ্ট পাইছিল আৰু বিৰক্তি অনুভৱ কৰিছিল। নতুন কবিসকলক সমালোচকৰ নিৰ্দেশ দিবৰ মনেৰে ‘আৱাহন’ত ‘অসমীয়া আধুনিক কবিতা’ৰ ওপৰত সমালোচনা তেখেতে শেষ কৰিব নোৱাৰিলে যদিও আধুনিক কবিসকলৰ প্ৰতি তেখেতৰ দৃষ্টি কিছু প্ৰকাশ কৰিবৰ বাবে ‘প্ৰবাহ’ত ওলোৱা তেখেতৰ আন এটি প্ৰবন্ধ ‘অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী’ৰ লগত সংযুক্ত কৰা হ’ল।

জয়ন্তী আৰু আধুনিক কবিতাৰ জন্মকথাৰ লগত তেখেতৰ সম্বন্ধ তলত দিয়া উদ্ধৃতিৰে দেখুওৱা হ’ল।

“অসমীয়া বাতৰি কাকত এখনৰ সম্পাদকীয় প্ৰবন্ধ এটাই আমাৰ সেই সময়ৰ তৰুণ মনত আকস্মিকভাৱে আঘাত কৰে। আৰু তাৰ ফলতে কমলনাৰায়ণজী আৰু মোৰ যুটীয়া সম্পাদনাত ‘জয়ন্তী’ কাকতখন নতুন ৰূপেৰে প্ৰকাশ পায়। ভবানন্দ দত্তই স্বেচ্ছাবে, উদাৰভাবে আমাৰ লগত সহযোগিতা কৰে। ‘জয়ন্তী’ কাকতত ভবানন্দ দত্তৰ বহুমুখী ভাবধাৰাৰ চিনাকি স্বৰূপে কবিতা, সমালোচনা, চিন্তামূলক প্ৰবন্ধ, ববীন্দ্ৰ-সাহিত্যৰ আলোচনা আদি ধাৰাবাহিকভাৱে প্ৰকাশ পায়। সেই আটাইবোৰ বচনাতে তেওঁৰ বুদ্ধিদীপ্ত মৌলিক চিন্তাশক্তিৰ অভিব্যক্তি হৈছিল।

“কেইমাহমানৰ ভিতৰতে ‘জয়ন্তী’য়ে অসমীয়া সাহিত্য জগতত যে এটা নতুন আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছিল তাক দাবী কৰিলে আজি বোধহয় কোনেও অত্যাক্তি বুলি ক’ব নোৱাৰে। আধুনিক প্ৰগতিশীল কবিতা লৈ এতিয়াও অসমীয়া সাহিত্যিক-সকলৰ মাজত তৰ্কযুদ্ধৰ ওৰ পৰা নাই, কিন্তু প্ৰগতিশীল কবিতাই ইতিমধ্যে অসমীয়া সাহিত্যত নিজৰ সুকীয়া আসন প্ৰতিষ্ঠা কৰি লৈছে। এই আন্দোলনৰ প্ৰথম গুৰি ধৰোঁতা হিচাপে ‘জয়ন্তী’য়ে কিছু কৃতিত্ব নিশ্চয় দাবী কৰিব পাৰে। ‘জয়ন্তী’ৰ এই সাফল্যৰ গুৰিত কমলনাৰায়ণজী, অমূল্য বৰুৱা আৰু ভবানন্দ দত্ত আদিৰ অৰিহনাৰ কথা সদায় কৃতজ্ঞচিত্তেৰে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব।”

৩ চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্য ‘ভবানন্দ দত্ত’—বামধেনু।

“পণ্ডিত কমলনাৰায়ণ অসমলৈ আহিছিল বাঙালী ভাষা প্ৰচাৰৰ অগ্ৰদূত স্বৰূপে ভাৰতীয় সমিতিৰ প্ৰতিনিধি হৈ। তেওঁ আছিল প্ৰাচ্য-প্ৰতীচ্যৰ প্ৰতিভূ পণ্ডিত। ইংৰাজীতকৈও বেছিকৈ বেদ-বেদান্ত-পুৰাণ-ভাৰত আদি তেওঁৰ জ্ঞানৰ পৰিধিত সম্যকভাৱে অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছিল। তেওঁ আছিল বিদ্রোহী পণ্ডিত। জাতত ব্ৰাহ্মণ হৈও তেওঁ নিজৰ লগুণ নিজে ছিঙি পেলাই সৰ্বসাধাৰণ হৰিজনৰ লগত মিলি গৈছিল। অসমলৈ অহাৰ সময়ত সেয়েহে

স্বয়ং মহাত্মাজীয়ে তেওঁৰ মূৰত হাত বুলাই তেওঁক আশীৰ্বাদ দি পঠাইছিল। ভবানন্দ দত্তয়ো সেই সময়ত এম্-এ পাছ কৰি আহি মাৰ্ক্সবাদী কমিউনিষ্ট আদৰ্শত উদ্বুদ্ধ হৈ বিপ্লৱৰ বক্তৃতা দি ফুৰিছিল। চক্ৰেশ্বৰ ভট্টই তেতিয়া তেওঁলোক ছয়োৰো লগত যোগদান কৰি এটি নতুন শক্তিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সেই সময়তে নানা কাৰণত ‘জয়ন্তী’ৰ সম্পাদনা বিহগী কৰি ৩ৰঘুনাথ চৌধুৰীয়ে এৰি দিয়ে আৰু এই ত্ৰিশক্তিৰ হাতত সেই ভাৰ পৰেহি। ভবানন্দ, চক্ৰেশ্বৰ আৰু কমলনাৰায়ণৰ হাতত ‘জয়ন্তী’য়ে অকল এটি নতুন জীৱনেই নাপালে—অসমীয়া সাহিত্যৰ অগ্ৰগতি নিৰ্দেশ কৰাতো ই এটা সুকীয়া স্থান লাভ কৰিলে।”

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা—“চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্য—এটি সোৱৰণ”

অসমবাণী, ১৬ মে ১৯৬৯

“আকাশত মহোৎসব
বাশি বাশি তৰাবৃন্দ,
বাশি বাশি নক্ষত্ৰৰ আলোক উৎস
সজায় দীপালি যেন
সৰ্ব ব্যাপ্ত মহা দিগন্তত
কন্ধে কন্ধে উকি মাৰি মাৰি।
মই যাওঁ পৃথিৱীৰ মাটিৰ মানুহ
মাটিয়েদি খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি
বাস্তৱৰ বিকৃত বিপদে ঢকা মোৰ প্ৰতিকৃতি
সেই অন্ধকাৰ বাটটোত অকলে অকলে;
শ্ৰান্তিহীন ক্লান্তিহীন—
মহাসমৰৰ দাবানলে পোৰা
পৃথিৱীৰ শ্মশানত ভয় লগা স্পিৰিটৰ দৰে;

শক্তিব কঁপনি উঠে অন্তৰত আহে আহে,
 বিদ্রোহ অগনি জ্বলে চকুৰ শিখাত ;
 বিদগ্ধ বিধ্বস্ত স্তম্ভিত মোৰ
 নতুন সৃষ্টিৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ অটল বিশ্বাস থাপি,
 ভাবৰ বুকুত
 মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰত গুৰি কৰি

লক্ষ লক্ষ শতাব্দীৰ so-called সভ্যতাৰ বিলাস বৈভৱ ।”

এই আছিল অমূল্য বৰুৱাৰ অন্তৰৰ জীয়া ছবি। সেই অন্তৰে আধ্যাত্মিক সঙ্গ বিচাৰি পাইছিল সেই সময়ত নব সম্পাদনাত প্ৰকাশিত ‘জয়ন্তী’ত দেখা দিয়া ‘নচিকেতা’ৰ অন্তৰৰ লগত। ‘জয়ন্তী’ৰ প্ৰথম সংখ্যাতেই প্ৰকাশিত ‘নচিকেতা’ৰ ‘ৰাজপথ’ কবিতাৰ অনুভূতিয়ে অমূল্য বৰুৱাৰ অন্তৰত উমাই থকা বিপ্লৱী অনুভূতিক সঙ্গ দান কৰিছিল আৰু সেই কবিতাৰ প্ৰতিধ্বনি হিচাবে উক্ত কবিতাটো এখন সুদীৰ্ঘ চিঠিৰে সৈতে সম্পাদকলৈ পঠাইছিল আৰু ই ‘জয়ন্তী’ৰ দ্বিতীয় সংখ্যাত প্ৰকাশিত হয়। কিন্তু চিঠিখন অপ্ৰকাশিত অৱস্থাতেই সম্পাদকীয় ফাইলৰ লগত নিশ্চিন্ন হৈ গ’ল। সেই চিঠিখনিত অমূল্য বৰুৱাৰ অন্তৰৰ বহু কথাই আছিল।”

ভবানন্দ দত্ত—‘কবি অমূল্য বৰুৱা’
 বামধেনু, বহাগ ১৮৮৪ শক।